

Дідські

Народ, які не ведає
свайго мінулага,
не має будучині

Детанісец

Краязнаўчы, гістарычна-літаратурны часопіс
Выходзіць з 1997 года

№ 4 (88)

КАСТРЫЧНИК - СНЕЖАНЬ

2019 г.

Високо

М. В. Д.

ВИЛЕНСКИЙ
ГУБЕРНАТОРЪ

ПО ГУБЕРНСКОМУ
ПОГОРОДСКИМЪ ДѢЛАМЪ
ПРИСУТСТВІЮ.

22 АПРѢЛЯ 1914 г.

Г. Вилъна.

26 Апрель 1914

Г. Лидскому Городскому Старостѣ.

ПО ВЫСОЧАЙШЕМУ по-
велѣнію.

ГОСУДАРЬ ИМПЕРАТОРЪ, по всеподданнѣйшему докладу Министра Внутреннихъ Дѣлъ, во 2 день Апрѣля 1914 года ВСЕМИЛОСТИВѢЙШЕ соизволилъ на присвоеніе мѣстному землевладѣльцу, члену Совѣта по дѣламъ казенной продажи питей и Техническаго Комитета Главнаго Управленія неокладныхъ сборовъ и казенной продажи питей, дѣйствительному Статскому Совѣтнику Леонарду Станиславовичу И в а н о в с к о м у званія почетнаго гражданина города Лиды, согласно ходатай-

ству о томъ Лидскаго городского общественнаго управленія, за содѣйствіе къ открытію въ городѣ Лидѣ мужской гимназіи.

О таковомъ ВЫСОЧАЙШЕМЪ соизволеніи, сообщенномъ мнѣ въ отношеніи Канцеляріи Главнаго Управленія по дѣламъ мѣстнаго хозяйства отъ 12 сего Апрѣля за № 5268, даю знать Вашему Высокоблагородію, вслѣдствіе представленія отъ 21 Января текущаго года за № 393, для надлежащихъ распоряженій.

И.д. Губернатора,

Вице-Губернаторъ

В. П. Пиримин

Непремѣнный Членъ

В. П. Пиримин

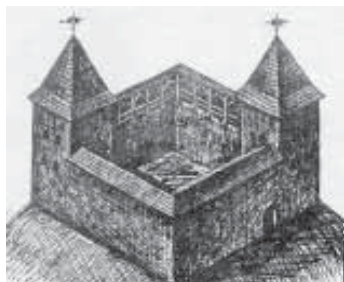
Секретарь

В. П. Пиримин

Наданне звання ганаровага грамадзяніна горада Ліды
Леонарду Іваноўскаму

Лідскі

Народ, які не ведае
свайго мінулага,
не мае будучыні

Летапісец

Краязнаўчы, гістарычна-літаратурны часопіс
Выходзіць з 1997 года

№ 4 (88)

КАСТРЫЧНИК - СНЕЖАНЬ

2019 г.

У НУМАРЫ:

Стар. 2. Лідскаму ТБМ - 30 гадоў.

Стар. 7. Сайту "Павет" - 20 гадоў.

Стар 8. Кроніка Ліды.

Стар. 11. Лідскія юбіляры.
Фелікс Стацкевіч,
Міхась Мельнік.

Стар. 17. Выхадцы з Лідскай зямлі -
героі Вэстарплята.

Стар. 22. Сабакінцы.

Стар. 43. LIDA einst und jetzt.

Стар 62. Звесткі пра сялянскае жыццё,
навучанне і вучняў у
Ганчарскай акрузе.

Стар. 71. А мы жывём.

Стар. 74. Развіццё этнатурызму - аснова
захавання культуры.

Стар. 77. Паўвеку. Вайна.

На першай старонцы вокладкі: скульптура
Зайца-Хрумсціка на тэрыторыі Лідскіх
харчканцэнтратаў, 2019 г.

Пасведчанне аб рэгістрацыі
№ 907
ад 18.12.2009 г. выдадзена
Міністэрствам інфармацыі
Рэспублікі Беларусь

Заснавальнік
Валерый Васільевіч
Сліўкін,
старшы навуковы супрацоўнік
Лідскага гістарычна-мастацкага
музея, кандыдат геаграфічных
наук.

Рэдактар
Станіслаў Вацлававіч
Суднік

АДРАС РЭДАКЦЫІ:
231293, Лідскі р-н, в. Даліна
АДРАС САЙТА:
[http:// nslowa.by](http://nslowa.by)

Наклад 200 асобнікаў
10,5 друк. аркушаў
Газета надрукавана ў Лідскай
друкарні. 231300, г. Ліда,
вул. Ленінская, 23.
Замова № 988.
Часопіс падпісаны да друку
30.12.2019 г.
Часопіс надрукаваны
30.04.2020 г.

Падпісны індэкс 00257
Кошт падпіскі:
індывід. 3 мес. - 3,09 руб.
індывід. 6 мес. - 6,18 руб.
Кошт у розніцу: вольны.

ISSN 2218-1792

9 772218 179007

1 90 04 1 >

Мы просім ўсіх, хто мае цікавыя матэрыялы па
гісторыі Ліды і краю, дасылаць іх на адрас:
231282, Ліда-2, п/с 7, або E-mail: naszaslowa@tut.by

Аўтары цалкам адказныя за гістарычную
дакладнасць сваіх матэрыялаў

Лідскаму ТБМ - 30 гадоў

У аўторак, 17 снежня, Лідскія арганізацыі ТБМ імя Францішка Скарыны амаль на агульнабеларускім роўні адзначылі 30-годдзе дзейнасці ТБМ у Лідзе.

16 снежня 1989 года прайшоў устаноўчы сход Лідскай гарадской арганізацыі ТБМ. Старшынём быў абраны Міхась Мельнік, які ўзначальваў арганізацыю з 1989 г. па 1995 г.

У 1995 годзе ўтворана Лідская (раённая) арганізацыя ТБМ, у якую ўвайшлі Лідская гарадская арганізацыя і суполкі Лідскага раёна. Паспяхова былі зарэгістраваны Бердаўская і Ёдкаўская суполкі. З 1995 г. па сённяшні дзень узначальвае Лідскую арганізацыю ТБМ Лявон Анацка.

У 1998 г. ізноў актывізаваў Лідскую гарадскую арганізацыю, узначаліў яе Лілея Сазанавец. А з 1999 г. і па цяперашні час пераняў абавязкі старшыні Лідскай гарадской арганізацыі Станіслаў Суднік.

На Лідчыне дзейнічаюць чатыры зарэгістраваныя структуры ТБМ і каля дзясятка незарэгістраваных. Тым не менш, адлік Лідскае ТБМ вядзе ад 16 снежня 1989 года.

Юбілейная вечарына адбылася на сцэне Лідскай дзіцячай школы мастацтваў. Дзве гадзіны глядачоў, якія завіталі на юбілейнае мерапрыемства, радавалі мясцовыя калектывы: знакамітая "Лідчанка" з Палаца культуры - прызёр конкурсу "Песні маёй краіны", "Вербіца" - калектыв Лідскага музычнага каледжа, у складзе якога на сцэну выйшла і "Міс Лідчыны

- 2019” Настасся Дамуць, украінскі народны гурт "Смірычка" і найлепшы фальклорны калектыў рэгіёна "Талер" Лідскага Дома рамёстваў. Песні, прысвечаныя роднай мове і Беларусі, спявалі Сяржук Чарняк, Уладзімір Хільмановіч, Алесь Мацкевіч. Найвыдатнейшы дэкламатар паэтычных твораў, сапраўдны артыст Алес Лазоўскі чытаў творы Багушэвіча і Купалы.

Ад ветэранаў Лідскага ТБМ слова мела Марыя Іосіфаўна Ганчар, першы адказны сакратар Лідскай гарадской арганізацыі ТБМ у тыя далёкія гады. Тады

яна загадвала дзіцячым садком, які першым у Лідзе стаў цалкам беларускамоўным, а зараз кіруе лідскімі курсамі "Мова нанова". Безумоўна, меў бы слова і Лявон Анацка, але ён у гэты час пад сімволікай ТБМ недзе ў Іспаніі бег чарговы супермарафон. Ад сучаснага кіраўніцтва Лідскага ТБМ прамаўляў Станіслаў Суднік.

Шчырыя словы ў адрас Лідскай арганізацыі ТБМ імя Францішка Скарыны казалі шматлікія госці: намеснік начальніка ідэалагічнага аддзела Лідскага

райвыканкама Ганна Станіславаўна Кенць, дырэктар Дзяржаўнай установы "Лідскі раённы цэнтр культуры і народнай творчасці" Вольга Раманаўна Троцкая, старшыня рэспубліканскай арганізацыі ТБМ Алена Анісім, намеснік старшыні Слонімскай раённай арганізацыі ТБМ Сяргей Чыгрын, старшыня Дзятлаўскай раённай арганізацыі ТБМ Валерый Петрыкевіч, старшыня Слуцкай раённай арганізацыі ТБМ Зінаіда Цімошык, старшыня Гарадзенскай гарадской арганізацыі ТБМ, прафесар Аляксей Пят-

кевіч.

Віталі лідскіх ТБМ-аўцаў таксама прадстаўніца Таварыства польскай культуры на Лідчыне Ганна Комінч і кіраўнік Гарадзенскага абласнога аддзялення Саюза беларускіх пісьменнікаў Валянцін Дубатоўка.

Было зачытана віншаванне ад вялікіх патрыётаў Беларусі прафесараў Леаніда Лыча і Міколы Савіцкага з Менска.

Лідская раённая бібліятэка імя Янкі Купалы разгарнула перасоўную выставу ТБМ-аўскай тэматыкі, а Слоніўская раённая арганізацыя ТБМ ўзнагародзіла ветэранаў Лідскага ТБМ юбілейнымі кера-

мічнымі медалямі.

Вялі імпрэзу бібліятэкар СШ № 11 г. Ліды Тамара Зенюкевіч і прадавец крамы “Віцебскія дываны” Алесь Юшкевіч, які толькі-толькі ўступіў у ТБМ і якому Алена Анісім прама на сцэне ўручыла пасведчанне сябра Таварыства.

Такім чынам пад 30-годдзе дзейнасці Лідскага ТБМ рыса падведзена. Наперадзе наступныя гады і дзесяцігоддзі.

**Барыс Баль,
Яраслаў Грынкевіч.**

Фота Сяргея Чарняка і Сяргея Чыгрына.

Сайту “Павет” - 20 гадоў

У снежні 2019 г. гістарычна-краязнаўчы сайт “Павет” адзначыў сваё дваццацігоддзе. Яго стваральнікам і кіраўніком з’яўляецца аўтар гэтага артыкула. Сайт “Павет” добра вядомы гісторыкам і краязнаўцам Беларусі, Расіі і Польшчы.

Раскажу пра гісторыю стварэння сайта. У канцы восені далёкага ўжо 1999 г. я, не надта задумваючыся пра тое, што можа атрымацца, вывучаў і эксперыментываў з кампутарнай мовай, на якой тады ствараліся сайты - мовай разметкі HTML. У той час нават у інтэрнэце не было добрых падручнікаў па гэтай тэме, і мне даводзілася чытаць шмат інструкцый па-англійску.

Таму, калі першы, маленькі сайт з пяці старонак, цалкам напісаных рукамі, без выкарыстання якіх небудзь праграм-рэдактараў, запрацаваў, я атрымаў вялікае задавальненне. Гэта запатрабавала інтэлектуальных высілкаў роўных здачы экзамена па вышэйшай матэматыцы ў інстытуце.

Адразу на адным з сервераў быў знойдзены бясплатны хостынг. Да таго часу адміністратар сайта ўжо меў вялікаю цікавасць да беларускай гісторыі і таму першымі загрузіў у інтэрнэт некалькі артыкулаў з часопіса “Лідскі летапісец”. Такім чынам, новы сайт адразу стаў гістарычным сайтам і з першых дзён свайго існавання атрымаў назву “Павет”.

Да 20 снежня 1999 года “Павет” ужо быў праіндэксаваны ўсімі пошукавымі сэрвісамі і меў першых наведвальнікаў. У першыя месяцы цікава было адсочваць, як прыходзіла 5 - 10 наведвальнікаў у дзень і назіраць, што яны чытаюць. Улічваючы малалікасць карыстальнікаў інтэрнэту ў тыя часы, такая колькасць наведвальнікаў нават абнадзейвала. Прыкладна праз год сайт ужо стала наведвала 30 - 50 чалавек у дзень, што дазваляла рэсурсу нармальна выглядаць сярод іншых беларускіх культурніцкіх сайтаў. Добра памятаю, што самыя “крутыя” беларускія сайты таго часу мелі па некалькі сотняў наведвальнікаў у дзень.

Памяняўшы некалькі адрасоў, “Павет” з 2006 г. стала знаходзіцца па адрасе: <http://pawet.net> і з 2009 г. працуе на ўнікальным рухавіку, які адмыслова для яго, як дыпломны праект, напісаў мой сын Вадзім. Прыемна, што да “Павета” ставяцца ўжо як да культурна-гістарычнай каштоўнасці - ён адзін з тых сайтаў, пра які ёсць асобны артыкул у беларускай Вікіпедыі. Я даўно прывычаўся тэсціраваць чалавека на веданне беларускай гісторыі і культуры па тым, ці ведае ён гэты сайт.

Сайт з’яўляецца сховішчам, у асноўным, тэкстаў пра Беларусь, беларускую культуру і гісторыю. Распачынаўся ён як чыста лідскі, але амаль што адразу стаў агульнабеларускім. Такім зараз і з’яўляецца бо агульнабеларускай інфармацыі на ім значна больш, чым лакальнай. Ёсць шмат тэкстаў на польскай мове. Наяўнасць вялікай колькасці матэрыялаў, якія рэпрэ-

зентуюць беларускі пункт гледжання на нашу гісторыю і культуру, з’яўляецца вельмі важнай справай. У наш час дзейнічае прынцып: “Калі цябе няма ў інтэрнэце - цябе няма нідзе”. Мае вялікае значэнне і тое, што людзі, можа нават не задумваючыся надсэнсавым зместам інфармацыі для сваіх рэфератаў ці нейкіх іншых праектаў, заўжды могуць знайсці тэкст, які адлюстроўвае менавіта беларускі погляд і выкарыстаць нашу інфармацыю ў сваёй працы. Бо інакш яны выкарыстаюць тэксты з чужымі поглядамі на нашу гісторыю і культуру. Такія сайты, як “Павет”, рэальна беларусізуюць інфармацыйнае асяроддзе.

На працягу года колькасць наведвальнікаў сайта мяняецца. Улетку наведвальнікаў заўсёды менш бо людзі адпачываюць. У лепшыя месяцы на сайт прыходзіць больш за 100 000 унікальных наведвальнікаў у месяц. Розныя аўтары, у асноўным гісторыкі, рэгулярна дасылаюць свае тэксты.

Калі аналізаваць яндэкс-метрыку, усталяваную на сайце, каб даведацца, якія матэрыялы ідуць у першую чаргу, дык бачна, што галоўнымі чытачамі з’яўляюцца вучні школ і студэнты. Потым, верагодна, настаўнікі.

У наш час вельмі важным з’яўляецца тое, што сайт мае добрае цытаванне ў сацыяльных сетках - г.з. на яго часта спасылаюцца ў сацыяльных сетках пры абмеркаванні нейкіх тэм ці ў дыскусіях пра нашу гісторыю і культуру. Шмат людзей знаходзілі і знаходзяць неабходную ім гістарычную ці генеалагічную інфармацыю. “Павет” выконвае свае функцыі. Трэба дадаць, што праца над сайтам значна пашырыла мае асабістыя кантакты па ўсім свеце.

Ужо некалькі гадоў выношваюцца планы перазапуску “Павета” на новым рухавіку і па новых тэхналогіях. Галоўная праблема - сайт вельмі вялікі і перабіць яго - надзвычай цяжкая і няпростая праца.

Леанід Лаўрэн.

КРОНІКА ЛІДЫ

1 кастрычніка 2019 г. Лідскі раён абвешчаны пераможцам рэспубліканскага конкурсу "Лепшы горад (раён) і вобласць для бізнесу Беларусі - 2019" у намінацыі **"Лепшы раён для бізнесу Беларусі"** (з насельніцтвам больш за 50 тысяч чалавек).

2 кастрычніка ў адным з інтарнатаў прадпрыемства "Лідаграпраммаш" па вуліцы Таўлая адкрылася зала для заняткаў **кёкусінкай каратэ**. У лідскім клубе па кёкусінкай каратэ трэніруюцца 300 дзяцей.

Першы нацыянальны канал Беларускага радыё, літаратурна-мастацкі часопіс "Малодосць" правялі ў 2019 годзе конкурс "Бацькаўшчына светлая мая...", прысвечаны Году малой радзімы.

Кацярына Янчэўская з Ліды заняла другое месца ў намінацыі "Паэзія".

Фатаграфія зроблена 5 лістапада 2019 года ў Вялікай студыі Дома радыё, г. Менск.

6 лістапада адкрыліся **яслі-сад № 41** на 230 месцаў у мікрараёне Індустрыяльны г. Ліды.

8 лістапада краязнаўчую прэмію імя Юзафа Ядкоўскага ў Гародні атрымаў **Мечыслаў Супрон** родам з Бярозаўкі.

17 лістапада прайшлі выбары ў Палату прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь сёмага склікання.

Вынікі галасавання на тэрыторыі Лідскага раёна наступныя.

Лідская выбарчая акруга № 55:

Міцкевіч Валерый - 65,25 %

Панасевіч Аляксандр - 11,45 %

Шор Аляксандр - 7,60 %

Мікалута Аляксандр - 5,59%

Нёманская выбарчая акруга № 56:

Сіняк Уладзімір - 70,89 %

Альшэўскі Сяргей - 10,84 %

Прудскіх Аксана - 5,37 %

Ашурак Вітольд - 4,29 %

Замкавая выбарчая акруга № 57:

Сангін Аляксандр - 67,12 %

Арцюх Дзмітрый - 15,08 %

Маркевіч Віталій - 6,74%.

Два залатыя медалі і два дыпломы I ступені прывезлі супрацоўнікі ААТ "Лідахлебапрадукт" з IV Міжнароднай канферэнцыі "Якасць збожжа, мукі і хлеба", якая адбылася ў Маскве 25-27 лістапада.

30 лістапада на конкурсе "Міс Прынямання" перамогу атрымала **Ангеліна Шалкоўская**, 11-класніца СШ № 2 г. Бярозаўкі.

13 снежня ў Палацы культуры г. Ліды прайшоў конкурс прыгажосці "Міс Лідчыны - 2019". Перамогу атрымала 18-гадовая **Настасся Дамуць**, навучэнка Лідскага дзяржаўнага музычнага каледжа.

26 снежня намеснікам старшыні Гарадзенскага аблвыканкама прызначаны **Віктар Францавіч Пранюк**, які займаў пасаду намесніка старшыні Лідскага райвыканкама.

Віктар Пранюк нарадзіўся 30 красавіка 1973 года ў вёсцы Пескі Лідскага раёна, закончыў Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт, настаўнік фізікі і інфарматыкі. Працаваў настаўнік фізікі і інфарматыкі СШ № 11, дырэктарам СШ № 3 горада Ліды, дырэктарам ДУА "Агульнаадукацыйны ліцэй № 1 г. Ліды". Быў членам Савета Рэспублікі Беларусі.

Лідскія юбіляры 2019 года

Леанід Лаўрэш

Пра Фелікса Стацкевіча

Да 140-годдзя з дня нараджэння

Стацкевіч (Стэцкевіч) Фелікс Іванавіч, псеўданім "Аганёк", нарадзіўся 2(14).12.1879 г. у мястэчку Шчучын Лідскага павета.

Пра сваё паходжанне Фелікс Стацкевіч пісаў: *"З сям'і з польскімі патрыятычнымі традыцыямі - з дзіцячых гадоў я выхоўваўся ў польскай нацыянальнай свядомасці. Бацька мой па прафесіі землемер ("каморнік") жыў за 1848 год адбыў пяць ці шэсць год цвёрдзі ў Вусць-Каменагорску, а маці займалася навучаннем па-польску дзяцей, што тады было забаронена (нарадзіўся я ў 1879 годзе). Трэба аднак адцёміць да гонару мясцовых уладаў і месчачковага (Шчучын Лідскага павета, цяпер павятовае горад) расейскага грамадства - бацькоўскі, вучыцеля і іншага чынавенства - што яны глядзелі на гэта скрозь пальцы і з гэтай прычыны асаблівых прыкрасцяў бацькам не рабілі. Першая мова мая была польская, і выхаванне ў бацькоўскім доме было ў духу польскага патрыятызму. У гімназію мяне завезлі аж у Пецяўбург, і з таго часу я досыці рэдка бываў у хаце"*¹. Вучоба ў гімназіі ў Пецяўбургу прыпала на 1891-1900 гг.

Яшчэ ў гімназіі Фелікс пачаў займацца грамадскай дзейнасцю, разам з іншымі вучнямі заснаваў бібліятэку і гурток па вывучэнні палітэканоміі. Таксама меў дачыненне да польскага нацыянальнага руху: *"Яшчэ ў гімназіі я вучыў па-польску нейкіх дзяцей пецяўбургскай беднаты, што ўскладалі на мяне старэйшыя студэнты, сябры польскай асветнай арганізацыі пад назовам, здаецца, "Oswiata Ludowa". У сям'і В., дзе я выхоўваўся ў Пецяўбургу, у малодшых класах гімназіі і пазней я спатыкаў правадыроў ППС - Пілсудскага і Сулькевіча, чытаў "Przedswit" і "Robotnika"*².

У 1900 г. паступіў на юрыдычны факультэт Пецяўбургскага ўніверсітэта. За ўдзел у студэнцкім руху і дэманстрацыях у лютым і сакавіку 1901 г. выключаны з універсітэта. Арыштаваны і высланы на радзіму пад нагляд паліцыі, тут займаўся прыватнай настаўніцкай працай: *"Гэты час, можа, найбольш спрычыніўся да майго беларускага нацыянальнага ўсведамлення. Прыглядаючыся да вясковага народу, я*

*пачаў меркаваць, што народ гэты, які цягнуць у свой бок і расейцы, і палякі, не ёсць ні расейскі, ні польскі, і што я, як сын "каморніка" (землемера), які век працаваў на беларускай вёсцы, узгадаваўся коштам гэтага народа. Усё ж такі, нацыянальна, я не лічыў сябе беларусам"*³.

У Шчучыне нагляд за маладым "палітычным" меў станава прыстаў, *"па паходжанні остзэйскі барон, які ажаніўся з полькай і дзеці якога вучыліся ў маёй маці па яе праграме. Зразумела, што надзор гэты не сцяняў маіх рухаў, прынамсі, у бліжэйшай ваколіцы. Месчачковыя жандармы таксама мелі нагляд за мной. Здарылася так, што я нейкі час пражываў у якасці вучыцеля ў суседнім маёнтку, вёрст за 20 ад мястэчка. Жандарм, доўга не бачыўшы мяне, прыйшоў да прыстава, пытаючыся, дзе я зна-*

¹ Стацкевіч Ф. І. З мінуўшчыны беларускага руху // Беларускі летаніс. 1937. № 6-7. С. 132-134.

² Там жа.

³ Там жа.

ходжуся. Прыстаў не захацеў даць яму ніякіх выя-
сненняў"⁴.

Ёсць меркаванне, што ўлетку 1901 г. на маёўцы Стацкевіча наварнула на беларускі шлях Алаіза Пашкевіч⁵. Сам Стацкевіч пісаў пра знаёмства з Цёткай: *"Таго ж лета, быўшы настаўнікам у маёнтку Грабіцкіх, на маёўцы і вечарыне ў маёнтку аднаго татара, я пазнаёміўся з Цёткай Пашкевічанкай, пазней Кейрысавой. Шмат пазней яна казала, што гаварыла са мной у беларускай справе, але я не помню пра гэта. Магчыма, аднак, што гэта гутарка пакінула свой след"*⁶. У іншых успамінах: *"У гэтым жа годзе летам я пазнаёміўся з Алізеізія Пашкевічанкай, спаткаўшыся на нейкай маёўцы. Пазней яна казала мне, што вяла са мной гутарку на беларускім нацыянальным пытанні"*⁷.

Абшарніку Грабіцкаму Эдуарду Антонавічу належаў маёнтак Сіткаўцы, які знаходзіўся недалёка ад Новага Двара. Грабіцкі меў 600 дзесяцін зямлі (для параўнання, сусед Грабіцкага, бацька Вацлава Іваноўскага - Леанард Іваноўскі з Лябёдка - меў 400 дзесяцін, а бацька Алаізы Пашкевіч - Сцяпан Войцехавіч Пашкевіч - 126 дзесяцін зямлі)⁸.

Увосень 1902 г. Фелікс Стацкевіч зноў прыязджае ў Пецябург, і тут ад *"знаёмых студэнтаў палякаў-пэпэсаў я даведаўся аб існаванні сярод студэнтаў гуртка беларусаў. Гэтая вестка і зрабіла ўва мне пералом у бок беларускай нацыянальнай свядомасці. Тыя ж пэпэсаўцы і навязвалі маю лучнасць з гэтым гуртком. З ліку сяброў тагачаснага гуртка я прыпамінаю Вацлава Іваноўскага, братоў Луцкевічаў і Малецкага, апошняга толькі па прызвішчы. ... У гэтую ж зіму ці ў наступным годзе сябры гэтага гуртка стварылі арганізацыю пад назовам "Беларускай Рэвалюцыйнай Грамады"*⁹.

У 1902 г. наш герой працаваў у прыватнай натарыяльнай канторы ў Марыупалі.

Антон Луцкевіч успамінаў: *"У 1903 годзе восенню ў Пецябургу стварылася беларускае рэвалюцыйнае ядро, у якім, апрача нашае тройкі, быў рад найвыдатнейшых прадстаўнікоў нашае краёвае моладзі ... у Вільні пад уплывам Вацюка Іваноўскага далучаецца Алізеізія Пашкевічанка, пасля па мужу Кейрысавая, мянушка "Цётка" (з-пад Васілішак, у Лідчыне), Фэлюк Стэцкевіч, мянушка "Аганёк" (са Шчучына, у Лідчыне)"*¹⁰.

Вясной 1903 г. Стацкевіч выязджае з Пецябурга (працаваў на Прыладажскіх каналах) і часова

траціць сувязь з беларускім рухам. *"Спатыкаўся я з беларусамі толькі пры рэдкіх і кароткіх пабуйках у Пецябургу".* І толькі вясной 1905 г. пасля аднаўлення вучобы ва ўніверсітэце Вацлаў Іваноўскі прапанаваў яму *"ўзяцця за друкарскую тэхніку ў Беларускай Рэвалюцыйнай Грамадзе і з гэтай мэтай паехаць за граніцу ў Кракаў на навуку. Перад выездам у Кракаў я паехаў дахаты. Тут мяне адведаў Бурбіс, з якім я дагэтуль не быў знаёмы. ... У дзень свайго прыезду пад ноч ён здолеў склікаць невялічкую сходку, відаць, маючы ўжо навязаную лучнасць з месчачковым бундам. Было на гэтай сходцы колькі асоб жыдоўскай моладзі і батракоў з маёнтка ўласніка маёнтка Шчучына, князя Друцкага-Любэцкага - разам менш дзясятка чалавек. Бурбіс прамаўляў вельмі добра.*

*І тут, пры пераездзе цераз граніцу, і ў Кракаве, пры наступленні ў друкарню на навуку за наборшчыка, вялікую помач аказалі пэпэсы. Нават перад паваротам дахаты я атрымаў ад Пілсудскага 50 крон на дарогу, бо з тых 80 ці 90 рублёў, якія мне дала Грамада, пасля месячнага пабыту ў Кракаве ў мяне нічога не засталася, а свае сябры грошы не слалі. Вярнуўся я ў Вільню ў жніўні 1905 года зараз жа пасля абвешчання Булыгінскай Думы"*¹¹.

У рэвалюцыю 1905-07 г. Фелікс Стацкевіч вёў рэвалюцыйную прапаганду ў Вільні і Менску, наладзіў выпуск пракламацый. Для гэта было знойдзена паразуменне з ППС, гэтая партыя мела ў той час вельмі добрую амерыканскую друкавальную машыну, на якой можна было надрукаваць да 3 000 старонак у дзень: *"Час быў гарачы, работа вялася напружаная, часта прыходзілася працаваць і ў начы, прынамсі рабіць набор, а часам і адбіваць на машыне. Па статыстыцы, якую вёў мой сябар пэпэсавец, за два месяцы, што існавала друкарня, лістапад-снежань, мы адбілі да ста тысяч друкаў, шмат з якіх адбівалі на два бакі. Між друкаў беларускіх адбілі рэвалюцыйныя вершы Цёткі - "Хрэст на свабоду" і інш. Колькі дзён працаваў у нас і наборшчык-габрэй, які набіраў пэпэсаўскія адозвы ў жаргоне. Між іншым, нам цяжка было паразумевацца з гэтым наборшчыкам, бо ён гаварыў толькі на жаргоне"*¹².

Пры канцы 1905 г. у Менску быў скліканы партыйны з'езд БРГ. Антон Луцкевіч успамінаў: *"На з'ездзе былі: з Менска Іван, я, Уласаў, Каганец, Зелязей, Шабуня, Зяменцікі, ды рад сялянскіх дэлегатаў з Ігуменскага, Менскага і Слуцкага паветаў; з Вільні "Цётка", Бурбіс, Стэцкевіч ды Аўген Хлябцэвіч; з*

⁴ Успаміны Ф. Стацкевіча з асабістага архіву Анатоля Сідарэвіча.

⁵ Сідарэвіч Анатоль. Жывым на Лубянку не трапіў // <https://nn.by/?c=ar&i=119335>

⁶ Там жа

⁷ Стацкевіч Ф. І. З мінуўшчыны беларускага руху // Беларускі летапіс. 1937. № 6-7. С. 132-134.

⁸ Списки лиц, имеющих право участвовать в выборах в Государственную Думу 4-го созыва. По Лидскому уезду // Виленские губернские ведомости. 1906. № 90. С. 17., 20.

⁹ Там жа.

¹⁰ Луцкевіч А. За дваццаць пяць гадоў (1903-1928): Успаміны аб працы першых беларускіх палітычных арганізацый: Беларуская рэвалюцыйная грамада. Беларуская сацыялістычная грамада. Вільня, 1928. С. 10.

¹¹ Стацкевіч Ф. І. З мінуўшчыны беларускага руху // Беларускі летапіс. 1937. № 6-7. С. 132-134.

¹² Стацкевіч Ф. І. З мінуўшчыны беларускага руху // Беларускі летапіс. 1937. № 8. С. 176-178.

Пецярбурга Іваноўскі ды йшчэ нехта, каго не прыпамінаю ... У канцы быў выбраны Цэнтральны Камітэт. Усяго было выбрана 5 асоб (тры сябры і два кандыдаты, толькі не памятаю, хто за каго): Іван, я, Уласаў, Іваноўскі, Бурбіс. Новаму Ц.К. была загадана, паміж іншым, арганізацыя партыйнае падпольнае друкарні, што было падгатавана ўжо раней: Фэлюк Стэцкевіч быў спецыяльна адкамандзіраваны да чужога нелегальнае друкарні ў Вільні, каб навучыўся друкарскае штукі, ды ўжо многа працаваў на гэтым грунце, складаючы беларускія адозвы для віленскае арганізацыі"¹³.

Антон і Іван Луцкевічы заняліся арганізацыяй партыйнай друкарні ў Менску. Усё патрэбнае было закуплена праз ППС у Вільні. "Прывёз друкарскі станок у Менск я ў навагоднюю ночку, запакаваўшы ў коўдры і ўвязаўшы ў рэзні. На Тарговай вуліцы (каля Нізкага Рынку) знайшлі пакойчык пад друкарню, ды тамака і засеў, прыхаўшы месяцы праз два з Вільні, "Аганёк" (Стэцкевіч)", - пісаў Антон Луцкевіч.

На пачатку траўня 1906 г. Фелікс Стацкевіч пераехаў у Менск і заняўся тут друкарскімі справамі: "Прылады да адбівання прыйшлося рабіць больш прымітыўныя - вал, які хадзіў па рэйках. Памоцнымі ў гэтым нам былі габрэі"¹⁴. Друкарня месцілася ў кватэры каля Нізкага Рынку, па Гандлёвай вуліцы, д. 40. Працаваў ў друкарні адзін Стацкевіч, і ў дзень друкавалася не больш за 400 улётак. На першым павярсе дома, дзе месцілася друкарня месціўся шынок, і друкар, каб прадэманстраваць, што яму няма чаго хаваць, згадзіўся трымаць запас гарэлкі шынкара. Прыходзіў і паліцэйскі прыстаў, але нічога падазронага не заўважыў.

Друкарня пад назвай "Аганёк" (адсюль і псеўданім Стацкевіча) працавала цэлы год (да жніўня 1907 г.), выпусціла цэлы шэраг улётак і пракламацый, ды была зліквідавана ў сувязі з агульнай ліквідацыяй палітычнай працы ў Менску¹⁵.

Восенню 1907 г. Стацкевіч вёў школку ў мястэчку Івянец - групу з дзесяці хлопцаў і дзяўчынак, ён рыхтаваў іх да экзамену ў 4-ты клас гімназіі.

З 1908 г. Фелікс Стацкевіч працаваў сакратаром менскіх адвакатаў Шабуні і Дземідовіча ў Ігумене. Адвакаты прыязджалі туды штомесяц на сесіі павятовага з'езду земскіх начальнікаў і на вызныя сесіі Акруговага суда. Там Стацкевіч разам з былым студэнтам Сяргеем Мальцавым, сынам павятовага лекара, і нейкім настаўнікам яўрэйскай школы пачалі арганізацыю грамадскай рознамоўнай бібліятэкі, прыцягнуўшы да гэтага мясцовую, пераважна чыноўную інтэлігенцыю. У Ігумене пражыў 8 месяцаў і, атрымаўшы пасведчанне аб "благонадежнасці", паехаў да інжынера Басяцкага ў Ноўгарад працаваць гідратэхнікам, пад кіраўніцтвам якога працаваў на прыла-

дажскіх каналах, "а ўвосень таго ж года, застаючыся на рабоце, запісаўся ва ўніверсітэце на юрыдычны факультэт. На працягу ўсяго ўніверсітэцкага курсу да 1913 г. не толькі ў часе навігацыі, але і ў зімнюю пару працаваў на правінцыі - у Ноўгарадзе і на рэках Волхаве, Пале і Ловаці. Таму, утрымоўваючы сувязь з пецярбургскімі беларусамі, я не прымаў значнага ўдзелу ў беларускім руху. Сярод беларусаў значную ролю адыгрываў кусташ універсітэцкай бібліятэкі, прафесар каталіцкай Духовнай Акадэміі Эпімах Шыпіла. Пры ім гуртаваліся беларусы-студэнты, якіх ён падтрымоўваў нат матэрыяльна. Важную самастойную работу вёў Антон Грыневіч. Быўшы ўрадоўцам нейкага міністэрства, ён на зберажэнні ад зароботнай платы выдаваў сваім коштам запісаныя ім самім песні. Быў беларускі хор. Прынамсі прыпамінаю адну спеўку на кватэры пры вул. Глінкі. Час ад часу ладзіліся публічныя досыць шматлюдныя канцэрты-вечарыны. На адным з іх я бачыў выступленне ансамбля танцаў Буйніцкага з яго дочкамі. На адным з баяў прыпамінаю В. Іваноўскага ў лапцях, апрачутага ў кашулю і порткі з белага самаробнага палатна, падпярэзанага паяском. На адным вечары я пазнаёміўся з жонкай, магчыма, толькі йшчэ будучай, Янкі Купалы. Самога Купалу я спаткаў увосень 1908 г. на кватэры Іваноўскага. Купала меў ужо гарадскі выгляд. Ён быў ужо больш самапэўны, свядомы сваёй вартасці. Калі была гутарка аб труднасцях адшукання яму работы, ён выказаўся ў тым сэнсе, што даць матэрыяльныя магчымасці для яго жыцця ў Пецярбурзе ёсць грамадскі абавязак беларусоў. Бадай што беларусы самі перацягнулі яго ў Пецярбург.

Беларуская работа часткова вялася ў клубе "Promien", які меў польскую вывеску, але ў склад сябраў яго ўваходзілі работнікі і служачыя пераважна беларускага паходжання. Час ад часу ладзіліся лекцыі ў беларускай мове. У летнім часе адбываліся загарадныя экскурсіі-спацыры. Значную ролю ў гэтым клубе адыгрываў аграцэхнік Пётра Маркевіч. Адзін, ужо не малады, вучыцель, прозвішча якога не помню, зладжыў падручнік ці то папулярную кнігу па прыродазнаўстве. З іншых беларусоў прыпамінаю інж. Перапечку і студэнтаў Зайца і Вініцука Вадэіку"¹⁶.

У 1913 г. скончыў Пецярбургскі ўніверсітэт.

У 1913 - 1919 гг. Фелікс Стацкевіч працаваў у Цвяры.

Пасля бальшавіцкай рэвалюцыі працаваў у прафсаюзах. У 1919-20 гг. - супрацоўнік выдавецкага аддзела Наркамата асветы Літоўска-Беларускай ССР. У 1920-23 гг. супрацоўнік Віленскага беларускага саюза кааператываў. У 1923 г. выкладчык лацінскай мовы і дырэктар Радашковіцкай беларускай гімназіі імя Ф. Скарыны.

Як бачым, на пачатку XX ст. беларускія і польскія нацыянальныя дзеячы добра супрацоўнічалі

¹³ Луцкевіч А. За дваццаць пяць гадоў (1903-1928) ... С. 23.

¹⁴ Стацкевіч Ф. І. З мінуўшчыны беларускага руху // Беларускі летапіс. 1937. № 8. С. 176-178.

¹⁵ Стацкевіч Ф. І. З мінуўшчыны беларускага руху // Беларускі летапіс. 1937. № 9. С. 199-201.

¹⁶ Успаміны Ф. Стацкевіча з асабістага архіву Анатоля Сідарэвіча.

паміж сабой. Вось што пісаў пра гэта Стацкевіч у 1921 г.: *"Цяпер польскія дэмакратычныя партыі, у тым ліку і сацыялістычная, ідуць іншым шляхам - яны заняты сваімі нацыянальнымі мэтамі, кажучы, як у Рызе, што не хочуць разбіваць свае галовы за незалежнасць беларусаў і ўкраінцаў, а цешаць нас, што польскі рабочы клас, дужэйшы і болей свядомы за наш, здабудзе большую свабоду ў дзяржаве польскай, якой скарыстаемся і мы. Тым часам гэтыя партыі не хочуць бачыць прыгнечэння і дэмаралізацыі беларускага народа з боку польскай адміністрацыі, а праз тое і дэмаралізацыі польскага грамадзянства, частку якога складае гэта адміністрацыя; яны моўчкі падтрымліваюць гэты парадак. ... Беларуская дэмакратыя можа сказаць польскай: вашы адносіны да нас - гэта частка Беларускай справы. З Польшчай, без Польшчы, ці проці Польшчы беларускі народ здабудзе сабе незалежнасць. Аднак справядлівыя і шчырыя адносіны з вашага боку да нашай справы могуць шмат скараціць шлях беларускага народа да яго свабоды, ды і вам, можа, будзе менш "балець глова". Не прымушайце беларускі народ звярчацца вочы на ўсход, ці яшчэ кудысьці. Няхай свабода для яго ідзе з заходу на ўсход, а не наадварот"*¹⁷.

У 1926 г. Фелікс Стацкевіч сярод іншых абіраецца сябрам Управы Таварыства беларускай школы¹⁸. Пасля расколу ТБШ у 1929 г., 19 траўня 1929 г. на нелегальным з'ездзе старшынём Галоўнай управы ТБШ абралі Фелікса Стацкевіча¹⁹. Адначасова ён працуе ў Савеце адвакатаў пры Віленскім апеляцыйным судзе.

Прывяду вялікую і цікавую цытату Антона Шукелойца пра ТБШ: *"ТБШ - гэта старая беларуская арганізацыя, закладзеная яшчэ ў 20-х гадах. Старшынямі яе былі людзі розных палітычных перакананняў. Быў нейкі час Тарашкевіч, быў нейкі час ксёндз Адам Станкевіч, здаецца, Астроўскі. Словам, у выніку росту Грамады, ТБШ (якое ў Грамадзе прадстаўляла культурную частку Грамады, школьніцтва, перадусім) разраслося несамавіта, і тады, калі ліквідавалі Грамаду, ліквідавалі адначасна і ТБШ. Тады ТБШ зайшло зусім у тупік, асабліва ў 30-я гады. Не ведаю, бо гэта яшчэ перада мной было (як я паступіў на ўніверсітэт), але нехта з дзеячоў ТБШ, магчыма, нават і Шырма, звярнуўся да Беларускага Студэнцкага Саюза, каб яны ім дапамаглі. Таму ў некага там думка паўстала, што такую заслужаную арганізацыю, якая ў розныя часы мела сваімі старшынямі такіх выдатных людзей, як Тарашкевіч, ксёндз Станкевіч, не можна страціць. Звярнуліся да Беларускага*

Студэнцкага Саюза, і Саюз выслаў групу студэнтаў (гэта Шчорс, Вайтэнка, Аўген Аніська). Гэтыя студэнты ўвайшлі ў галоўную ўправу (значыць прынялі ўдзел у выбарах) і аднавілі ТБШ, надалі яму зноў нацыянальны характар, бо яно ўжо мела такі характар прабальшавіцкай арганізацыі. Абнавілі арганізацыю і выбралі на старшыню вельмі такога саліднага адваката Стацкевіча (стары дзеяч, яшчэ з "нашаніўскіх" часоў, які карыстаўся павагай усіх беларусаў). Заступнікам старшыні быў Тумах. Часта Вітаўту Тумаху закідалі, што ён нібыта быў з бальшавікамі, што ён быў радыкальна левы чалавек. Гэта няпраўда. Ён ніколі не быў радыкалам. Сакратаром ТБШ, дарэчы, стаў Шырма.

*Перамены засведчылі, што ТБШ нібы працягвае старыя традыцыі беларускай культурніцкай арганізацыі, а з другога боку, што нібы не адарвалася ад Грамады; што яно, у параўнанні з Беларускай Інстытутам Гаспадаркі і Культуры (створанага хадэкамі), на чале якога стаяў ксёндз Гадлеўскі, ёсць арганізацыяй такой лявейшай"*²⁰.

Тым не менш, разам з іншымі Стацкевіча абвінавачваюць ў "скамунізанні" ТБШ і ў 1930 і 1933 гг. арыштоўваюць.

З 1933 г. Стацкевіч з'яўляўся рэдактарам-выдаўцом штомесячніка "Летапіс Таварыства беларускай школы", супраць якога польскія ўлады разгарнулі рэпрэсіі. Усяго выйшла 19 нумароў часопіса, прычым асобныя нумары былі здвоеныя. Часопіс пачаў выходзіць з траўня 1933 года як орган ТБШ. Выдаваўся да верасня 1939 г. (у 1934-1935 гг. часопіс не выходзіў за зрэпрэсій польскіх улад). Са снежня 1936 г. часопіс пачаў выходзіць пад назвай "Беларускі летапіс". Друкаваўся ў Вільні ў друкарнях Я. Баеўскага на Татарскай вуліцы, 13, М. Багаткевіча і Б. Тручко на вуліцы Міцкевіча, 22, а таксама ў друкарні Я. Левіна на Нямецкай вуліцы, 22. У склад рэдакцыі, акрамя рэдактара, уваходзілі таксама Сяргей Паўловіч, Максім Танк, Рыгор Шырма і Вітаўт Тумах. Часопіс актыўна асвятляў культурна-грамадскі і літаратурны рух у Заходняй Беларусі²¹.

У 1939-41 гг. Фелікс Стацкевіч настаўнічаў у Вільцы і Клецкім раёне. У Другую сусветную вайну працаваў суддзём у Сморгоні. У 1944-49 гг. з'яўляўся супрацоўнікам Беларускага музея ў Вільні. Дырэктар музея Янка Шутовіч пісаў: *"Пасля вызвалення Вільні ў ліпені 1944 года для музея пачаўся новы, савецкі перыяд існавання ... Ён быў кароткім, бо трываў некалькі месяцаў... Пакінулі музей і перайшлі на іншую*

¹⁷ Стацкевіч Ф. І. Успаміны і думкі // Беларускі звон. №4, 17 красавіка 1921.

¹⁸ Кароткі нарыс беларускага пытання. Мінск, 2008. С. 246.

¹⁹ Siemakowicz M. Szkoly z bialoruskim jezykiem nauczania na tle polityki wladz polskich wobec ludnosci bialoruskiej od zamachu majowego do konca II Rzeczypospolitej // Bialoruskie Zeszyty Historyczne. 2002. № 17. S. 135.

²⁰ Пазняк Зянон. Гутаркі з Антонам Шукелойцем. Варшава, 2003. С. 35-36.

²¹ Чыгрын Сяргей. Часопіс "Беларускі летапіс" - 80 гадоў // Новы Час. № 19 (340), 17 мая 2013.

работу Уладас Дрэма і Янка Бэкіш. На іх месца наступілі Стацкевіч Фелікс, Сергіевіч Пётра і Фёда-раў Мікіта" ²².

У 1945-49 гг. працаваў у музеі А. С. Пушкіна ў мястэчку Маркучай пад Вільняй. У 1949 г. арыштаваны і зняволены. Пасля вызвалення ў 1950-х гг. жыў у Вільні. Быў актывістам руху эсперантыстаў, склаў "Эсперанта-беларускі слоўнік" ²³ (рукапіс у Інстытуце мовазнаўства НАН Беларусі), пераклаў на мову эсперанта кнігу Л. Петражыцкага "Тэорыя права і маральнасць" (публікацыя не выяўлена).

Старэйшы беларускі нацыянальны дзеяч меў цяжкую, адзіночую старасць. 23 красавіка 1962 г. ён напісаў ліст Максіму Танку, у якім прасіў таго дапамагчы атрымаць персанальную пенсію (як вялікая колькасць заходнебеларускіх дзеячаў, не меў ніякай пенсіі): "У тутэйшым Собесе насунулі мне думку прасіць аб прызнанні мне персанальнай пенсіі. З гэтай мэтай звачаюся да Вас з просьбай даць ацэнку, наколькі яна можа быць прыхільнай, аб маёй працы ў часе апошняга польскага панавання ў Заходняй Беларусі на грунце ТБШ. Магчыма, Вы так жа ведаеце, што мне, як адвакату, здаралася бараніць сябраў ТБШ у палітычных справах, часам выезджаючы на правінцыю - у Вялейку, Свіслач і іншыя суды. Мо, Вы чулі нешта аб маёй папярэдняй працы ў беларускім культурна-вызвольным руху, пачатай яшчэ ў 1905 годзе, жывых удзельнікаў якой мне цяжка знайсці. Тое, што Вы можаце пасведчыць, прашу пераслаць мне на рукі, каб я мог далучыць гэта да сваёй заявы ў тутэйшыя органы Соцаховы... Мой адрас: Лит. ССР, Неменчине, Бирайский дом инвалидов" ²⁴.

Не дачакаўшыся адказу, 11 чэрвеня таго ж года Фелікс Стацкевіч піша Максіму Танку другі ліст: "Ад Сергіевіча я чуў, што Вы сумняецеся, каб Ваша апініа аб маёй грамадскай працы магла мне памагчы. Тым часам у Літоўскім Мін. Соцаховы ... мне ... казалі, што якраз Ваша апініа была бы карыснай для мяне ў гэтай справе. Калі не маеце іншых прычын адмовіць у маёй просьбе - так яшчэ раз прашу Вас здаволіць яе..." ²⁵.

Пасля другога звароту, і як бачна, пры пасярэдніцтве вядомага беларускага мастака Пётры Сергіевіча, Максім Танк задаволіў просьбу ветэрана беларускага руху і выслаў кароткую станоўчую характарыстыку яго працы ва ўмовах Заходняй Беларусі. Пасля

чаго Фелікс Стацкевіч напісаў Максіму Танку: "Паважаны Еўгені Іванавіч! Шчыра дзякую за Вашу спраўку і пісьмо. Незалежна ад выніку дадзенай справы, гэтыя дакументы даюць мне маральнае здаваленне; як ацэнка маёй грамадскай працы з боку выдатнага як Вы прадстаўніка эліты нашай савецкай інтэлігенцыі" ²⁶.

Невядома, ці атрымаў Стацкевіч хоць якую пенсію ад Савецкай улады, але жыць у доме інвалідаў яму заставалася яшчэ 5 гадоў.

Тым не менш, беларускі этнограф, педагог і мемуарыст Мар'ян Пецюкевіч у якасці дзейнага адрасу Фелікса Стацкевіча ў 1965 г. падае адрас: Вильнюс, ул. Спорту, 24 ²⁷.

У 1968 г. Мар'ян Пецюкевіч адным з лістоў пісаў: "Фелікса Стацкевіча, якога я меў намер наведваць, на жаль, ужо не застаў у жывых. Памёр незадоўга да майго прыезду. Стацкевіч быў для мяне блізім і шанаваным чалавекам, бо быў ён адзін год маім дырэктарам у Радашкоўскай Бел[арускай] Гімназіі. Калі ... санацыйная паліцыя і дэфензіва грамілі Віленскую Бел[арускую] Гімназію, я, каб пазбегнуць эвентуальнага арышту, пераехаў у матуральны клас у Радашковічы. Там мне і давялося блізка пазнаёміцца з Ф. Стэцкевічам - добрым і разумным чалавекам і педагогам. ... Заслугі ён мае несумніўныя, нават як дырэктар, які падабраў у Радашкоўскую Бел[арускую] Гімназію адпаведны настаўніцкі персанал, які развіваў камсамольскую дзейнасць сярод навучэнцаў. Наведваў гэту гімназію даволі часта Б. Тарашкевіч, ну і сталым быў апекуном Ал[ександр] Уласаў, які пражываў у Мігаўцы, у 3-х км ад Радашковіч. ... у Варшаве стала пражывае яго родны пляменнік, які да апошніх дзён жыцця дзядзькі быў з ім у кантактах" ²⁸.

Фелікс Стацкевіч пакінуў пасля сябе ўспаміны, якія, па легендзе прыслаў даўняму знаёмку - Максіму Танку, тады галоўнаму рэдактару "Полымя". Танк, не маючы мажлівасці ўспаміны надрукаваць, здаў іх у архіў.

Лідзянін, які аддаў жыццё Беларусі, памёр 21.06.1967 г. і пахаваны на Віленскіх Свята-Еўфрасіннеўскіх праваслаўных могілках (Ліпаўскія могілкі) разам з іншымі вядомымі дзеячамі Заходняй Беларусі.

Аўтар удзячны за кансультацыі і дапамогу з матэрыяламі для артыкула выбітнаму беларускаму гісторыку Анатолю Сідарэвічу.

²² З успамінаў Янкі Шутовіча // Спадчына. 1995. № 1. С. 39.

²³ Чыгрын Сяргей. Часопісу "Беларускі летапіс" - 80 гадоў ...

²⁴ Мікуліч Мікола. Жыццё як маральны подзвіг // Маладосць. 2012. № 9. С. 75.

²⁵ Там жа.

²⁶ Там жа.

²⁷ Пецюкевіч Мар'ян. Лісты (1956 - 1982). Беласток, 2005. С. 56.

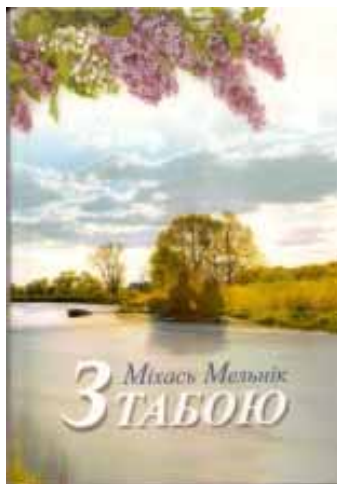
²⁸ Там жа. С. 64-65.

Міхасю Мельніку - 70

Міхась Іванавіч Мельнік нарадзіўся 7 лістапада 1949 года на Магілёўшчыне (вёска Майсеевічы Асіповіцкага раёна), але вось ужо 45 гадоў яго жыццё, працоўная і грамадская дзейнасць, літаратурная творчасць цесна звязаны з Лідчынай. Скончыў філалагічны факультэт Гарадзенскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута імя Янкі Купалы, працаваў у школах, праф-тэхвучылішчы, гістарычна-мастацкім музеі, шмат гадоў выкладаў беларускую мову і літаратуру ў Лідскім каледжы. Выдатнік адукацыі Рэспублікі Беларусь. Выдаў зборнікі вершаў "Скрыжаванне", "Лодка жыцця", "З табою".

У красавіку 2019 года ў Лідскай друкарні выйшла трэцяя кніга вершаў **Міхася Мельніка** "З табою".

Майсеевічы

О, дарагія Майсеевічы,
Мая вёсачка ненаглядная,
Па сваёй маляўнічай велічы
Для мяне ты надзвычай прывабная...

Каля Пцічы-ракі прытулілася,
Як дачушка да любай матулі,
Ды з лясамі навек параднілася,
Каб цябе ад нягод адхінулі.

У прысадах усё красуешся -
Хаты многія асірацелі...
Наваколлем так міла любуешся
І ўглядаешся ў задуменні...

Ты чакаеш дзяцей сваіх блудных,
Спадзяешся на іх пакаянне,
Што не толькі патрэбны ім вуды,
А ў любові да цябе прызнанне...

Не знікай жа, старэнькая вёска!
Хай цябе абнаўляе патомства...
Хоць твой лёс нелагодны і дзёрзкі,
Ды не згіне такое прыгоства!

Панямонцы

Прытаілася пад сонцам
Наша вёска Панямонцы.
Уздоўж Нёмана-ракі
Выглядае з-пад рукі.

У засені старых садоў,
Пад сховай ліп, бяроз, дубоў
Яна бабуркаю стаіць
І так задумліва маўчыць.

А клёны каля сядзібаў,
Бы волаты тыя на дзіва,
Вясковыя хаты вартуюць
Ды з неба аб нечым мяркуюць.

Тут некалі песні гучалі
І па-майстэрску ў кроснах ткалі,
Былі тут школа, сельскі ФАП
І крама, дзе тавараў шмат...

Цяпер тут ходзяць аўталаўкі,
Нашчадкі зрэдку прыязджаюць,
А гараджане для забавы
Пад дачы хаты ўсё купляюць.

Для мяне, як божы рай,
Панямонцы - цуда-казка...
Ды хоць раз ты пабывай
Ў гэтай вёсцы, калі ласка!

Міхась Мельнік.

Да 80-годдзя пачатку 2-й Сусветнай вайны

Валерый Сліўкін

Выхадцы з Лідскай зямлі - героі Вэстарплята

20 гадоў польская дзяржава і яе ваеннае камандаванне рыхтаваліся да вайны з Чырвонай Арміяй, а ваяваць прыйшлося з Вермахтам. Да нападу з Захаду польская эліта не была гатовая. Адносіны паміж польскімі і нямецкімі вайскоўцамі былі сяброўскімі, яны ваявалі разам у Першую Сусветную вайну, у 1938 г. дзялілі Чэхію. Улетку 1939 г. польскаму Генштабу прыйшлося тэрмінова складаць апэратыўны план абароны "Захад".

Рэваншысцкія ідэі Германіі не былі сакрэтнымі. У кастрычніку 1933 г. Германія абвясціла пра выхад з Лігі Нацый. У студзені 1935 г. вярнула сабе Саар, у сакавіку Гітлер заявіў пра разрыў Вярсальскай дамовы і аднаўленне ўсеагульнай вайскавай павіннасці. У 1936 г. германскае войска ўступіла ў Рэйнскую вобласць. Затым аншлюс Аўстрыі (сакавік 1938), захоп Судэцкай вобласці (кастрычнік 1938), бяскроўная акупацыя Чэхіі і Мемельскага краю Літвы (сакавік 1939). Гітлер настойліва прапаноўваў "урэгульваць" праблему Данцыга і польскага калідора. Не трэба было быць прарозцам, каб зразумець, што Польшчы давядзецца абараняць свае землі.

Вераснёвая кампанія 1939 г., як яе завуць у Польшчы, ці васемнаццацідзённая кампанія, як яе ахрысцілі ў Германіі, уяўляе сабой прыклад дзіўнай супярэчнасці ў паводзінах вышэйшага кіраўніцтва і простых людзей. Польская кіравальная эліта ваяваць не хацела. Здавацца не хацела польская нацыя.

На пятых суткі вайны з Варшавы эвакуяваўся

Нямецкі лінкор "Шлезвіг-Гальштэйн". Першы залп

ўрад з золатам Польскага Банка. Праз ноч Варшаву пакінулі прэзідэнт Масціцкі і галоўнакамандуючы Рыдз-Сміглы са штабам. У скляпеннях Міністэрства абароны штабісты пакінулі добра абсталяваны камандны пункт з адпаведнымі сродкамі сувязі і з'ехалі ў Берасце, дзе каманднага пункта не было. 11 верасня Рыдз-Сміглы аддаў загад абараняць Варшаву любым коштам, а 17 верасня загадаў "з бальшавікамі не ваяваць" і адыходзіць у Венгрыю і ў Румынію самымі кароткімі шляхамі. Уначы кіраўніцтва перасекла румынскую мяжу і неўзабаве нарадзіла лозунг: "Стаяць на пагатове, з вінтоўкай да нагі!". Мяркую, што з гэтай думкай яно і рыхтавалася да вайны з фашызмам.

У гэтыя ж першыя шэсць дзён, пакуль пакаваліся польскія залатыя зліткі і дакументы, сусветныя

Абарона Вэстарплята (схема)

радыёстанцыі як замову паўтаралі: "Вэстарплята трымаецца, Вэстарплята не здаецца"... Па гэтай маленькай польскай цвердзі з усіх сваіх гармат прамой наводкай лупіў нямецкі лінкор "Шлезвіг-Гальштэйн", бамбілі паўтоннымі бомбамі пікіруючыя бамбардзіроўшчыкі Ю-87, бесперапынна атакавалі марскія пехацінцы.

Вэстарплята - невялікі паўвостраў у Гданьскай бухце, у вусці Мёртвай Віслы (ля самага ўваходу ў порт). У 1920 годзе Гданьск (Данцыг) па рашэнні дзяржаў-пераможцаў у Першай сусветнай вайне зноў атрымаў статус Вольнага горада (пад пратэктаратам Лігі Нацый). У адпаведнасці з Парыжскай дамовай ад 9 лістапада 1920 года Польшча прадстаўляла і абараняла інтарэсы грамадзян Гданьска (Данцыга) за мяжой, а тэрыторыя Вольнага горада ўваходзіла ў польскую мытную прастору. 14 сакавіка 1924 года Польшча атрымала згоду Лігі Нацый на стварэнне транзітнага вайсковага склада на паўвостраве Вэстарплята, а 7 снежня 1924 года - і на размяшчэнне невялікага гарнізона для яго аховы. 31 снежня 1924 года Польшча афіцыйна ўступіла ў правы на тэрыторыю вайскова-транзітнага склада. 18 студзеня 1926 года на тральшыку "Мева" сюды прыбыло першае падраздзяленне гарнізона Вэстарплята.

149 гадзін 30 хвілін 180 (214) салдат і 4 афіцэры Польскага Войска абаранялі вайскова-транзітны склад на паўвостраве Вэстарплята. Простыя польскія салдаты гераічна супраціўляліся ўзброенаму ўсімі відамі зброі ворагу, ратуючы гонар польскай нацыі, у адрозненне ад пятага афіцэра - каменданта склада, які штодня прапаноўваў здацца і ў канчатковым выніку настаяў на сваім.

6 лістапада мінулага года ў Лідскі музей прыйшоў электронны ліст ад доктара Зміцера Панто з Гданьскага музея наступнага зместу: *"Паважаныя калегі! Музей Другой Сусветнай вайны ў Гданьску праводзіць даследаванні па гісторыі салдатаў - ўдзельнікаў абароны паўвострава Вэстарплята 1 - 7 верасня 1939 года. Частка ўдзельнікаў абароны была родам з ваколіц Наваградка і Ліды, іншая частка несла вайсковую службу ў 77 палку пяхоты ў Лідзе. Звяртаемся да Вас з просьбай, пра дапамогу ў пошуку і выяўленні матэрыялаў, датычных гэтых салдатаў (спіс у дадатку) і перадачы нам электронных копій. З надзеяй на супрацоўніцтва!"*

З прадстаўленага доктарам Панто спісу я ўпершыню даведаўся, што 19 салдат са 180 (па апошніх дадзеных з 214), якія змагаліся на Вэстарплята былі нашымі землякамі - выхадцамі з Лідскага павета. Я адклаў усе справы і засяродзіўся на пошуку Шымановіча Юзафа, які нарадзіўся ў 1916 г. у Белудно.

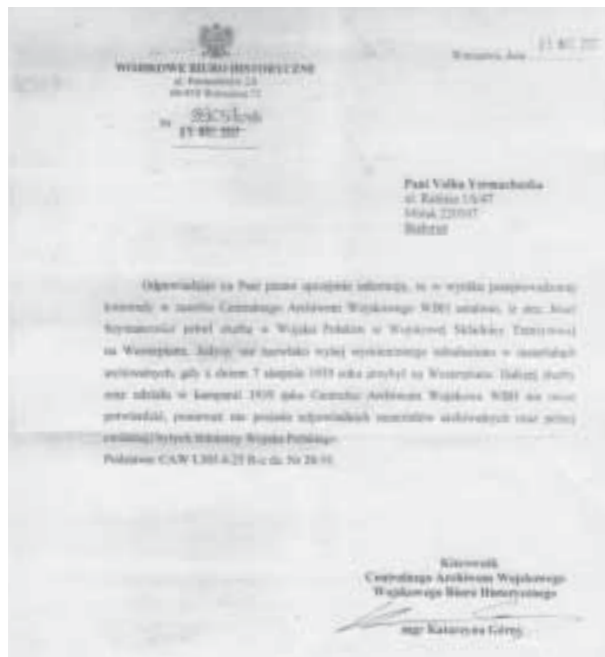
Адразу стала зразумела, што гэта Бялундзі. Знайшлася яго дачка Крысціна Юзэфаўна. Яна прадставіла фатаграфіі і запыт, які ў 2017 г. сям'я накіроўвала ў Варшаву ў Ваеннае гістарычнае бюро. Распавяла, што Іосіф Вінцэнтавіч два гады сядзеў у нямецкім канцлагеры. Пасля вайны працаваў даглядачыкам жывёлы і вартаўніком у калгасе "Бердаўка", жыў у в. Бялундзі. Памёр 8 студзеня 1972 г.

**Шымановіч Іосіф
Вінцэнтавіч**

Сямейная магіла Шымановічаў

Адказ сям'і Шымановічаў з Польскага ваеннага гістарычнага бюро

Пахаваны на могілках у в. Бялундзі.

Я адправіў сабраныя матэрыялы доктару Панто і запытаў больш падрабязныя звесткі па выхадцах Лідскай зямлі. З студзеня Музей атрымаў сканы з кнігі (К. Н. Drozd, Westerplatte. Leksykon biograficzny, Warszawa 2012), пра абаронцаў Вэстарпліта, якія дазволілі стварыць гэты спіс 19 герояў родам з Лідскага павета.

1. Сівец Віктар нарадзіўся 30 студзеня 1916 г. у в. Квяткоўцы (цяпер Іўеўскага раёна). Сын Юзафа і Міхаліны з роду Кулміс. Стралец. Ваяваў на пасту "Пром".

2. Вільбік Браніслаў нарадзіўся 26 траўня 1915 г. у Вільбіках (цяпер Воранаўскага раёна). Сын Браніслава і Паўліны з роду Вайткевічаў. Скончыў 5 класаў усеагульнай школы. У 1938-39 служыў у 77 пяхотным палку ў Лідзе. Старэйшы стралок. Ваяваў у гарматным разліку № 1. Шталаг № 1 А (каля Прэйсіш-Эйлаў, цяпер Баграціёнаўск). Да кастрычніка 1940 г. на працах у маёнтках каля Кёнігсберга (цяпер Калінінград). Уцёк у Заходнюю Беларусь. Уступіў у партызаны пад псеўданімам "Ліс". Увосень 1945 г. пад прозвішчам жонкі Вайшвіла рэпатрыяваўся у Польшчу, жыў у цешчы, якая атрымала 24-гектарную гаспадарку. У 1952 г. пераехаў у Пілу, дзе працаваў манцёрам на энергетычным прадпрыемстве. Памёр 7.05.1984 г. у Піле. Тры дачкі.

3. Горбач Баляслаў нарадзіўся 30 сакавіка 1912 г. або 31 сакавіка 1917 г. у Іўі. Сын Альфонса і Кацярыны. Бацькі мелі вялікую сялянскую гаспадарку. Жанаты з 1935 г., служыў у 38-39 гг. у 77 пп у Лідзе. Стралок. Ваяваў на пасту "Прыстань". Шталаг № 1А, 31 снежня 1940 г. уцёк. У 1941 г. яго злавілі ў Савецкім Саюзе, змясцілі ў лагер у Баранавічах, 22 чэрвеня ўцёк.

Вэстарпліта 9 верасня 1939 г.

У 1943 г. патрапіў у Другую польскую армію. Паранены ў ваколіцах Згажэльца, лячылі ў ваенным шпіталі ў Жарах. Пасля лячэння асеў у Зарэмбе каля Любана Шлёнскага, у траўні 1946 г. з Іўя да яго прыехала жонка з дзецьмі. Забеспячэнец, затымкладаўшчык склада выбуховых рэчываў у Зарэмбянскіх каменяхомнях. Чалец ПАРП. Памёр 8.04.1984. Пахаваны на могілках у Зарэмбе. 2 сыны і дачка.

4. Грыгаровіч Уладзіслаў нарадзіўся 31 траўня 1917 г. у в. Пожыжма (цяпер Воранаўскага р-на). Сын Баляслава і Станіславы з роду Міцкевічаў. Скончыў 4 класы ўсеагульнай школы ў Тракеях. Служыў у 85 пп у Новай Вілейцы. Стралок. Ваяваў у казармах і на пасту "Лазенкі". Паранены і кантужаны. Шталаг № 1А, у снежні 1939 г. пераведзены ў лагер каля Скандавы, затым у Гердаўен, дзе працаваў у баўэра. Пасля вайны асеў у Выдміне. У 1945 г. ажаніўся. У 1947-77 гг. зліўшчык і кандуктар на малочным заводзе. Памёр 13.02.1995 г. Бяздзетны.

5. Жук Браніслаў нарадзіўся 4 верасня 1917 г. у Дайнаве Тракеўскай (цяпер Воранаўскага раёна). Сын Юзафа і Ганны з роду Фурман. Скончыў тры класы ўсеагульнай школы. Меў 2 сясцёр і брата. Служыў у 1938-39 гг. у 85 пп у Новай Вілейцы. Стралок. Ваяваў на пасту "Прыстань" і ў вартавым памяшканні № 6. Паранены ў галаву, пашкоджана левае вока. Шталаг № 1 А, з кастрычніка 1939 г. на працах у нямецкіх гаспадарках. Увосень 1943 г. вызвалены, атрымаў адпачынак, на Каляды 1943 г. прыехаў да бацькоў у Папашаны і не вярнуўся. У кастрычніку 1944 г. мабілізаваны ў Армію Людовую, працаваў санітарам у палявым ваенным шпіталі. У лістападзе 1945 г. дэмабілізаваны. У Осаве каля Шчэціна атрымаў ўдзел у 3 гектары і аб'яднаўся з роднымі, якія рэпатрыяваліся ў Польшчу. Ажаніўся. У 1962 г. пераехаў у Шчэцін. З 1978 г. на пенсіі. Памёр 1.04.1994. Пахаваны на Цэнтральных могілках у Шчэціне. Бяздзетны.

6. Змітровіч (Дымітровіч) Ян нарадзіўся 8 красавіка 1916 г. у в. Гарні Лідскага р-на. Сын Міхала. Да прызыву шавец. Служыў у 1938-39 гг. у 77 пп у Лідзе. Стралок. Ваяваў у вартавым памяшканні № 2. Паранены, прастрэлена шчака. Шталаг № 1 А, у красавіку 1940 г. пераведзены ў Шталаг № 1В каля Хоенштайна (цяпер Ольштынак), у жніўні 1940 г. адпушчаны ў Сувалкі. Далейшы лёс невядомы.

7. Качановікі Юзаф нарадзіўся 5 кастрычніка

1914 г. у в. Прэціма (цяпер Шчучынскага р-на), сын Вінцэнта і Міхаліны з роду Ліпскіх. Меў 2 братоў і 2 сясцёр. Скончыў усеагульную школу ў м. Орля, працаваў на зямлі ў бацькоў. З сакавіка 1939 г. служыў у 77 пп у Лідзе. Стралок. Ваяваў у вартавым памяшканні № 5. Паранены. Шталаг № 1А. Позняй восенню 1939 г. уцёк. Злоўлены савецкім патрулём, вывезены ў Архангельск, працаваў на лесапавале да 1943 г., 19 кастрычніка залічаны ў Першую армію Войска Польскага. Браў удзел у баі пад Леніна, у фарсіраванні Одара і Нейса, браў Берлін. У кастрычніку 1945 г. дэмабілізаваны ў званні сяржанта. Пасля вайны аглядчык вагонаў на чыгунцы ў Чарэмшыне. Ажаныўся ў 1950 г. У 1974 г. выйшаў на пенсію. У кастрычніку 2003 г. яго збіў грузавік, ампутавалі нагу. Памёр 28.04.2004 г. Пахаваны на праваслаўных могілках у Чарэмшыне. Адзін сын.

8. **Козак Зыгмунт**, сын Міхала нарадзіўся 29 кастрычніка 1916 г. у в. Зубкавічы (цяпер Іўеўскага раёна). Скончыў 5 класаў усеагульнай школы. Кравец. Служыў у 77 пп у Лідзе. Стралок. Ваяваў на пасту "Прыстань". Кантужаны і паранены. Шталаг № 1 А, затым у маёнтках Фрыдрыхсберг і Юдытэн. Вызвалены 31.10.1940 г., перайшоў на статус цывільнага работніка, працаваў краўцом. У 1945 г. вярнуўся ў Зубкавічы. Ажаныўся. Да 1977 г. працаваў краўцом. У 1979 г. упершыню прыехаў у Гданьск на з'езд вэстарплятчыкаў. Памёр 12.10.1980 г. у Зубкавічах. Двое дзяцей: дачка і сын.

9. **Карко Браніслаў** нарадзіўся 5 жніўня 1917 г. у в. Занейкі Шчучынскага р-на. Сын Казіміра і Караліны. Стралок. Ваяваў у казармах. Памёр у 1968 г.

10. **Лайковіч** (Лайкевіч, Ланкевіч) **Антоні** нарадзіўся 13 красавіка 1917 г. у в. Буцілы Лідскага. Сын Адольфа і Фларыяны з роду Курсу. Скончыў 4 класы ўсеагульнай школы. Перад прызывам дапамагаў бацькам весці гаспадарку. З сакавіка 1939 г. у 85 пп у Новай Вілейцы. Стралок. Ваяваў у вартавым памяшканні № 2 і на пасту "Пром". Шталаг 1 А, у лістападзе адпраўлены на работы ў наваколлі Кентшына. Вызвалены амерыканцамі ў 1944 г., патрапіў у 1 танкавую дывізію. Служыў кіроўцам грузавіка. У верасні 1946 г. дэмабілізаваны з Польскіх Узброеных Сілаў на Захадзе. У 1947-81 гг. працаваў у Лондане на фірме. Ажаныўся з англічанкай. У 1994 г. упершыню быў на з'ездзе вэстарплятчыкаў. Дачка.

11. **Міхневіч Браніслаў** нарадзіўся 26 сакавіка 1916 г. у в. Навасады (цяпер Воранаўскага раёна). Сын Каралі і Кацярыны з роду Мелькаў. Скончыў у в. Рамашканцы 4 класы ўсеагульнай школы. Працаваў на гаспадарцы бацькоў. Стралок. Ваяваў у казармах.

12. **Някрэвіч Эдвард** - нарадзіўся 15 лютага 1917 г. у в. Пятрашкі (цяпер Шчучынскага раёна). Сын Антонія і Марыі. Скончыў 2 класы сельскай школы. У 1939 г. прызваны ў 77 пп. Стралок. 1 верасня

дзяжурый на варотах. Ваяваў у вартавым памяшканні № 1. Шталаг № 1А, з 1.07.1940 г. у Шталагу № VI В, праз пару месяцаў перавезлі ў наваколлі Кентшына, адкуль уцёк у складзе групы, пасля пераходу мяжы арыштаваны савецкім патрулём, вывезены ў Архангельск, сек лес да 1943 г. Памёр у 1988 г. У "Лідскай газеце" быў надрукаваны артыкул праўнучкі Яўгеніі Андрэйчук.

13. **Навіцкі Юзаф (Пётр)** нарадзіўся 15 траўня 1916 г. у в. Сухвальня Лідскага р-на. Сын Фелікса і маці па прозвішчы Шырко ці Шышко. Працаваў на зямлі. Служыў у 1938-39 гг. у 77 пп у Лідзе. Стралок. Ваяваў на пасту "Пром". Шталаг № 1А, Шталаг № 1В з 30.04.1941 г., лагер Маўтхаўзен з 23.01.1944 г., лагер Гусен. Далейшы лёс невядомы.

14. **Пажарэцкі Юзаф** нарадзіўся 15 лістапада 1916 г. у Навасадах (цяпер Воранаўскага раёна). Сын Яна і Мар'яны з роду Сянкевічаў. Скончыў 4 класы ўсеагульнай школы. Служыў у 1938-39 гг. у 85 пп у Новай Вілейцы. Стралок. Ваяваў на пасту "Форт". Кантужаны. Шталаг № 1А. Пасля вайны асеў у в. Лясны Роў пад Ольштынам. У 1954 г. ажаныўся. У 1984 г. перадаў гаспадарку сыну. Памёр 10.12.1991 г. Пахаваны ў Скокаве. Тры дачкі і сын.

15. **Собаль** (Сабалеўскі) **Уладзіслаў** нарадзіўся 8 жніўня 1904 г. у Шчучыне, сын Антонія і маці з роду Сянкевіч. Служыў у 77 пп у Лідзе. Ваяваў на пасту "Прыстань". Плутановы (звязны). Шталаг № 1А, з 1.07.1940 г. у Шталагу № VI В, праз пару месяцаў перавезлі ў наваколлі Кентшына, адкуль уцёк у складзе групы, пасля пераходу мяжы арыштаваны савецкім патрулём, вывезены ў Архангельск, сек лес да 1943 г. 19 кастрычніка залічаны ў Першую армію Войска Польскага. Браў удзел у баі пад Леніна, у 1948 г. з Генуі адплыў у Аўстралію, прыплыў у М्याльбурн. Далейшы лёс невядомы. Лічыцца, што памёр у Аўстраліі ў 1963 г.

16. **Цярэшка Віктар** нарадзіўся 2 лютага 1916 г. у в. Шавердакі (цяпер Воранаўскага р-на). Сын Людвіка і Марыі з роду Дагліс. Меў 2 братоў і 2 сясцёр. Скончыў 5 класаў усеагульнай школы. Да прызыву працаваў у меліярацыі. У 1937-38 гг. служыў у 77 пп у Лідзе. Стралок. Ваяваў на пасту "Пром" і ў вартавым памяшканні № 1. Шталаг № 1А, са снежня 1939 па 1943 г. у фальварку Гердаўэн і наваколлях. У студзені 1945 г. у Бранева. 15 ліпеня 1945 г. прызначаны камендантам паліцэйскага ўчастка ў Дрыгалах. Ажаныўся. У 1948 г. паўгода вучыўся ў падафіцэрскай школе ў Слупску. Ст. сяржант міліцыі ў Скандаве. За супрацоўніцтва з АК арыштаваны, звольнены з міліцыі. Прадавец у краме каланіяльных тавараў у Коршах, затым прадавец масавых тавараў. На пенсіі з 1976 г. Памёр 29.11.1988 г. Пахаваны на Алеі Заслужаных у Гдыні.

17. **Ус Браніслаў** нарадзіўся ў 1920 г. (?) у в.

Родзевічы (цяпер Іўеўскага раёна). Сын Міхала і Марыі з Медзяла. Стралок 77 пп у Лідзе. Ваяваў на пасту "Пром". Загінуў 2 верасня 1939 г. У 1957 г. на магілу прыезджала маці.

18. Хрышчановіч Ян нарадзіўся ў 1916 г. у Лідзе. Сын Уладзіслава і Аляксандры Вісмант. Скончыў 7 класаў усеагульнай школы, дапамагаў бацьку на гаспадарцы. У 1938 г. служыў у 85 пп у Новай Вілейцы. Стралок. Ваяваў на пасту "Пром" і ў вартавым памяшканні № 1. Шталаг № 1 А. Вызвалены 28 студзеня 1945 г. У лістападзе 1946 г. жаніўся. Скончыў курсы і працаваў бухгалтарам у Маронгу. У 1977 г. выйшаў на пенсію. Памёр 15.06.2002 г.

19. Хруль Генрык нарадзіўся 12 кастрычніка 1918 г. у Паддубна Лідскага р-на. Сын Рафала і Аляксандры з роду Храбтовіч. Меў 2 братоў і сястру. Вучыўся ў Лідскай гімназіі. Скончыў падафіцэрскую пяхотную школу для малагавых у Стрэме, капрал, камандзір школьнай дружны ў 2-м палку легіёнаў у Сандаміры (1935-36), падафіцэр у 2-ім пяхотным палку ў Страшаве. Займаўся бегам на доўгія дыстанцыі і конным спортам. У 1938 г. здаў іспыт на атэстат сталасці. Капрал. Камандзір паста "Лазенкі". Шталаг № 1А, лагер у Нордэнбургу (06.1940 - 1.1945), часова ў шпіталі ў Гердаўне, асеў у Жэпіне. Да 1950 г. працаваў на гаспадарцы бацькоў, затым бухгалтар (1951-55), старэйшы бухгалтар (1955-59), жаніўся ў 1957 г., мытны службовец (1959-79) у Жэпіне. Памёр 3.11.1989 г. Пахаваны на могілках у Жэпіне. 2 дзяцей.

20. Шымановіч Юзаф нарадзіўся ў 1916 г. у в. Бялундзі Лідскага р-на, сын Вінцэнта і маці з роду Гаўлісаў, служыў у 1938-39 гг. у 77 пп у Лідзе. Стралок. Ваяваў у вартавым памяшканні № 2. Шталаг № 1А, з 1.06.1940 г. Шталаг № 1В, познім летам 1940 г. з лагера ўцёк. Пасля вайны працаваў даглядчыкам жывёлы і вартаўніком у калгасе "Бердаўка", жыў у в. Бялундзі. Памёр 8 студзеня 1972 г. Пахаваны на могілках у в. Бялундзі. 5 дзяцей: 3 сыны, 2 дачкі.

Лёсы 4 салдат застаюцца невядомыя. Сівец Віктар, Змітровіч Ян, Міхневіч Браніслаў і Навіцкі Юзаф, магчыма, вярнуліся пасля вайны дахаты і сціпла

Помнік героям Вэстарпліята

жылі ў родных месцах, як гэта зрабілі Э.А. Някрэвіч і І.В. Шымановіч.

7 верасня 1939 г. Галоўнакамандуючы Рыдз-Сміглы прысвоіў усім абаронцам Вэстарпліята, жывым і загінулым, вышэйшыя вайсковыя ўзнагароды і чарговыя званні. З уручэннем узнагарод паўсталі сразу мелыя цяжкасці. У канчатковым выніку салдаты лідскага паходжання, якія жылі ў Польшчы, былі ўзнагароджаны медалямі і ордэнамі. Ордэн "Крыж Адважных" (Krzyz Walecznych) атрымалі Г. Хруль (1960), В. Цярэшка (1968), Б. Горбач (1970) і Ю. Пажарэцкі. Кавалерскі крыж Ордэна Адраджэння Польшчы атрымалі Б. Вільбік (1974), Ю. Качаноўскі (1974), В. Цярэшка (1974), Б. Горбач (1975), Б. Жук (1984), Я. Хрышчановіч (1987). Срэбны крыж Ваеннай Доблесці (Virtuti militari) атрымалі Б. Жук (1989), Ю. Пажарэцкі (1989), Я. Хрышчановіч (1989), В. Грыгаровіч (1990), Ю. Качаноўскі (1990), А. Лайковіч (1990), В. Цярэшка (1990), Б. Вільбік (пасмяротна), Б. Горбач (пасмяротна), Г. Хруль (пасмяротна). Пра астатніх нічога суцяшальнага сказаць не магу.

У 2019 г. у Польшчы прынята рашэнне пра будаўніцтва новага Музея Вэстарпліята і вайны 1939 г. У траўні Зміцер Панто плануе прыехаць у Ліду.

lida.info.

Сабакі́нцы

Гэтае паселішча ад пачатку мела назву Забалацце (Забалаць) і належала Вялікаму князю ВКЛ. Верагодна, паселішча было вялікай маёмасцю, але з часам здрабнела.

4 сакавіка 1524 г. Шымка Мацкавіч атрымлівае пацвярджэнне на частку маёнтка *"въ Заболотыи, которую онъ купилъ у брата своего Семена Мацкавича и на некоторыя земли и сеножати въ Острынском павеце на вечность"*¹. У 1550 г. гэта паселішча было перададзенае ўцекачу з Масквы Міхалу Сабакіну ад прозвішча якога і атрымала сваю назву². Доўгі час паселішча называлася Заблоцце Сабакінскае.

Вывучаючы найцікавейшыя дакументы Бібліятэкі Чартарыйскіх, я напісаў наступную гісторыю гэтага мястэчка на Лідчыне.

Вялікі князь ВКЛ Жыгімонт I за яго вернасць і паслугі надаў паселішча **Міхайлу Іванавічу Сабакіну** з вольным карыстаннем Берштанскай пушчай, з вольным ловам рыбы ў рацэ Котры ... *"яму самому і нашчадкам яго"*. Пасля смерці Міхайлы Іванавіча Сабакіна маёмасць успадкавалі яго сыны ЯВпп **Ждан** і **Крыштаф Міхайлавічы Сабакіны**. Як бачым, ужо ў другім пакаленні, як мінімум адзін з сыноў уцекача з Масковіі выйшаў з праваслаўя.

Пры падзеле маёмасці Крыштаф атрымаў Стары Двор (верагодна, гэта не сучаснае мястэчка Стары Двор), і пра яго больш нічога не вядома. Таму адсочым лінію Ждана Міхайлавіча Сабакіна.

З дакументаў бачна, што Ждан Міхайлавіч Сабакін сваю частку маёмасці перадаў нашчадкам, сынам **Філону**, **Фёдару** і дачцы **Гальшцы**.

Гальшка Сабакінаўна выйшла замуж за ЯВп **Крыштафа Цюкалу**, атрымаўшы пры гэтым у пасаг 500 коп літоўскіх грошаў і частку Жданоўшчыны Сабакіных, а таксама часткі млына і става ад сваіх бацькоў. Гэта была трэцяя частка маёмасці яе бацькі. Крыштаф Цюкала з сваёй жонкай былі пратэстанцкага (рэфарматарскага) веравызнання. 13 траўня 1603 г. Цюкала запісаў сваёй жонцы 1000 коп літоўскіх грошаў на маёмасць Вольжава і Гарадзішча.

Пасля смерці **Ждана Сабакіна**, яго нашчадкі **Філон** і **Фёдар Жданоўчы Сабакіны** падзялілі маёмасць. Падзел адбыўся 2 жніўня 1604 г.

20 жніўня 1605 г. праз запіс у Актавых кнігах Лідскага земскага суда, частка маёмасці **Фёдара**, а таксама стаў і млын перайшлі ў заставу ЯВпп **Гальш-**

цы з Сабакінаў і Крыштафу Цюкалу, маёмасць *"сястры і швагру свайму збыў"*.

Другі сын Ждана **Філон**, 10 студзеня 1605 г. перадаў у заставу швагру і сястры толькі палову ад сваёй трэцяй часткі бацькавага маёнтка. Яму таксама належалі палова става і млына.

12 траўня 1609 г. **Крыштаф Цюкала** запісаў на сваю жонку **Гальшку Сабакінаўну** ўвесь маёнтak Жданоўшчыны Сабакінаўская і 1000 польскіх злотых. Такім чынам яна ўспадкавала практычна ўвесь маёнтak свайго бацькі. Цюкала перапісаў усю маёмасць на жонку перад сваёй смерцю.

Гальшка Сабакінаўна Цюкалава другі раз выйшла замуж за ЯВп **Станіслава Дышкевіча**. Пасля гэтага **Станіслаў Цюкала**, брат памёршага Крыштафа Цюкалы, меў прэтэнзію на маёнтak Жданоўшчыны Сабакінаўская³.

Заўважу, што спадарства **Дышкавічы** (ці Дашкавічы) валодалі маёмасцю ў гэтай частцы Лідчыны з часоў Вітаўта. З метрыкі ВКЛ даведваемся, што маёнтak Забалаць (гэта сучасная Забалаць) на пачатку належаў **Бажану Дашкавічу**. Дашкавіч прадаў частку маёмасці князю **Васілю Глінскаму**, а пасля здрады Глінскага Вялікі князь у 1507 г. перадаў гэтую частку **Войцеху Нарбутавічу**⁴.

Тут трэба сказаць некалькі слоў пра тое, чаму **Станіслаў Цюкала** меў прэтэнзію на маёмасць свайго памерлага брата. Справа ў тым, што ВКЛ у той час ужо жыло па прынцыпах Рымскага права, згодна з якімі **Крыштаф Цюкала**, як гаспадар, сам вырашаў, каму перадаць сваю маёмасць. І каб ён не ўспеў перапісаць яе сам, дык яна, верагодна, усё роўна перайшла бы да яго жонкі. Але людзі яшчэ памяталі пра традыцыйнае права, згодна з якім сямейная маёмасць пасля смерці старэйшага брата пераходзіла не да яго нашчадкаў, а да наступнага па ўзросту брата, у нашым выпадку да **Станіслава Цюкалы**. Гэтая ж памяць пра традыцыйнае права ляжала ў аснове дынастычных войнаў XV ст. у ВКЛ, калі, напрыклад, Свідрыгайла захапіў княжанне ў Віцебску.

Згодна з Рымскім правам запісам у кнігах земскага суда ад 16 лютага 1612 г. за **Гальшкай Сабакінаўнай Дышкевічавай** была пацверджана яе маёмасць: Гарадзішча, Вольжаў і Жданоўшчына Сабакінская. У запісе фігуруе сын Гальшкі ад першага шлюбу **Мікалай** і дачка ад другога шлюбу **Зоф'я**

¹ Иодковский И. И. Церкви, приспособленные к обороне в Литве и Литовской Руси // Древности. Труды комиссии по сохранению древних памятников. Москва, 1915. Т. 6. С. 277.

² Соркіна Іна. Мястэчкі Лідскага ўезда ў XIX - пачатку XX ст. // Ліда і Лідчына: да 685-годдзя з дня заснавання горада: матэрыялы рэспуб. навук.-практ. Канф. Ліда, 2008. С. 73.

³ Biblioteka Czartoryjskich. Archiw Drucko-Lubeckich. Sygn. 13135. Аркушы без нумароў.

⁴ Археографическая комиссия. Русская историческая библиотека Том 20. Литовская метрика. Т. 1. Петербург, 1903. С.528-530.

І ў 1784 г. Сабакінцы, мястэчка з царквой, дваром і вёскай з'яўляліся маёмасцю васпана **Янкоўскага**⁶.

Каля маёнткаў Сабакінцаў Жданоўскіх і Дышкоўскіх меўся яшчэ і маёнтак **Сабакінцы Манеўскія**, пра які я яшчэ не ўзгадваў. Захаваўся інвентар Сабакінцаў Манеўскіх ад 10 чэрвеня 1646 г. (гл. дадатак). У гэтым інвентары згадваецца царква: "ворная зямля ля слупа каля дарогі, едучы ад царквы да Забалаці". Ва ўсіх іншых інвентарах мястэчка і маёнткаў, якія я маю, да 1771 г. царква не згадваецца (гл. дадаткі).

У 1692 г. у мястэчку Сабакінцы жывуць 17 сямей. 3 рамеснікаў - толькі адзін кравец. Месцічы павінны (муж з жонкай) адрабляць па 3 дні ў тыдзень апрача гвалтаў і плаціць натуральныя падаткі. У 1725 г. у Сабакінцах жыве 21 сям'я. Нейкая частка з раней вялікага маёнтка (Забалаць-Сабакінцы, 12 дымоў) у 1690 г. належыць **Леану Радашынскаму**⁷.

З інвентару бачна, што ў 1771 г. у Сабакінцах жывуць 14 сямей, але ў мястэчку ўжо дзве вуліцы - Дворная (ішла ад двара) і Царкоўная. Царква яшчэ раз згадваецца і ў апісаннях ворных зямель мястэчка. У Сабакінцах у той час жыве адзін "паўвалочны" яўрэй. Усе - месцічы і сяляне з навакольных вёсак павінны адрабляць паншчыну для маёнтка: "Мужчыны тры дні з канём ці валамі. Ці сам адзін без кабеты, ад кожнага дома адбываць павінен. Тое самае з кожнага дома па тры дні ісці маюць". Баярын, які толькі запісаны, але як асоба адсутнічае ў інвентары, павінен адбываць свой путны абавязак: "павінен ехаць у дарогу і вазіць ...". Таксама ўсе павінны даваць двару "тры курыцы, дзесяць яек, соладавага хмелю і канопляў - гарнец, як абняць"⁸.

У XVIII ст. з'явілася народнае паданне, што сваю назву мястэчка атрымала ад размешчанай тут каралеўскай псарні (сабакінцы - псары). Невялікая парослая лесам горка за некалькі верст ад мястэчка называлася "Каралеўскай дубровай". Паданне гаворыць, што ў гэтым месцы, па дарозе на паляванне, спыняўся кароль⁹. І насамрэч, у сабакінскай царкве мелася рэліквія - цудадзейны абраз найсвяцейшай Багародзіцы на палатне, прымацаваным да дошкі. У пачатку XVIII ст. на гэтым абразе з'явілася срэбная дошчачка,

ахвяраваная царкве каралём Станіславам Ляшчынскім, з польскамоўным надпісам на ёй: "*Najjasniejszy Stanislaw Leszczyński krol Polski przybywszy do Cudownego Obrazu Matki Najswietszey w Sabakinach pieszo - takowe wotum ofiarował roku 1705*" ("Яго Вялікасць, кароль Польскі, прыбыўшы пешишу да цудатворнага абраза Божай Маці ў Сабакінах, зрабіў гэтак прынашэнне ў 1705 г." ¹⁰).

Трэба сказаць, што ў 1676 г. прывілеям караля Яна III Сабескага мястэчка Сабакінцы атрымала права горада, якое было пацверджана ў 1755 г. каралём Аўгустам III ¹¹.

А зараз пяройдзем да царквы. Грэка-каталіцкую царкву пад тытулам Найсвяцейшай Панны, якая стаяла тут пры канцы XVIII ст., фундавалі лідскія ротмістры ЯВп **Семакі**¹² (ці можа **Шамякі**). Яны разам з **Тамковічамі** валодалі вёскай, якая таксама мела назву Шамякі, вёска знаходзілася на адлегласці 1 вялікая паўмілія ў напрамку на поўдзень ад мястэчка Сабакінцы.

У 1784 г. "царква новая, добрая, брусаваная на падмурку, крытая гонтам, з двума вежамі з дуба, пасярэдзіне пафарбаваная фацыята з трыма фарбаванымі жалезнымі крыжамі, у задняй частцы малы купал з крыжам ..." ¹³. Каля царквы "могілкі на 25 лоцыях, не агароджаныя, на іх званіца на 4-х слупах крытая гонтай, на якой два званы на 3 камяні" ¹⁴. Адзін са званоў на царкоўнай званіцы меў надпіс лацінкай і датаваўся 1506 годам¹⁵. Каля царквы стаяў "шпіталь. Дзве простыя хаты, крытыя саломай, няма ніякага фундушу, тут жывуць адзін дзед і адна баба" ¹⁶.

Пабудовы плябаніі выглядалі наступным чынам: "Плябанія. Белая хата з каморай, у яе дзверы пры канцы на жалезных завесах з унутраным замком. Адно акно ў каморы і тры акны ў хаце, ім патрэбны рамонт. Старая кафляная печ. Дзверы на жалезных завесах з клямкай, прабоямі і зашчапкай. Стол пафарбаваны ... дзве лавы каля стала з дошак. Сены ў плябаніі з дзвярамі на завесах з клямкай. Пякарня з каморай і сенямі, 3 дзвярэй на бегунках, 4 акны, патрабуецца рамонт, крытая саломай. Стары свіран, крыты саломай, дзверы на бегунках з зашчапкай і прабоямі, з навісным замком. Гумно на дзвюх сохах, кратае сало-

⁶ Рыбак Андрэй. Вопісы парафій Лідскага дэканату ў 1784 г. Парафія Забалацкая // Лідскі Летанісец. 2014. №2 (66). С. 17.

⁷ Metryka Litewska. Rejstry Wielkiego Księstwa litewskiego. Województwo wileńskie 1690 г. Warszawa, 1989. S. 226.

⁸ Biblioteka Czartoryjskich. Archiwum Drucko-Lubeckich. Sygn. 13135. Аркушы без нумароў.

⁹ Труды Виленского отделения Московского предварительного комитета по устройству в Вильне IX Археологического съезда. Отдел II. Вильна, 1893. С. 109.

¹⁰ Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Виленская губерния. СПб., 1861. С. 549.

¹¹ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. X. Warszawa, 1889. S. 939.

¹² ДГАЛ. Ф. 634. Воп. 1. Спр. 53. Арк. 95 адв.

¹³ Там жа.

¹⁴ Там жа. Арк. 97.

¹⁵ Труды Виленского отделения Московского предварительного комитета по устройству в Вильне IX Археологического съезда. Отдел II. Вильна, 1893. С. 110.

¹⁶ ДГАЛ. Ф. 634. Воп. 1. Спр. 53. Арк. 97.

май. Хлеў ... крыты саломай, усё агароджана жэр-
дамі" ¹⁷.

У 1792 г. царква характарызуецца як "цалкам
добрая і выдатная" ¹⁸. На хорах у царкве знаходзілася
малая катрынка ¹⁹.

З аналізу "Спісу парафіян Лідскага дэканату
1829 г." ²⁰ бачна, што некаторая колькасць вернікаў
змяніла абрад і з грэка- стала рыма-католікамі. Вера-
годна, вялікі ўплыў на людзей рабілі суседнія вялікія
маёнткі і лясніцтвы, якім належалі вёскі Зубрава,
Дудкі, Матылі. З 6 зафіксаваных зменаў абраду, 3 зда-
рыліся ў вёсках лясніцтваў.

Але спіс парафіян фіксуе і адваротны працэс -
рыма-католікі таксама змянялі абрад і становіліся
грэка-католікамі. Напрыклад, у вёсцы Зубрава Казімір
Швед з'яўляўся рыма-католікам, яго жонка Крысціна
змяніла абрад, але да споведзі была запісана ў царкву,
а не ў касцёл, і таму, магчыма, перайшла з рыма- у
грэка-католікі, а тры дачкі ў гэтай сям'і - грэка-католі-
чкі ²¹. У цэлым бачна, што колькасць грэка-католікаў
павялічвалася за кошт змешаных сем'яў, бо ў гэтай
мясцовасці мелася шмат шлюбавых паміж грэка- і рыма-
католікамі, прычым часцей за ўсё сумесныя дзеці ста-
навіліся грэка-католікамі. Але часта вытрымліваўся і
наш стары прынцып - дзяўчаты хрысціліся ў абрад
маці, а хлопцы - бацькі.

Вядомы наступныя святары-ўніяты Сабакін-
скай царквы.

У 1752 г. а. **Ян Галоўчыц** быў ужо былым свя-
таром Сабакінскай царквы ²².

З 1759 г. служыў святар а. **Стэфан Сасіновіч** і
ў 1792 г. ён яшчэ займае гэтую пасаду ²³.

У 1795 г. адміністратар царквы ў Сабакінцах а.
Якуб Чарнякевіч, "звычайу ухвальных, робіць поспе-
хі ў чытанні кніг і дае (парафіянам) навуку, ... абайны
гаспадар" ²⁴.

А. **Ян Макрыцкі** ў 1774-1784 гг. быў святаром
у в. Варанілавічы Слонімскага павета, у 1782-1792 гг.
ён займае пасаду пісара Віленскай духоўнай кансі-
сторыі, але "дзеля публічных епархіяльных абавязкаў
асабіста жыць пры Варанілавіцкай бенефіцыі не
можа". З 1784 г. ён алтарыст царквы ў Сабакінцах, у

1792 г. працягвае займаць гэтую пасаду ²⁵ (алтарыст -
святар які служыць у алтары, алтарыя, гэта такі тып
фундацыі, калі нехта даруе царкве алтар і грошы на
ўтрыманне для святара).

А. **Антон Маркоўскі**, у 1785-1786 гг. алтарыст
алтарыі пры царкве ў м. Сабакінцы, потым ён быў
прагнаны калятарымі Янкоўскімі ²⁶.

А. **Вікенці Фармасевіч**, у 1795 г. адміністратар
царквы ў в. Глыбокае Лідскага павета, у 1832 г. святар
царквы ў м. Сабакінцы, "звычайу незаганных, навук
сярэдніх, ... абайны гаспадар" ²⁷. Закончыў тры класы
Слонімскай па-езуіцкай вучэльні. Высвечаны ў святары
ў 1793 г. У 1828 г. Фармасевічу было ўжо 65 гадоў,
і ён быў удаўцом. Меў сына Рамуальда (17 гадоў) і да-
чку Вераніку (18 гадоў), дзеці жылі разам з бацькам ²⁸.

А. **Стэфан Бядрыцкі**, 1788 г. н., у 1837 г. адмі-
ністратар царквы ў Сабакінцах ²⁹.

А. **Іосіф Канаховіч**, 1793 г. н. У 1832 г. ён з'яўля-
ецца святаром царквы ў в. Бабры, 25.02.1837 г. - свята-
ром царквы ў Сабакінцах ³⁰.

Манастыр у Глушнях

Вёска Глушні знаходзілася на тэрыторыі Са-
бакінскай парафіі але, канешне ж, Глушнянскі ма-
настыр з сваёй царквой не быў часткай гэтай парафіі.

На Лідчыне дзейнічалі два базыльянскія мана-
стыры: у вёсках Голдава і Глушні (Глушняны). Глу-
шнянскі манастыр размяшчаўся каля ўрочышча
"Манастырышча" (недалёка ад маёнтка Вензаўш-
чына). Людзі расказвалі, што побач, ва ўрочышчы
"Царкоўшчына", да пачатку XVIII ст. ("да шведаў")
стаяла царква, якая, адносілася да базыльянскага ма-
настыра ³¹. Але, відавочна, што царква стаяла яшчэ ў
XIX ст.

Захаваўся фундушавы запіс смаленскага чаш-
ніка Аўгусціна Даўгірда і ягонай жонкі Марыяны
Глушнянскаму манастыру на маёмасць Глушні і Зе-
мяпішы ад 09.01.1745 г. ³²

У 1797 г. віца-правінцыял базыльянскага ордэна
Сільвестр Антановіч абавязаўся ўтрымліваць канвік-
ты (інтэрнаты, у якіх выхаванцы жывуць разам на
поўным забеспячэнні) пры шэрагу базыльянскіх мана-

¹⁷ ДГАЛ. Ф. 634. Воп. 1. Спр. 53. Арк. 97-97 адв.

¹⁸ НГАБ. Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41244. Арк. 27.

¹⁹ Там жа.

²⁰ ДГАЛ. Ф. 634. Воп. 1. Сп. 10. Спіс парафіян Лідскага дэканату 1829 г. Сабакінская царква А. 222 - 241 адв.

²¹ Там жа. Арк. 229.

²² Лісейчыкаў Дзяніс. Святар у беларускім соцыуме: прасапаграфія ўніяцкага духавенства 1596?1839 гг. Мінск, 2015. С. 195.

²³ Там жа. С. 470.

²⁴ Там жа. С. 548.

²⁵ Там жа. С. 356.

²⁶ Там жа. С. 367.

²⁷ Там жа. С. 523.

²⁸ Архив Лидского благочиния. Ф.1, Вопп.1, Спр. 6. Арк. 247.

²⁹ Там жа. С. 159.

³⁰ Там жа. С. 281.

³¹ Труды Виленского отделения Московского предварительного комитета по устройству в Вильне IX Археологического съезда. Отдел II. Вильна, 1893. С. 109.

³² Памяць: Гісторыка-дакументальная хроніка Шчучынскага раёна. Мінск, 2001. С. 43.

стыроў, у тым ліку і канвікт на аднаго вучня ў Глушнянях³³.

У гістарычнай літаратуры згадваецца адукаваны, "эдаты да гаспадаркі і высокамаральны" манах Антоні Сураж, які закончыў свой жыццёвы шлях у 1791 г. у Глушнянскім манастыры. Перш чым патрапіць ў Глушняны, ён вучыўся ў Быценьскім навіцьяце, з'яўляўся пракуратарам у базыльянскіх манастырах у Быцені, Вільні, Бязводзічах, Барунах, Суцькаве, Гародні³⁴.

З "Падымнага тарыфа Лідскага павета 1775 г." бачна, што глушнянскія базыльяне мелі фальварак Зямяпішы (1 дым), 9 дымоў у вёсцы Глушні, 5 дымоў у вёсцы Таболічы, 2 дымы ў вёсцы Паддуб'е, 2 дымы ў манахаў арандавалі шляхціцы Міхал і Юры Панятоўскія³⁵.

У 1803 г. у Глушнянскім манастыры жылі 6 манахаў, прыбытак манастыра быў 136 руб. Перад скасаваннем фондуш глушнянскіх базыльян ацэньваўся ў 1350 руб., а ў манастыры жылі 12 манахаў, манастыр меў 22 валокі зямлі³⁶.

Глушнянскі манастыр быў зачынены ў 1827 г.³⁷, а ўсю яго маёмасць разам з манастырскімі фондушамі перадалі лідскаму дабрачыннаму Гарбацэвічу і запісалі за лідскай царквой. Апошнімі ў манастыры заставаліся базыльяне - настаяцель Лаўрэнці (Ваўжынец) Высоцкі і манах Ян Свіркоўч, якіх пасля скасавання Глушнянскага манастыра перавялі ў Віленскі манастыр³⁸. Іераманах Лаўрэнці Высоцкі адмовіўся кінуць унію, таму быў высланы на пакуты на Валынь, у Загорскі манастыр, што ва Уладзімірскім уездзе, і памёр далёка ад радзімы³⁹.

Спіс Сабакінскай парафіі 1829 г. паказвае, што ва ўжо зачыненым Глушнянскім манастыры яшчэ жыў сын былога святара манастырской царквы Міхал Карэвіч (56 гадоў), арганіст Пётр Глушань (34 гады) і манастырскія служкі⁴⁰.

Трэба адзначыць надзвычай вялікую вагу базыльянскага ордэна ў гісторыі Беларусі асабліва яго выдавецкую і асветніцкую дзейнасць. Цікава, што базыльянін, генеральны вікарыі і мітрапалітальны аўдытар

а. Пётр Камінскі яшчэ ў 1685 г., пажыўшы ў Жыровіцкім манастыры, пісаў: "Усе тут гутараць па-ўніяцку". "Уніяцкай" Камінскі называе беларускую мову і перадае шэраг беларускіх выразаў, пачутых ім у кляштары, як: "пайдзі к вакну", "вецер", "дзерава", "будзе" і г. д.⁴¹ І праз 150 гадоў, ужо пасля скасавання уніі, іерархі рускай праваслаўнай царквы папракалі святароў тым, што яны працягваюць размаўляць "па-ўніяцку".

* * *

Пабудова храма на 500 чалавек з будаўніцтва каменя і цэглы, які сёння стаіць у Сабакінцах, пачалася пры Мураўёву-вешальніку і каштавала па каштарысе 6235 р. 40 к.⁴² Новая, ужо праваслаўная царква, была асвечана ў 1869 г., пры яе асвячэнні пеў "хор пеўчых з сялянскіх дзяцей, які ўтрымлівае міравы пасярэднік, князь Ю. М. Трубяцкі і кіруецца Сцепуржынскім, выконваў сваю справу не толькі стройна але і па-маштацку"⁴³.

Сабакінская, Свята-Пакроўская царква была пабудавана ў псеўдарускім стылі, з'яўляецца прамавугольным у плане будынкам з вальмавым дахам на галоўным аб'ёме, мае прыбудаваную двухярусную шатровую званіцу⁴⁴.

У адзін дзень з новапабудаванай царквой у Сабакінцах быў пераасвечаны ў праваслаўную царкву адабраны ў рыма-каталіцкіх вернікаў касцёл былога дамініканскага кляштара ў Васілішках.

У 1866 г. у Сабакінцах жылі 31 праваслаўны, 26 католікаў і 9 яўрэяў⁴⁵.

У 1907 г. прэса пісала пра царкву: "Падчас агляду епархіі архіепіскапам Літоўскім і Віленскім Нікандрам, ён агледеў царкоўную бібліятэку і рызніцу і звярнуў увагу на старажытны абраз Божай Маці, перад якім у 1705 г. маліўся польскі кароль Станіслаў Ляшчынскі а таксама на старажытны пацір з надпісам, які сведчыў, што ён належаў некалі існаваўшаму па-суседстве з царквой Гяльянаўскаму манастыру"⁴⁶. Гяльянаўскі грэка-каталіцкі манастыр знаходзіўся ў Віленскім павеце і быў зачынены разам з Глушнянскім

³³ Kurczewski J. Biskupstwo Wilenskie. Wilno, 1912. S. 319.

³⁴ Клімаў С. Базыльяне на землях Вялікага Княства Літоўскага ў другой палове XVIII ст. // Беларускі гістарычны агляд. 1996. Т. 3, сш. 2.

³⁵ "Падымны тарыф Лідскага павета 1775 г." Асабісты архіў аўтара. Арк. 179.

³⁶ Radwan Marian. Bazylianie w zaborze rosyjskim w latach. 1795-1839 // Nasza Przyszłość: studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce. T. 93. 2000. S. 172.; 200.; 218.

³⁷ Акты, издаваемые Виленской комиссией для разбора древних актов. Документы, относящиеся к истории церковной унии в России. Том 16. Вильна, 1889. С. 628.

³⁸ Записки Иосифа Митрополита Литовского. Санкт-Петербург, 1883. Т. 3. С. 147.

³⁹ Записки Иосифа Митрополита Литовского. Санкт-Петербург, 1883. Т. 3. С. 533.

⁴⁰ ДГАЛ. Ф. 634. Воп. 1. Сп. 10. Спіс парафіян Лідскага дэканату 1829 г. Арк. 237.

⁴¹ Талочка Уладзіслаў. Беларусь у рэяцыі а. Пётры Камінскага, аўдытара грэка-каталіцкай мітраполіі ў 1685 г. // Гадавік Беларускага Навуковага Таварыства. Кн. 1. Вільня, 1933. С. 51.

⁴² Вестник Виленского Св.-Духовского Братства 1913. № 5. С. 103.

⁴³ ЛЕВ. 1869. № 8. С. 467-506.

⁴⁴ Кулагін А. М. Праваслаўныя храмы на Беларусі. Мінск, 2001. С. 157.

⁴⁵ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. X. Warszawa, 1889. S. 939.

⁴⁶ Вестник Виленского Св.-Духовского Братства. 1907. № 8. С. 160.

Сабакінцы каля 1900 г.

манастиром.

Вацлаў Іваноўскі ў "Нашай Ніве" паведамляў пра выбары ўпаўнаважаных у Дзяржаўную думу трэцяга склікання ад "рускай" сялянскай курыі на Лідчыне, якія праходзілі ўвосень 1907 г.: *"Выбралі двух рускіх, каторыя цягнуць болей к правым. Хацелі выбраць народнага вучыцеля Ч., але поп умяшаўся, кажучы, што вучыцель ненадзейны, такі не выбралі. ... У Пакроўскай (Сабакінскай - Л. Л.) воласці поп угаварываў мужыкоў запісацца ў "саюз" (Саюз Рускага Народа, "чорная сотня" - Л. Л.), але мужыкі ведаюць, што гэты саюз ідзе супраць свабоды, ня хочуць запісацца"*⁴⁷.

Усё той жа святар і далей займаўся "рускай справай": *"М. Васілішкі Лідскага павета. Некалькі дзён таму ў нас аткрывалі аддзел саюза "рускага народа". Найбольш старалася аб гэтым тутэйшая духоўная асоба, але неяк не дужа многа спагадалі людзі іхнаму дзелу: з дзесяці прашэных на гэта суседніх паноў прыехалі толькі тры, з Васілішкіх жа былі на адкрыцці ўраднік, паштовы чыноўнік і мужыкоў з 20. Запісалася ў саюз усяго 9 мужыкоў, ды і тыя не ведаюць, што робяць"*⁴⁸.

Увесну 1926 г. жыхары мястэчка Сабакінцы жаліліся ў газету, што новы загадчык пошты, былы арганіст касцёла, не выдае падпісчыкам беларускія газеты: *"... атрымалі толькі першыя №№ "Беларускай*

*Нівы", апошніх дык ніхто. Газеты нашы шмат хто бачыў у каапэратыве "Еднасць" з паадрыванымі адрасамі"*⁴⁹.

У канцы трэба расказаць пра шматпакутную назву старога беларускага мястэчка Сабакінцы. 13 верасня 1899 г. выракам Віленскага губернскага праўлення назва Сабакінцы была зменена на Пакроўскае, а Сабакінская воласць стала Пакроўскай. У 1920-х гг. адвечная назва Сабакінцы вярнулася.

Улетку 1939 г. мястэчка Сабакінцы Шчучынскага павета было пераназвана ў Нарбутова⁵⁰, і ў нядзелю 2 ліпеня ў Сабакінцах адбылася ўрачыстасць з нагоды змены адвечнай назвы мястэчка на Нарбутова. Мэта змены назвы - ушанаванне памяці Людвіка Нарбута, аднаго з найвыбітнейшых кіраўнікоў паў-стання 1863 г. Як вядома, Нарбут нарадзіўся ў Шаўрах Радунскай воласці і быў забіты пад Дубічамі, якія знаходзіліся ў Каняўскай воласці, а зараз - у Рэспубліцы Літва. З Сабакінцамі Нарбута злучала толькі тое, што ён з аддзелам некалькі разоў праходзіў праз Сабакінскую гміну і спыняўся тут на адпачынак.

Змена назвы ў 1939 г. выклікала вялікі супраціў з боку мясцовай інтэлігенцыі. Вядомы пісьменнік і журналіст уплывовай віленскай газеты "Слова" Юзаф Мацкевіч дапускаў, што ініцыятарам змены назвы мог быць нейкі прыезджы чыноўнік, які не ведае мясцовай гісторыі, звычайу, стасункаў, але прагне даказаць, што ён ёсць вялікі патрыёт і ініцыятывуны чалавек. Такая

⁴⁷ Nasza Niwa. № 30. 28 sienciabra 1907.

⁴⁸ Наша Ніва. № 31-32. 6 (19) аўгуста 1909.

⁴⁹ Беларуская Ніва №19 (32), 6 сакавіка 1926.

⁵⁰ Slowo № 182 (5464), 5 lipca 1939.

справа можа палепшыць кар'еру і прывесці на ўзнагароду, але магчыма, што прыдумаць змену назвы мог і нейкі мясцовы невука. Мацкевіч пісаў: *"Толькі не разумею пустая галава, якая нішчыць гістарычныя назвы даўняй Рэчы Паспалітай, зямель ... літоўскіх, рускіх, што яна не адраджае, а зацямяе бляск агульнай нашай Рэчы Паспалітай, які павінен знаходзіцца ў арэоле прыгожай традыцыі"*.

Вядомы лідскі кразнавец і паэт Антон Грымайла-Прыбытка гэтак каментыраваў змену назвы: *"Старыя назвы мясцовасцяў, паселішч, урочышч, вуліц і г. д. маюць велізарнае значэнне для гісторыкаў, этнографіі і ўсялякіх даследчыкаў нашай гісторыі. Таму легкадумныя змены гэтых назваў заўсёды прыносяць шкоду навуцы і культуры. Міністэрства ўнутраных спраў зрабіла б слушна, каб прыслухалася да голасу жыхароў Сабакінскай гміны..."*⁵¹.

На гэтым няшчасці старажытнага беларускага мястэчка не закончыліся, у 1954 г. яно было пераназвана ў вёску Першамайская.

Інвентар маёнтка Манеўскага ... Сабакінцы, які знаходзіцца ў Лідскім павеце ... ЯВп Каспара Фурашона, падлоўчага і падляснічага Берштанскага і яго ЯВп Цэцыліі Бучкоўнай ... Каспаравай Фурашовай, жонкі. Складзены ў 1646 г., 10 чэрвеня⁵²

1. Ніва каля ройстаў ля вялікага поля, каля дарогі ад броду, з аднаго боку ад пана Дышкевіча, а з другога пана Кшыштафа Сабакіна.

2. Там жа, каля ройстаў, ніва ля дарогі каля сцяны ад ... Манеўскага.

3. Там жа ля грушкі вялікая ніва Манеўская, з аднаго боку каля дарогі, з другога боку ад паноў Даўгірдаў, а з іншага ад Пана Кшыштафа Сабакіна.

4. Ніва каля самых ройстаў з хмызняком да дарогі ... Мікульскай.

5. За ройстамі па засценак да края зямлі Мікульскага.

6. Ля слупа каля дарогі, едучы ад царквы да Забалаці, ніва, дзе падданыя пана Радашынскага.

7. Едучы да Глушняў, з аднаго боку Новікаў, а з другога Сіткоў.

8. Ля дубняка ад дарогі ніва, з аднаго боку па край поля пана Дышкевіча, з другога пана Даўгірда.

9. Ніва каля ... каменя, край нівы каля сцяны, а з другога боку да паноў Даўгірдаў.

10. За бродам пад Нялюбавічамі ніва з сенажаццю да ракі.

11. Горка ў Чарнішках, з аднаго боку пана Радашынскага, другі бок мяжуе з дарогай да царквы і хваінай, без сенажаці.

12. Пад яблыняй, ад дарогі ў Чарнішках і з сенажаццю ... да ракі з зямлёй пана Радашынскага.

13. Горка Чарнішкі ля брода з сенажаццю да

ракі, з аднаго боку да зямлі пана Радашынскага, а з другога да зямлі Манеўскага.

14. Ніва каля броду ... ажно праз дарогу па засценак да дубоў Ліпавага мастка каля зямлі Манеўскай ля Мікульскага малога клёна.

15. Ля Ліпавага Манеўскага мастка па засценак, каля зямлі паноў Даўгірдаў, а з другога боку да дубоў.

16. Ніва ад сцяны ... да зямлі падданах Манеўскіх.

...

Падданыя гэтай Манеўскай маёмасці, а менавіта баярын Філонаўскі, палова валокі, на чыншы літоўскую капу павінен даць, гэты Філон не павінен адпрацоўваць.

Тры Кандратовічы: Іван, Герасім, Лукаш, на валокі, маюць па траціне. З валокі такая служба: ... мужчына сем дзён а жанчына чатыры дні. Гэта значыць: з траціны па адным тыдні пяць дзён, а жонка па два дні што тыдзень адпрацоўваць ходзіць. ...

Інвентар маёнтка Сабакіны Забалаць Жданаўскай ў Лідскім павеце, ад нас, Ежы Яніюшкі Пяшкевіча, скарбніка мозырскага з Канстанцыяй Гладавіцкай Пяшкевічовай ..., жонкай, маёмасць апісана пану Яну Францішку Качаноўскаму, гродскаму ашмянскаму судзі і яго пані жонцы ... Сані Качановай⁵³.
(Датаванне - пасля 1682 г. - Л. Л.)

Сам двор з усімі дваровымі пабудовамі, фальваркамі, гумнамі і аборамаі, з усімі садамі, гародамі ... і тры палеткі.

...

Сенажаці.

...

Млын на рэчцы Сабакінцы(?) з усімі прыладамі.

Падданыя:

Аляксей і Якім, сын Адам Якімчык, на чвэрці валокі, 2 валы, 1 конь.

Васіль Папко, сын Фёдар і Лукаш, сядзяць на чвэрці валокі, 2 валы.

Грэгар Сымонаў, сын, 1 вол.

Якім Данкевіч, сядзіць на чвэрці, 2 валы.

Міхалка Данкевіч, 2 валы.

Раман Грышлюў, сын, ...

Самусь Гагалазюк, на чвэрці, 2 валы.

Грэгар Аншук, 1 вол.

Дзямід Папко, сын Казімір, 2 валы, 1 конь.

Захар і брат яго Андрусь, іх сыны Грышко Захарэвіч і Міхалка Андрушэвіч, сядзяць на чвэрці, 2 валы, 1 конь.

Васіль Дашкевіч, сядзіць на чвэрці, 2 валы.

Якім і Іван, браты родныя, сядзяць на чвэрці, 1 конь.

⁵¹ Grzymala-Przytytko Antoni. Sobakince // Ziemia Lidzka. № 7-8. 1939. S. 217-218.

⁵² Biblioteka Czartoryjskich. Archiw Drucko-Lubeckich. Sygn. 13135. Аркушы без нумароў.

⁵³ Там жа.

Лаўрук Дашкевіч, на чвэрці, 2 валы.

Марка Дашкевіч ў Кудзерках, сын, 1 вол, 1 конь.

Павіннасці гэтых усіх падданых аднолькавыя: кожны тыдзень улетку і ўзімку, мужчыны і белагалавыя (жанчыны), з чым загадаюць, па тры дні павінны адпрацаваць ...

...

Рэстр Сабакінцаў, ліпень 1692 г.⁵⁴

Сабакінцы, мястэчка

Цівун вольны Андрэй Хартанюк, шасціна валокі.

Застаўны кравец, шасціна валокі.

Застаўны Марцін Кавальчук, шасціна валокі.

Ятоўка Антон, шасціна валокі.

Максімава, удава, шасціна валокі.

Цімох Янец, шасціна валокі.

Гэтыя павінны штотыдзень, селянін з жонкай, па тры дні апрача гвалтаў. З шасціны даюць хмелю чвэрць меры, адну курыцу, яйкаў тры, канопляў пяць гарнцаў.

Там жа, у самых Сабакінцах на шнурах сядзяць:

Казёл Васіль, чвэрць валокі.

Варажбіт Сідар, чвэрць валокі.

Янук Казёл, чвэрць валокі.

Застаўны Астапка Зубаты, чвэрць валокі.

Янук Парэчак, чвэрць валокі.

Мысліўца, сын Анджэй, чвэрць валокі.

Якаў Латаўка, чвэрць валокі.

Сямён Зубаты, чвэрць валокі.

Васіль Янец, чвэрць валокі.

Алеська Янец, чвэрць валокі.

Гэтыя павінны, селянін з жонкай, па тры дні ў тыдзень, апрача гвалтаў. З дыму па ... меры хмелю, дзве курыцы, чатыры яйкі, канопляў гарнец.

У Вераб'ях, на шнурах сядзяць:

Астапка Вераб'ёў, чвэрць валокі.

Раман, чвэрць валокі.

Максім Філончык, чвэрць валокі.

Грышка, чвэрць валокі.

Цімох, чвэрць валокі.

Юзаф, чвэрць валокі.

Клімка, чвэрць валокі.

Самусь Кавальчук, чвэрць валокі.

Гэтыя таксама павінны, селянін з жонкай, па тры дні адпрацаваць, апрача гвалтаў, ... з дыму меру хмелю, дзве курыцы, чатыры яйкі, канопляў гарнец.

У Кудзерках ... на шнурах валокі:

Варажбіт Яська, чвэрць валокі.

Казёл Андрэй, чвэрць валокі.

Янка Кудзерка, чвэрць валокі.

Трахім Кудзерка, чвэрць валокі.

Юрка Кудзерка, чвэрць валокі.

Другая служба, Юрка Кудзерка, чвэрць валокі.

Якаў Кудзерка, чвэрць валокі.

Гэтых павіннасць, селянін з жонкай, па тры дні апрацоўваюць, палова меры хмелю, дзве курыцы, чатыры яйкі, канопляў гарнец. ...

Інвентар маёнтка Сабакіны Дышкаўскія ЯВП Аляксандра і Хэлены з Рэйтанаў Крыўкоўскіх.

Красавік, 1703 г.⁵⁵

(Пераклад скарачаны, пададзены, каб толькі даць уяўленне пра маёнтка - Л. Л.)

1. Вялікі дом з трох белых пакояў, уваход праз сені, па правым баку каморы, наўпрост, праз дзверы на зашчапках, уваход у пакой Вокны валовыя (з валовага пухіра - Л. Л.), але не паўсюдна, у многіх месцах проста драўляныя. Акянцы на бегунках і з зашчапкам. Дзве печы зялёна-шэрыя (колер кафлі - Л.Л.), трэцяя прыгожая, белая стаіць у пакоі з адзіным комінам, выведзеным праз дах, пругая печ таксама праз той жа комін працуе, а трэцяя, якая грэе пакой і камору, праз свой комін, выведзены праз дах. ... У двух пакоях - па дзве лавы ... другі пакой і камора аніводнай лавы не маюць. Гэты дом пакрыты драўніцай.

2. Адразу за домам новая кухня, таксама пакрытая драўніцай.

3. На шляху з дома ў кухню, па правай руцэ старая піўніца, дрэва столі і прыганка згнілі. Дзверы на завесах з клямкай і прабоямі, А на версе гэтай піўніцы пакрыццё з драўніцы цалкам ужо згнілі.

4. Адзін курэнь (курная хата, без коміна - Л. Л.) новы ...

5. Другі курэнь стары ...

6. Ад куранёў дарога ідзе да варот Вароты крыты драўніцай.

7. Драўляная стайня каля варот ужо згніла ... унутры без ніякай перагародкі. Дзверы падвойныя ... вялікія вароты на бегунках. ...

8. Хлеў маленькі, нібы для авечак ...

9. Злева ад брамы стаіць вялікі хлеў з бярвення.

...

10. Пякарня старая, чорная з вялікай печчу ... За некалькі крокаў ад гэтай пякарні стаіць яшчэ адна пякарня з каморай ...

11. Новы бровар з лазняй. Брама да яго з дошак. ... у лазні саладоўня, у самой лазні карыта для мачэння соладу, старое і ўжо працякае. Дзве лавы для выгоды мыцця. Таксама кавалак вымашчаны для прарошчвання соладу. Дзве бочкі для брагі для варкі піва, але ўжо паразбіваны. Гэты бровар з лазняй, як і пякарня пакрыты драўніцай.

⁵⁴ Biblioteka Czartoryjskich. Archiw Drucko-Lubeckich. Sygn. 13135. Аркушы без нумароў.

⁵⁵ Там жа.

Недалёка ад брамы.
 12. У гумне ... азімыя на гумнішчы ...
 13. Агароджа гумна, гарода і двара выканана розным плотам ...
 14. Млын на рацэ з усім, што неабходна. Млынар на ім вячысты падданы Андрэй Мяшканец.

Сяло Дашкі:

1. Захар Дашкевіч, мае сына ...
2. Лаўрын Дашкевіч, мае сына Міхала ...
3. Иван Дашкевіч, бяздетны, мае брата Марціна.

..

4. Грыгор Віннік, добры саладоўнік і півавар ...

Сяло Кудзеркі:

1. Марка Дашкевіч, мае сына Пятра ...
2. Андрушка Дашкевіч, кравец, мае сына Міхала і каня ...

Сяло Вераб'і:

1. Якiм Дашкевіч, мае жанатага сына ...
2. Аляксей Папко, стары, мае жанатага сына, ...
3. Антончык Папко, мае сына ...
4. Фёдар Папко, шавец (?) без справы і не жанаты ...

5. Иван Ігуменчык, мае аднаго сына ...

6. Казюк Папко, малады ...

Павіннасці гэтых падданных, згодна з інвентаром тры дні летам і зімой, як сам гэтак і з жонкай, а таксама па-чарзе раз на тыдзень варта ноччу. Гвалтаў тры дні за лета. ...

**Мястэчка Сабакінцы ў інвентары маёнтка
 Сабакінава, 1725 г.⁵⁶**

Падданыя ў гэтым мястэчку: Міхалка Янец, тры сыны; Лявон Самусь і Юрка; Янук Зубаты з сынам Яськам; Юрка Філіпчык з сынам Міхалкам; Андрэй Парэчак; Юзаф Пчалоўскі з двума сынамі, Янам і Сямёнам і ўнукам Юзафам; Яська Іваноўскі з трыма сынамі, Янкам, Юркам і Трахімам; Самусь Карпянюк з двума сынамі, Мацеем і Фёдарам; Цімох Зубаты з сынам Яськам, Фёдар Жаба з сынамі Яськам і Паўлюком; Антон Кіжук з сынамі Данюком, Фёдарам і Герасімам; Васіль Казёл з сынам Юзафам; Васіль Краўчук з сынам Юзафам; Кастусь Варажбіт з сынам Данілам; Дзям'ян Карпянюк; Лукаш Мышучык; Якуб Янчук; Міхалка Рухлевіч; Сямён Казёл; Мікалай Казёл.

Вёскі: Вераб'і, Кудзеркі, Таболічы.

Інвентар добр Сабакінцаў у Лідскім павеце ЯВп Янкоўскіх, ротмітраў Лідскага павета з апісаннем кожнай вёскі, падданных, рабочага быдла, зямель, паншчыны і падаткаў. 22 студзеня 1771 г.⁵⁷

Найперш мястэчка Сабакінцы

Валокі вольныя	Валокі цяглыя	Мястэчка Сабакінцы вуліца ад двара	Коні двара	Валы двара	Коні свае	Валы свае
1/2	1/2	Крысюк Янец і яго брат Ясюк	1	1	2	1
	1/2	Марцін Высоцкі з сынамі Якубам і Мікалаем		1	1	1
	1/2	Яська Зубаты, сын Юрка і пляменнік Лаўрын			2	2
	1/2	Міхалка Піліпчык і сын Андрэй				
	1/2	Хвёдар Піліпчык і сын Барталамей		1		1
	1/2	Мацей Карпянюк з сынамі Андрэем, Захарам, Стэфанам		1	1	1
	1/2	Трахім Іваноўскі з сынамі Стэфанам і Міхалкам			1	2
	1/2	Якуб Іваноўскі з сынам Аляксеем				
	1/2	Пётр Карпянюк і сын Філіп				
	1/2	Хвёдар Зубаты і сын Францішак				
	1/2	Васіль Парэчак				
		Паўвалочны яўрэй				

Усёй зямлі 4,5 валокі і зямля пад сядзібамі мястэчка.

...

Другія шнуры адным бокам да зямлі двара, а другім да шнуроў за **царкоўным канцом**, і ад дарогі ад Сабакінцаў да Таблічаў, і да дарогі з Даўбянёў да Глушняў.

Трэція шнуры адным бокам ад другіх шнуроў за **царквой** і другім да зямлі двара ...

⁵⁶ Biblioteka Czartoryjskich. Archiw Drucko-Lubeckich. Sygn. 13135. Аркушы без нумароў.

⁵⁷ Там жа.

Валокі вольныя	Валокі цяглыя	Мястэчка Сабакінцы. 2-я вуліца, Царкоўная	Коні двара	Валы двара	Коні свае	Валы свае
	1/2	Максім Ахейчык і сын Філір		4		
	1/2	Ян Кудзерка з сынамі Васілём і Якубам		1	1	1
	1/2	Юзаф Іваноўскі з сынамі Антонам і Кандратам				
		Бенядзікт Парэчак, зяць Юзафа Іваноўскага				
	1/2	Юзаф Казёл з сынамі Мікалаем і Янам			2	2
	1/2	Даніла Варажбіт, сын Сымон і ўнук Якаў	1		1	

Зямля Сабакінская, зацаркоўная ў розных месцах, 2,5 валокі.

...

Валокі вольныя	Валокі цяглыя	Вёска Кудзеркі	Коні двара	Валы двара	Коні свае	Валы свае
1/2	1/2	Андрэй Каўпак				
	1/2	Сямён Іваноўскі з сынамі Міхалам і Данілам				2
1/2	1/2	Мацей Савоста, нежанаты			3	2
		Васіль, Хвёдар і Ясюк, пляменнікі нежанатага стрыя				
	1/2	Удава Юзафа Кудзеркі, сыны Аляксей і Юзаф			1	2
		Кудзеркі, Ясюк Іваноўскі ад першага мужа.				
	1/2	Ян Кудзерка і сын Стэфан, родны брат Яна Юрка				
	1/2	Сямён Іваноўскі і сын Юзаф			1	1
		Палова валокі для яўрэя				

У той вёсцы зямлі 4,5 валокі.

...

Валокі вольныя	Валокі цяглыя	Вёска Вераб'і	Коні двара	Валы двара	Коні свае	Валы свае
1/2	1/2	Сямён Панасевіч і сын Шымук			2	2
		Міхалка Іваноўскі, пляменнік				
1/2	1/2	Ян Панасевіч з сынамі Тамашом, Максімам,			1	2
		Пятром і Лукашом				
	1/2	Самусь Іваноўскі і сын Міхалка			2	2
		Якаў Іваноўскі з сынамі Лукашом і Кандратам				
	1/2	Герасім з сынамі Янам і Тамашом	1	1		
	1/2	Мікалай Кудзерка з сынамі Якубам і Мікалаем			2	2
1/2						
1/2						

У гэтых людзей зямлі ў розных месцах 4,5 валокі.

...

Валокі вольныя	Валокі цяглыя	Вёска Нялюбаўцы	Коні двара	Валы двара	Коні свае	Валы свае
	1/2	Стэфан Янец з братамі Габрыэлем і Казімірам			2	2
1/2						
1/2						
1/2						

У гэтай вёсцы зямлі ў розных месцах дзве валокі.

...

Павіннасці гэтых людзей, якіх апісалі:

1. Мужчыны тры дні з канём ці валамі. Ад кожнага дома сам адзін без кабеты адбываць павінен. Тое самае з кожнага дома ісці маюць па тры дні. Баярын павінен ехаць у дарогу і вазіць ...

2. Такі падатак павінны даваць двару гэтыя самыя людзі: тры курыцы, дзесяць як, соладавага хмелю і канопляў - гарнец, як абняць.

...

Арк. 27.

Акт генеральнай візітацыі Сабакінскай царквы⁵⁸

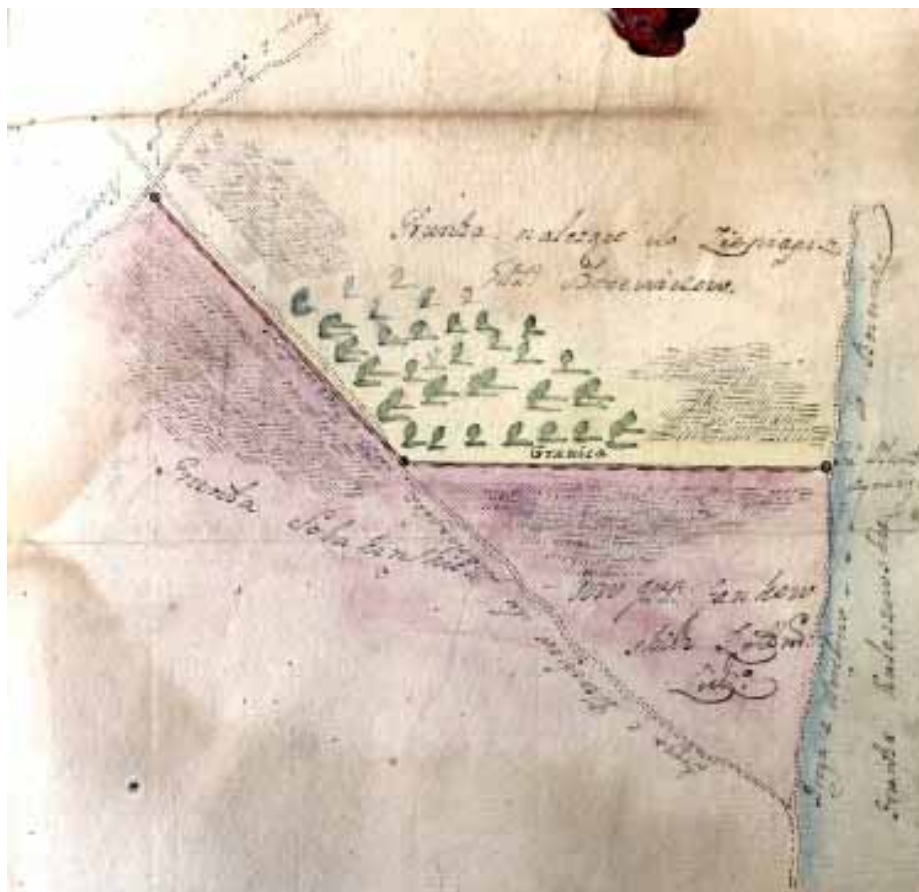
Царква пад тытулам Найсвяцейшай Панны, знаходзіцца ў Лідскім павеце і дэканаце, кажуць што фундавана ротмістрамі Лідскага павета, знаходзіцца ў каляцыі ЯВп Янкоўскіх, экс-канюшых лідскіх, стара-растаў пакрэтонскіх. Царква цалкам добрая і выдатная. Пабудаваная з брусаў, на падмурку, крыта гонтай, з дзвяма вежамі з дубу, пафарбаваная фацыятай пасярэдзіне, з купалам, на якім пафарбаваны крыж. Могілка ..., агароджаныя часткова парканам, а часткова пло-

там, са званіцай на 4 слупах і крытай гонтай, у званіцы 2 званы вагой у 3 1/2 камяні.

Уваход у царкву праз філёнчатыя дзверы на падвойных жалезных завесах і з засаўкай, над дзвярамі бабінец з балясамі. У сярэдзіне царквы - 8 філяраў (слупоў), вокнаў з драўлянымі рамамі - 17. Падлога з цэглы, столь падбіта дошкай, сакрыстыя па абодва бакі царквы. Уваход у сакрыстыю ад падворка праз дзверы на падвойных жалезных завесах з унутраным замком і зашчапкай. Уваход з сакрысты ў царкву праз дзверы на жалезных завесах з засаўкай. У сакрысты - 1 акно ў акяніцы на жалезных завесах, падлога з цэглы, столь з дошак на балясінах.

У другую сакрыстыю ўваход праз дзверы на жалезных завесах з зашчапкай. Прастол з шуфлядамі для арнатаў, альбы і іншых рэчаў. Падлога з цэглы, столь з дошак, лавак сталярнай работы - 2 пары, меншых лавак - 2 пары. Амбон на 4 слупах, абабіты дываном, парэнчы з балясінамі перад вялікім алтаром. На хорах малая катарынка.

Вялікі алтар сніцарскай работы з прастолам, заслона прастола пафарбаваная ў белы колер і месцамі аздабленая залатой фарбай. Вялікіх анёлаў - 2 пары, меншых - 3 пары. Абраз Найсвяцейшай Панны, на якім срэбная шата,

Арк. 27 адв.

срэбныя пазалочаныя кароны, ніжэй карон, з абодвух бакоў - 2 срэбныя ордэнкі з рэліквіямі за шклом. На версе, над абразом, на адным такім ордэнку срэбных вотаў ці розных фігур за шклом - 15. На другім розных срэбных фігур - 15. Каля абраза - адна добрая срэбная, (памерам - Л. Л.) у чвэрць, табліца. ... уверсе - адна табліца добрая, срэбная, на палову чвэрці, таксама трохі вышэй - адна таблічка срэбная на палову чвэрці ... усіх таблічак ... - 36 штук. Увага! Кажуць што дзве ці тры срэбныя таблічкі ўпалі за шаты абраза і іх цяжка адтуль дастаць, каб не пашкодзіць шаты ... Фіранак - 1 пара, на другім узроўні абразоў - драгетаваныя. На прастоле - дараносіца сталярнай работы, якая замыкаецца. Тут захоўваюцца святыя дары ў срэбнай, знутры пазалочанай, даразахавальніцы, на версе даразахаваль-

Межы паміж маёнткамі Сабакінцы ЯВп Францішка і Ганны з Ваўжэцкіх Янкоўскіх, ротмістраў Лідскага павета, сужэнцаў і маёнткам Зеняпішы ЯВп Стэфана і Яганны з Гейштаўтаў Стацэвічаў, сужэнцаў.

⁵⁸ Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41244. Візіты цэркваў Лідскага дэканага. 1792 г. Арк. 27-30.

ніцы - пазалочаны крыжык. Другая срэбная, добрая даразахавальніца, толькі што набытая, унутры пазалочаная, на версе крыжык ... Драўлянае, пафарбаванае ўкрыжаванне на алавянай падстаўцы. Алавяных алтарных падсвечнікаў - 3 пары, меншых - 1 пара. Настольных, алавяных - 4 пары. Ручнікоў - 2. Абрус, гарусавае зялёнае пакрывала, антымінс ЯВ мітрапаліта Валадкевіча, падушачка пад службоўнік ..., прыступак - 8.

Другі алтар. Бакавы, сталярнай работы, стары, з абразом Св. Антонія. На версе абраз Пана Езуса, намаляваны на палатне. На абразе Св. Антонія срэбных каронаў - 3. Срэбная таблічка - 1. Зялёных у белыя кветкі фіранак - 1 пара. На прастоле драўлянае ўкрыжаванне з падстаўкай. Драўляных падсвечнікаў - 2 пары. Ручнік - 1. Абрус, гарусавае пакрывала, дывановая падушачка, заслона прастола фланелевая, портатэл⁵⁹ лацінскі.

Трэці алтар. Пабочны, сталярнай работы, стары, з абразам Найсвяцейшай Панны. На абразе срэбная карона, бантаеравыя падвойныя фіранкі, 3 шнуркі бісеру. Каралёў шнурковых - 3. Шкарплер⁶⁰ новы, вышыты срэбрам. На прастоле драўлянае ўкрыжаванне на падстаўцы. Драўляных падсвечнікаў - 2. Ручнікоў - 2. Абрус, дывановае пакрывала, заслона прастала з старой кітайкі. Падушка пад службоўнік дывановая.

Царкоўнае начынне. Манстрацыя срэбная з падвойнымі пазалочанымі прамянямі і мелхіседэкам, якая сімвалізуе Святую Тройцу. Срэбныя даразахавальніцы, першая з верхам і ўкрыжаваннем, знутры пазалочаная, другая новая, срэбная, унутры пазалочаная, з верхам і ўкрыжаваннем. Паціраў з дыскасам - 3, знутры пазалочаныя ... Дараносіца для Святых Дароў для хворых новая, зробленая з мясцовага срэбра, са срэбнай лыжачкай - 1.

Арк. 28.

Ампулак драўляных з падносам - 2 пары, новых ампулак з падносам - 1 пара. Кадзілы - 2, адно старое, другое новае. Мерніца алавяная. Кропельнічка алавяная. ... Крыж працэсійны. Саван жалобны. Дзве гарусныя харугвы. Портатэл лацінскі. Умбракулум⁶¹ бантаеравы, з галунамі. Ручнікоў на змену для алтароў - 4. Фіранак з каронамі драгатаваных - 1 пара. 3 кітайкі ... - 1 пара. 3 блакітнай кітайкі і ... кармазынавыя - па 1 пары. Ядвабная хустка з ... срэбнымі кветкамі ... - 4. Срэбная новая лыжачка - 1. Сапраўдныя перлы на шнурках - 4 (дадзеныя калетарамі на продаж, каб на выручаныя грошы купіць альбы, гумералы і іншыя рэчы для царквы ... падчас папярэдняй генеральнай візіты гэтых шнуркоў мелася - 23. ... таксама завушніц - 2 пары, кукарда-ўпрыгожванне - 1.) Капаў магдэбу-

ргскіх - 4. Жалезны трымальнік для паходні - 1. Званочкаў алтарных - 3. Вялікі кацялок - 1.

Увага. Вагі. Вага срэбных і алавяных рэчаў з часоў апошняй генеральнай візітацыі невядомая з-за слабога здароўя сучаснага святара і недахопу вагаў. Таму ўзважванне адкладзена да візіту дэкана.

Літургічнае ўбранне. Адно з штофу на белай падкладцы ў кветкі з жоўтым каўняром з штофу, адпавядае ўсім патрабаванням. 2-е з штофу на блакітнай падкладцы з кветкамі і аксамітавым зялёным каўняром, адпавядае ўсім патрабаванням. 3-е з кітайкі ... адпавядае ўсім патрабаванням. 4-е з штофу на блакітнай падкладцы з жоўтым каўняром, адпавядае ўсім патрабаванням. 5-е з штофу на блакітна-сіняй падкладцы, адпавядае ўсім патрабаванням. 6-е з жоўтай кітайкі ў квадраты з каўняром, адпавядае ўсім патрабаванням. 7-е з жоўтай кітайкі з сінім адамашкавым каўняром з галунамі. 8-е з зялёнага паўатласу ў паскі, з жоўтым каўняром з кітайкі, адпавядае ўсім патрабаванням. 9-е жалобнае, з кітайкі з белымі галунамі, адпавядае ўсім патрабаванням. 10-е з поўатласу ў паскі з зялёным каўняром з кітайкі. 11-е з кітайкі ў зялёныя паскі і кветкі розных колераў, з жоўтымі шыфонавымі галунамі, адрамантаванае, адпавядае ўсім патрабаванням. 12-е чырвоны арнат пастыра з каўняром ... вышытым у кветкі. Кампана з галунамі ... адрамантаваная, адпавядае ўсім патрабаванням.

Лацінскія арнаты. Адзін з жоўтай у квадраты кітайкі, пасяродку зялёная кітайка, з галунамі. 2-гі штафовы, зялёны, з жоўтым галуном, адпавядае ўсім патрабаванням. 3-ці белы, грэдытуровы⁶² з вышыванымі кветкамі, адпавядае ўсім патрабаванням, 4-ты груглінавы⁶³, адпавядае ўсім патрабаванням. 5-ты на белай вокладцы з галуном у кветкі і жоўтым шыфонам, нядаўна прыбыў ад ВКс Ваўрэцкага, віленскага каноніка, адпавядае ўсім патрабаванням. 6-ты ... цэлы, з галуном і кампанай

Арк. 28 адв.

... адпавядае ўсім патрабаванням. ... маравых - 2 у кветкі. Бурс⁶⁴ для хворых - 3. Альба са швабскага палатна з кампанамі і гумераламі. Другая з прускага палатна з каронай і гумералам. 3-я старая. Добрых комжаў - 3. Паскаў - 3. Карпаралаў - 7. Пурыфікатараў - 12.

Кнігі. Службоўнік ін-фоліо ўнёўскі, добры. Службоўнік малы. Празнея. Актоіх добры. Трэбнік новы. Евангелле напастольнае, друкаванае. Евангелле польскае, патрабуе аправы. Навукі ЯКс. Нароўскага. Навукі ЯКс. Каржанеўскага. Службоўнік лацінскі, вялікі, добры. Метрыкі хрышчэння, шлюбавы і пахаванняў і рэестр парафіі са спісам людзей.

⁵⁹ Невялікі ахвярнік з абразом. Выкарыстоўваецца падчас працэсій.

⁶⁰ Шыйнае ўпрыгожванне - два кавалкі асвечанай тканіны, перавязаныя стужкай з выявай імені Хрыста і Панны Марыі.

⁶¹ Жоўта-чырвоны шаўковы парасонік, падчас шэсця сімвалізуе базіліку.

⁶² Выраблены з "gredytugu", цяжкага французскага шоўку.

⁶³ Ад фр. gris de lin - шэра-льняны, колеру льну.

⁶⁴ Даразахавальніца, спецыяльная пасудзіна для Святых Дароў, якую выкарыстоўваюць для перанясення запасных Святых Дароў, каб здзейсніць Сакрамант саборавання цяжкахворым.

Спіс парафії Сабакінскай царквы разам з рээстрам абодвух палоў якія здольны і не здольны да споведзі	Хаты	Мужчын		Жанчыны	
		здольны	не здольны	здольная	не здольная
Мястэчка Сабакінцы	7	6	10	18	18
Вёска Вераб'і	5	6	5	15	14
Вёска Кудзеркі	5	6	28	24	12
Вёска Дашкі	2	1	5	10	6
Вёска Нялюбаўцы	1	4	1	7	2
Вёска Даўбенкі	4	3	4	3	4
Вёска Матылі	19	19	19	20	19
Вёска Куляшы	23	44	42	20	19
Вёска Замасцяны	21	24	21	10	23
Вёска Яневічы	8	4	8	5	8
Вёска Дамейкі	9	6	10	7	9
Вёска Палянаўцы	3	4	3	3	3
Вёска Курпі	2	1	3	2	2
Вёска Калеснікі	2	5	4	4	2
Вёска Вугольнікі	1	2	3	1	4
Вёска Глушні	9	8	11	7	12
Вёска Вензаўшчына	1	1	3	2	4
Вёска Дудкі	10	12	6	4	20
Вёска Чамонава	2	1	3	2	5
Вёска Чышкі	2	6	7	4	8
Вёска Скарбы	7	10	31	12	14
Вёска Зубрава	2	3	4	5	7
Вёска Шум'е	1	3	4	5	6
Вёска Бенькі	2	7	5	1	4
Разам, дымоў 168, парафіян 990	166	194	252	196	248

Пабудовы. Плябанія згарэла ў 1788 г., засталася толькі пякарня з каморай і сенамі, трое дзвярэй на бегунках, 4 акны. Усё крыта саломай. Памяшканне, дзе сучасны парах жыве, вельмі старое. Стары свіран крыты саломай, дзверы на бегунках з зашчэпкай, прабоўмі і ўнутраным замком. Гумно на двух сохах, вельмі старое, саломай крытае. Хлеў стары, крыты саломай, усё гэта агароджана жардзінамі.

Зямля. У шахаўніцах. 1-я змена мае назву Вялікае поле, 8 моргаў. Пачынаецца ад зямлі Адахоўскіх, а заканчваецца каля дарогі Рэмзаўскай, адным бокам ад дарогі Рэмзаўскай, другім да зямлі двара. 2-я змена мае назву Ложкі, 6 моргаў. Пачынаецца ад зямлі Яна Шостака, а заканчваецца каля зямлі сялян базыльянаў, адным бокам ад Глушнянскай дарогі, а другім да зямлі сялян базыльянаў. 3-я змена пад лугамі, 8 моргаў.

Арк. 29.

Пачынаецца ад выгану Сабакінацаў, а заканчваецца каля дарогі, якая вядзе да лугоў, адны бокам да зямлі двара, а другім да зямлі Сабакінцаў. 4-я змена каля Душкавіч, 3 моргі. Ад зямлі Якуба Іваноўскага да дарогі на Кудзеркі. Адным бокам ад зямлі Якуба

Іваноўскага, другім да зямлі Яна Гушчэніка.

Увага. Падчас генеральнай візітацыі аказалася, што ЯВп калятары забралі зямлю плябаніі ў Дуброве болей, чым на адну бочку. Прычынай гэтага было: мясцовы парах не мае кім абрабіць гэтую зямлю і таму заўсёды наймаў людзей у іншых паноў. Калятары жадалі, каб гэтага не было, каб зямля праз нейкі час не адышла ў пасэсію чужым ... зямлю забралі, каб праз нейкі час ... вярнуць яе плябаніі ... невядома які прыбытак парах ад калятараў за гэтую зямлю павінен мець.

Дакументаў фондушу ў гэтай царкве няма ... дзе яны знаходзяцца, невядома. Маецца паданне да ЯВКс Растоцкага, лідскага дэкана, ад ЯВКс Сасіновіча, тагачаснага параха ад 5 сакавіка 1759 г., візітацыя ЯВКс Бялькевіча ад 25 траўня 1765 г., візітацыя ЯВКс Пятровіча, лідскага дэкана ад 2 лістапада 1772 г., візітацыя ЯВКс Базыля Нупрэя Марцінеўскага, цырынскага дэкана, ад 10 траўня 1784 г.

Увага. Гэтай парафіяльнай царкве ЯВп Бенедыкт Бейнаровіч фундаваў пры царкве алтарыю, запісаўшы сваім тастамантам дваццаць тысяч злотых і прызначыўшы шэсць працэнтаў з гэтай сумы (тысячу дзвесце злотых штогод) на ўтрыманне двух алтарыстаў ...

Зараз парахам гэтай царквы з'яўляецца ЯВКс Стэфан Сасіновіч, прэзентаваны ЯВп Яноўскім, канюшым лідскім 16 траўня 1759 г. Высвечаны ЯВ Грабніцкім, мітрапалітам, ... у 1754 г., інстальваны тым жа ЯВ Грабніцкім, мітрапалітам, у ... 1759 г.

Мясцовы святар з-за вялікага веку і слабасці здароўя вельмі змучаны і можа толькі святыя сакраманты здзяйсняць, але ... павінен і іншыя абавязкі адбываць. Найпершым і галоўным абавязкам яго будзе паздравець ... мясцоваму святару трэба прызначыць памочніка, аб чым павінен паклапаціцца лідскі дэкан.

Ужо праз шмат гадоў пасля таго, як згарэла плябанія, святар не мае для сябе прыстойнага і добрага памяшкання. Просьба да ЯПп калятараў пабудаваць належную плябанію.

Арк. 29 адв.

... вотаў і царкоўнага начыння нікому, ... без дазволу ... дэкана не выдаваць.

Мы таксама звяртаемся да ЯВп калятараў каб яны далі асекурацыю (распіску) пра тое, што забраная дваром зямля будзе вернута плябаніі. ...

Спіс парафіян Сабакінскай царквы ў 1829 г.⁶⁵

Самы стары селянін Сабакінскай парафіі гэта Аляксандр Гацюк, удавец, 90 г. Некалькі разоў узгадваюцца жонкі забраных на 25 гадоў жаўнераў - рэкруткі. З адной з рэкрутак, Кацярынай Кудзеркай, жыву удавец Аляксей Кудзерка (48 г.), святар запісаў Кацярыну "рэкрутка незаконная жонка Аляксея", незаконныя сужэнцы мелі двух дзяцей - Марціна (10 г.) і Яна, "абодва няправеднага ложа".

Мястэчка Сабакінцы

1. Мікалай Янец, 38 г.; брат Мікалая Бенядзікт Янец, 30 г.; сын Бенядзікта Ежы, 3 г.; жонка Мікалая Алеся, 31 г.; дачка Мікалая і Алесі Ева, 9 г.; другая дачка Тэадора, 8 г.; трэцяя дачка Вікторыя, 3 г.; жонка Бенядзікта Разалія, 31 г.; сястра Бенядзікта Ульяна, 17 г.

2. Мацей Філіпчык, 29 г.; швагер Якуб Дарлюк (?), 45 г.; жонка Максіма Разалія, 23 г.; жонка Якуба Мар'яна, 41 г.; дачка Мар'яны Крысціна, 15 г.

3. Кшыштаф Іваноўскі, 31 г.; унук Яна Іваноўскага Кшыштаф, 9 г.; жонка Кшыштафа Пятранеля, 23 г.

4. Васіль Карпянюк, 26 г.; сын Васіля Яўстах Карпянюк, 8 г.; брат Васіля Ваўрынец Карпянюк, 23 г.; другі брат Тамаш Карпянюк, 18 г.; жонка Васіля Фяліцыя, 23 г.

5. Міхал Іваноўскі, 55 г.; сын Міхала Лукаш, 20 г.; другі сын Кшыштаф, 17 г.; дачка Міхала Мар'яна, 9 г.

6. Ануфрый Іваноўскі, 45 г.; сын Ануфрыя Тамаш, 9 г.; другі сын Ян, 7 г.; трэці сын Мікалай, 5 г.; брат Ануфрыя Францішак, 32 г.; жонка Анастасія, 35 г.; дачка Ануфрыя і Анастасіі Крысціна, 11 г.

7. Ян Карпянюк, 42 г.; Сымон Янец, каваль, 31 г.; жонка Сымона Мар'яна, 27 г.

8. Стэфан Іваноўскі, удавец, 55 г.; сын Стэфана Пётр, 31 г.; сын Пятра, Стэфан, 7 г.; другі сын Тамаш, 4 г.; трэці сын Мацей, 1 г.; жонка Пятра Крысціна, 28 г.

Мястэчка Сабакінцы, дымоў 8, мужчын 26, жанчын 14.

Вёска Матылі, належыць лясніцтву

1. Ежы Парфён, 28 г.; швагер Ежы Ян Саковіч, 10 г.; здымае кут (кутнік) Кшыштаф Клімец, 72 г.; Анна Саковіч, удава, маці Ежы, 46 г.; жонка Кшыштафа Мар'яна Клімец, 67 г.

2. Міхал Саковіч, 33 г.; сын Міхала Гжэгаш, 10 г.; жонка Міхала Зоф'я, 43 г.; дачка Міхала і Зоф'і Зоф'я, 4 г.; удава Зоф'я Саковіч, 66 г.

3. Дзімітрый Саковіч, 40 г.; сын Аляксандр Саковіч, 27 г.; сын Аляксандра Гжэгаш, 4 г.; другі сын Дзімітрыя Сымон, 19 г.; жонка Дзімітрыя Агата, 55 г.; жонка Аляксандра Ганна, 23 г.; дачка Аляксандра і Ганны Кацярына, 2 г.

4. Юзаф Саковіч, 63 г.; сын Юзафа Ян Саковіч, 11 г.; другі сын Клеменс, 4 г.; жонка Юзафа Еўфрасіння, 36 г.

5. Ежы Саковіч, 24 г.; брат Ежы Лукаш Саковіч, 16 г.; другі брат Леан; сястра Ежы Тэрэза, 13 г.; другая сястра Ева, 10 г.; маці Ежы Мар'яна Саковіч, 50 г.

6. Ян Саковіч, 58 г.; Мікалай Саковіч, прымак, 31 г.; сын Мікалая Ян, 3 г.; жонка Яна Ганна, 48 г.; дачка Яна і Ганны Тацыяна, 21 г.; другая дачка Мар'яна, 12 г.; жонка Мікалая Мар'яна 27 г.

7. Ян Саковіч, 53 г.; сын Яна Эліяш, памёр, 12 г.; жонка Яна Мар'яна, 50 г.

8. Лукаш Саковіч, 35 г.; брат Лукаша Мацей, 23 г.; другі брат Антон, 13 г.; жонка Лукаша Анастасія, 25 г.; дачка Лукаша і Настассі Кацярына, 5 г.; маці Лукаша Зоф'я, удава,

дачка Зоф'і Ульяна, 25 г.; другая дачка Алеся, 19 г.; трэцяя дачка Ганна, 14 г.

9. Сымон Саковіч, 61 г.; жонка Сымона Настасся, 51 г.; дачка Сымона Тэрэза, 19 г.; другая дачка Магдалена, 10 г.; трэцяя дачка Крысціна, 6 г.

10. Тэадор Саковіч, 48 г.; жонка Тэадора Магдалена Саковіч, 42 г.; дачка Тэадора і Магдалены Кацярына, 10 г.; другая дачка Марта, 7 г.

11. Баргаламей Саковіч, 49 г.; сын Ігнат, 18 г.; другі сын Марцін, 12 г.; жонка Ева Саковіч, 34 г.; дачка Баргаламея і Евы Кацярына, 10 г.; другая дачка Эльжбета, 5 г.; трэцяя дачка Ева, 3 г.; сястра Евы Ганна Саковіч, 22 г.

12. Ян Дзяшковіч, 32 г.; сын Еўдакіі Мікалая Янковіч, 20 г.; другі сын Пракоп Янковіч, 8 г.; жонка Яна Дзяшковіча Тэадора, 32 г.; дачка Яна і Тэадоры Ганна, 2 г.; сястра Яна Дзяшковіча Еўдакія Янковіч, 50 г.; дачка Еўдакіі Янковіч Агата, 22 г.; другая дачка Анатасія, 13 г.

13. Ян Саковіч, 30 г.; сын Яна Гжэгаш, 2 г.; жонка Яна Крысціна, маці Яна Крысціна, удава, 61 г.

14. Сымон Саковіч, 73 г.; сын Сымона Ян, 34 г.; сын Ульяны Руль Габрыэль Руль, 12 г.; другі сын Ян Руль, 10 г.; дачка Сымона Язафата, 19 г.; здымае кут Ульяна Руль, 31 г.; дачка Ульяны Агата Руль, 17 г.

15. Мікалай Саковіч, 62 г.; сын Мікалая Ян, 15 г.; пляменнік Міхала Ігнат Саковіч, 35 г.; сын Ігната Казімір, 2 г.; жонка Тэадора Саковіч, 33 г.

16. Сын Аляксандры Руль, удавы, Ігнат Руль, 7 г.; Аляксандра Руль, удава, дачка Аляксандры Крысціна, 10 г.

17. Дзімітрый Янковіч, 55 г.; сын Дзімітрыя Адам, 18 г.; другі сын Базыль, 14 г.; трэці сын Стэфан, 7 г.; сын Мар'яны Янковіч Ануфры, 21 г.; другі сын Юзаф Янковіч, 11 г.; жонка Дзімітрыя Марта, 46 г.; дачка Дзімітрыя Крысціна, 13 г.; другая дачка Язафата, 4 г.; Мар'яна Янковіч, удава, 57 г.

18. Пётр Саковіч, 45 г.; сын Пятра Ян, 9 г.; другі сын Эліяш, 7 г.; боат Пятра Юзаф Саковіч, 26 г.; жонка Пятра Еўдакія Саковіч, 38 г.; дачка Пятра і Еўдакіі Юстына, 11 г.; другая дачка Дарота, 4 г.; сястра Пятра і Юзафа Кацярына Саковіч, 29 г.; другая сястра Ганна, 22 г.

19. Стэфан Саковіч, 57 г.; сын Стэфана Кандрат, 9 г.; стрыечны брат Стэфана Ян Павядэйка, 25 г.; жонка Стэфана Ганна, 47 г.; дачка Стэфана і Ганны, ..., 19 г.; другая дачка Эльжбета, 12 г.

20. Сымон Грымула, 88 г.; сын сымона Міхал, 44 г.; сын Міхала Пётр, 15 г.; другі сын Сымон, 3 г.; пляменнік Сымона Сымон Грымула, 29 г.; жонка Сымона Марта, 69 г.; жонка Міхала Ганна, 27 г.; дачка Міхала і Ганны Акісіння, 12 г.; жонка Сымона Крысціна, 32 г.; дачка Крысціны Агата, 8 г.; другая дачка Настасся, 3 г.

21. Стэфан Янковіч, 66 г.; сын Стэфана Адам, 18 г.; другі сын Сымон, 1 г.; брат Стэфана Васіль Янковіч, 56 г.; сын Васіля Данель, 22 г.; другі сын Ігнат, 18 г.; жонка Стэфана Юстына, 56 г.; жонка Васіля Агата, 53 г.; дачка Васіля і Агаты Ева, 12 г.; другая дачка Настасся, 9 г.

22. Андрэй Саковіч, удавец, 63 г.; сын Андрэя Антон, 30 г.; брат Андрэя Стэфан Саковіч, 46 г.; сын Стэфана Мацей, 29 г.; другі сын Юзаф, 24 г.; трэці сын Якуб, 22 г.; жонка Антона Барбара, 39 г.; дачка Андрэя Саковіча Настасся, 21 г.; другая дачка Разалія, 14 г.; трэцяя дачка Кацярына, 10 г.; дачка Стэфана Крысціна Саковіч (рыма-каталічка), 46 г.; дачка Крысціны Крысціна, 18 г.

23. Мікалай Саковіч, 36 г.; брат Мікалая Міхал, 28 г.; жонка Мікалая Мар'яна, 32 г.; жонка Міхала Барбара, 24 г.; дачка Міхала Магдалена, 4 г.; сястра Мікалая Ганна, 24

⁶⁵ ДГАЛ. Ф. 634. Воп. 1. Сп. 10. Спіс парафіян Лідскага дэканата 1829 г. Сабакінская царква. Арк. 222-241 адв.

г.

24. Ян Саковіч, 41 г.; брат Яна Кандрат, 37 г.; жонка Яна Барбара, 33 г.; дачка Яна Дарота, 18 г.; другая дачка Эльжбета, 11 г.; жонка Кандрата Мар'яна, 33 г.; дачка Кандрата Магдалена, 9 г.; другая дачка Эльжбета, 4 г.; трэцяя дачка Францішка, 2 г.

25. Томаш Янковіч, 34 г.; маці Томаша Агата (рыма-каталічка), 54 г.; дачка Агаты Зоф'я Янковіч, 20 г.

Вёска Матылі, 25 дымоў, 75 мужчын і 88 жанчын.

Вёска Яневічы, належыць часткова да графства Новадворскага, а часткова да скарбовага лясніцтва.

1. Міхал Ярмак, 64 г.; сын Міхала, унук Міхала Ян Ярмак, 7 г.

2. Якуб Ярмак, Ян Ярмак, жонка Яна Дарота, 26 г.

3. Лукаш Ярмак, 66 г.; жонка Лукаша Мар'яна, дачка Тэрэза, 19 г.; другая дачка Крысціна, 10 г.; трэцяя дачка Аляксандра, 4 г.

4. Якуб Голуб, 27 г.; сын Якуба Ян, 7 г.

5. Ян Новагродзкі, жонка Яна Кацярына, 22 г.

6. Мікалай Ляпеха, жонка Ганна (ужо 7 гадоў у Глыбоцкай парафії), 27 г.

7. Міхал Мяцеліца, Адам Мяцеліца, жонка Міхала Агата, 30 г.; дачка Агаты Агата, 8 г.; другая дачка Аляксандра, 4 г.; жонка Адама Ганна, 24 г.

8. Павел Ляпеша, Бенедыкт Давідовіч, жонка Паўла Мар'яна, 35 г.; дачка Мар'яны Аляксандра, 11 г.; жонка Бенедыкта Ульяна, 44 г.

9. Гжэгаш Шадура, 42 г.; швагер Васіль Мяцеліца, жонка Гжэгаша Магдалена, 32 г.; дачка Магдалены Магдалена, 4 г.; жонка Васіля Аляксандра, 2 г.; маці Магдалены Кацярына Мяцеліца, удава, 54 г.; Аляксандра Мяцеліца, удава, 77 г.

10. Тэадор Грынкевіч, 33 г.; Ян Мяцеліца, 53 г.; сын Яна Казімір Мяцеліца, 18 г.; другі сын Юзаф, 9 г.; трэці сын Антон, 2 г.; жонка Тэадора Зоф'я, 33 г.;

11. Кшыштаф Шадура, жонка Кшыштафа Агнешка, 32 г.; дачка Мар'яна, 11 г.; другая дачка Аляксандра, 9 г.; трэцяя дачка Кацярына, 3 г.

12. Сымон Вялісейчык, 53 г.; сын Адам Вялісейчык, 18 г.; другі сын Антон, 5 г.; брат Сымона Марцін Вялісейчык, 50 г.; сын Марціна Аляксандр, 16 г.; жонка Юлія Вялісейчык, 43 г.; дачка Сымона і Юліі Настасся, 16 г.; другая дачка Магдалена, 11 г.; трэцяя дачка Вікторыя, 9 г.; чацвёртая дачка Язафата, 8 г.; жонка Марціна Ганна Вялісейчык, 43 г.; дачка Марціна і Ганны Пятранеля, 15 г.; другая дачка Кацярына, 11 г.; трэцяя дачка Эльжбета, 9 г.; чацвёртая дачка Крысціна, 8 г.; пятая дачка Агата, 5 г.; шостая дачка Кацярына, 2 г.

13. Ежы Мяцеліца, дачка Ежы Крысціна, 24 г.

Вёска Яневічы, 13 дымоў, 14 мужчын, 35 жанчын.

Вёска Дамейкі Васілішкага староства.

1. Павел Малмыга, 43 г.; жонка Паўла Марта, дачка Эльжбета, 8 г.; другая дачка Мар'яна, 6 г.; трэцяя дачка Клара, 2 г.; сястра Паўла Малмыгі Анастасія, 32 г.

2. Васіль Малмыга, 59 г.; сын Лукаш Малмыга, 25 г.; жонка Васіля Алеся, 64 г.; жонка Лукаша Магдалена, 23 г.; дачка Магдалены Хэлена, 12 г.; другая дачка Кацярына, 2 г.

3. Сымон Малмыга, 50 г.; сын Сымона Васіль, 3 г.; пляменнік Сымона Ян Мілюкевіч, 23 г.; другі пляменнік Павел Мілюкевіч, 21 г.; трэці пляменнік Юстын, 21 г.; жонка Сымона Мар'яна, 41 г.; дачка Марта, 11 г.; другая дачка Крысціна, 7 г.; пляменніца Агата Мілюкевіч (рыма-каталічка).

4. Ян Малмыга, 56 г.; сын Мікалай, 20 г.; другі сын Казімір, 13 г.; трэці сын Канстанты, 1 г.; жонка Яна Крысціна, 49 г.; дачка Апалонія, 20 г.; другая Эльжбета, 13 г.;

5. Ян Лебядзевіч, 58 г.; сын Пётр Лебядзевіч, 29 г.; другі сын Стэфан Лебядзевіч, 17 г.; сын Пятра Міхал, 3 г.; жонка Яна Ганна, 53 г.; жонка Пятра Еўдакія, 31 г.; дачка Анастасія, 6 г.; другая дачка Магдалена, 3 г.; унучка Яна Лебядзевіча Кацярына Місюкевіч, 6 г.

6. Ян Лебядзевіч, 34 г.; сын Яна Стэфан, 7 г.; брат Міхал Лебядзевіч, 29 г.; жонка Ганна Лебядзевіч, 30 г.; дачка Яна і Ганны Магдалена, 3 г.

7. Васіль Лебядзевіч, 56 г.; сын Васіля Аляксандр, 13 г.; другі сын Ян, 11 г.; сын Тэрэзы ад першага шлюбу Тэадор Малмыга, 23 г.; жонка Васіля Тэрэза, 43 г.; дачка Тэрэзы ад першага шлюбу Язафата, 24 г.

8. Кшыштаф Лебядзевіч, 33 г.; сын Кшыштафа Антон, 9 г.; другі сын Вінцэнт, 5 г.; трэці сын Пётр, 2 г.; жонка Кшыштафа Кацярына, 29 г.; бабуля Кацярына Апалонія Малмыга, 40 г. (узрост, зразумела, памылковы).

9. Тамаш Малмыга, 69 г.; сын Тамаша Міхал, 31 г.; сын Міхала Ежы, 6 г.; другі сын Тамаша Тэадор, 25 г.; жонка Тамаша Кацярына, 54 г.; жонка Міхала Разалія, 31 г.; дачка Разаліі і Тэадора Леанора, 2 г.; дачка Тамаша і Кацярыны Кацярына, 18 г.

10. Мікалай Малмыга, 68 г.; сын Мікалая Ян Малмыга, 22 г.; жонка Мікалая Настасся Малмыга, 54 г.; дачка Мікалая Алеся, 32 г.; Кацярына Яковіч, рэкрутка, 31 г.; дачка Кацярыны Еўфрасіння, 8 г.; другая дачка Крысціна, 5 г.

11. Юзаф Малмыга, 40 г.; сын Юзафа Адам, 25 г.; сын Адама Ян 2 г.; другі сын Юзафа Павел, 16 г.; пляменнік Юзафа Сымон Малмыга, 30 г.; сын Сымона Сымон, 6 г.; другі пляменнік Адам, 4 г.; трэці пляменнік Стэфан, 2 г.; жонка Юзафа Кацярына, 48 г.; жонка Адама Настасся, 25 г.; дачка Юзафа і Кацярыны Настасся, 13 г.; другая дачка Кацярына, 7 г. жонка Сымона Ганна.

12. Тамаш Малмыга, 43 г.; сын Тамаша і Агаты Стэфан, 6 г.; жонка Тамаша Агата, 26 г.; дачка Тамаша і Агаты Юстына, 9 г.; другая дачка Эльжбета, 2 г.; маці Агаты Юстына ..., 52 г.

Вёска Дамейкі, 12 дымоў, 41 мужчына і 38 жанчын.

Дзедзічная вёска Куркі Вяльможных Табенскіх да Земяпіш належыць.

1. Каспар Дабрылка (рыма-католік), жонка Каспара Мар'яна, 29 г.; маці Каспера Тэля, 61 г.

2. Базыль Дабрылка (рыма-католік) жонка Базыля Мар'яна, 34 г.

Вёска Куркі, 2 дымы, 3 жанчыны.

Вёска Сырні ЯВп Шостак, ранейшая Табенскіх, Шамякаў і Сікорскіх.

1. Андрэй Дабрылка (рыма-католік), жонка Андрэя Крысціна, 42 г.

2. Тамаш Дабрылка (рыма-католік), жонка Тамаша Крысціна, 32 г.; дачка Тамаша і Крысціны Антаніна, 5 г.; другая дачка Кацярына, 4 г.; трэцяя дачка Ганна, 2 г.

3. Юзаф Дабрылка (рыма-католік), Ян Дабрылка (рыма-католік), жонка Юзафа Канстацыя, 24 г.; жонка Яна Ганна, 29 г.

4. Юзаф Грыгеч (рыма-католік), жонка Юзафа Тэрэза, 48 г.; дачка Юзафа Антаніна, 4 г.

Вёска Сырні, 4 дымы, мужчын няма, 9 жанчын.

Вёска Паддуб'е, ЯВКс базыльянаў

1. Антон Барысевіч, 24 г.; жонка Ульяна, маці Антона Ульяна, 70 г.

2. Данель Анцюта, 51 г.; сын Данеля Мікалай, 22 г.; другі сын Казімір, 18 г.; жонка Разалія, 56 г.

3. Кандрат Анцюта (выбыў у рэкруты), сын Кандрата Ежы, 11 г.; жонка Тэрэза, 48 г.; дачка Язафата, 7 г.

Вёска Паддуб'е, 3 дымы, 5 мужчын і 4 жанчыны.

Вёска Таболічы ЯВКс базыльянаў.

1. Міхал Маровік (?), 58 г.; прымак Барталамей Каспаровіч, жонка Міхала Агата, 41 г.; дачка Міхала Кацярына, 17 г.; другая дачка Люцыя, 14 г.; трэцяя Юзэфа, 11 г.; жонка Барталамея Крысціна, дачка Яна, 2 г.

2. Ежы Данільчык, 40 г.; брат Ежы Міхал, 32 г.; сын Міхала Якуб, 2 г.

3. Філіп Карміла, 47 г.; сын Філіпа Андрэй, 6 г.; брат Філіпа Казімір, 26 г.

4. Юзаф Данільчык, 21 г.; брат Юзафа Казімір, 24 г.

5. Адам Міхневіч (рыма-католік), сын Яна Кармілы Юзаф Карміла, 21 г.; жонка Адама Мар'яна, 30 г.; дачка Адама Мар'яна, 6 г.

6. Ваўрынец Міхневіч (рыма-католік), жонка Ваўрынца Тэклі, 43 г.; дачка Ваўрынца Ганна, 14 г.; другая дачка Магдалена, 10 г.

7. Леон Анцюта, 58 г.; сын Леона Ян, 34 г.; сын Яна і Зоф'і Міхал, 5 г.; другі сын Леона Васіль (у рэкрутах), сын Васіля рэкрута Пётр Анцюта, 8 г.; брат Леона Нестар Анцюта, 33 г.; жонка Яна Зоф'я, 29 г.; стрыечная сястра Тацыяна Анцюта, 38 г.

8. Павел Анцюта, 36 г.; сын Паўла Міхал, 5 г.; брат Паўла Кшыштаф, 25 г.; жонка Разалія Анцюта, жонка Кшыштафа Ганна, 39 г.; дачка Кшыштафа Мар'яна, 9 г.

Вёска Таболічы, 8 дымоў, 18 мужчын і 14 жанчын.

Вёска Нялюбаўцы ВП Гольманаў

1. Тамаш Янец, 42 г.; сын Тамаша, 14 г.; другі сын Пётр, 7 г.; трэці сын Адам, 5 г.; чацвёрты Казімір, 4 г.; пяты Вінцэнт, 2 г.; Андрэй Янец, салдат, 24 г.; жонка Тамаша Мар'яна, 35 г.; дачка Тамаша Кацярына, 9 г.; маці Тамаша Юстына, 75 г.

Вёска Нялюбаўцы, 1 дым, 7 мужчын і 3 жанчыны.

Вёска Раманава, скарбовыя стральцы.

1. Стэфан Янковіч, 40 г.; сын Стэфана Караль, 36 г.; другі сын Якуб, 20 г.; трэці Вінцэнт, 6 г.; жонка Стэфана Ева, другі шлюб, жонка Каралія Ганна.

2. Юзаф Янковіч, 42 г.; сын Юзафа Мікалай, 9 г.; другі сын Антон, 7 г.; трэці сын Андрэй, 5 г.; жонка Юзафа Крысціна.

3. Кшыштаф Чарняк, 52 г.; сын Барталамея Чарняка, 25 г.; другі сын, жанаты, Кшыштаф служыць ... у Новадворскай, жонка Кшыштафа Мар'яна, 52 г.; дачка Барталамея Мар'яна, 8 г.

Вёска Раманава, 3 дыма, 10 мужчын, 2 жанчыны.

Вёска Крыжыкі, скарбовыя стральцы

1. Эльяш Грымала, 43 г.; швагер Эльяша Тамаш Святловіч, здымае кут Ян Ляховіч, жонка Эльяша Ганна, 38 г.; дачка Эльяша і Ганны Агата, 11 г.; другая дачка Алеся, 3 г.; жонка Тамаша Разалія, 22 г.; дачка Тамаша і Разаліі Урсула, 3 г.; жонка Яна Магдалена, 46 г.; дачка Яна і Магдалены Ганна, 4 г.; другая Крысціна, 4 г.

Вёска Крыжыкі, 2 дымы, 5 мужчын і 8 жанчын.

Вёска Рыскі, скарбовыя стральцы.

1. Сын Сымона Ян Саковіч, 19 г.; зяць Сымона і швагер Яна Ян Грыцка, 29 г.; сын Яна Грыцкі Вінцэнт, 5 г.; другі сын Антон, 3 г.; маці Яна і жонка Сымона Анастасія

Саковіч, 46 г.; дачка Сымона і Настассі Эльжбеты, 17 г.; другая Мар'яна, 12 г.; жонка Грыцкі Крысціна, 24 г.; сястра Сымона Мар'яна ..., дачка Мар'яны Ганна Грымала, другая дачка Тэрэза, 14 г.

2. Ян Саковіч, 51 г.; сын Яна Антон Саковіч, 11 г.; другі сын Мікалай Саковіч, 9 г.; зяць Яна і Тэклі Васіль Лебядзевіч, 26 г.; жонка Яна Тэклі Саковіч, 39 г.; дачка Яна і Тэклі Эльжбета, 14 г.; другая дачка Францішка, 5 г.; трэцяя Апалонія, 3 г.; жонка Васіля Кацярына Лебядзевіч, 23 г.; дачка Васіля і Кацярыны Урысціна, 5 г.

Вёска Рыскі, 2 дымы, 8 мужчын, 13 жанчын.

Вёска Скарбы Васілішкага староства

1. Вінцэнт Максімчык, 32 г.; сын Вінцэнта Дамінік, 7 г.; брат Вінцэнта Кшыштаф Максімчык, 28 г.; сын Кшыштафа Андрэй, 6 г.; жонка Вінцэнта Крысціна, 33 г.; дачка Вінцэнта Ганна, 5 г.; жонка Кшыштафа Разалія, 30 г.

2. Ежы Максімчык, 42 г.; жонка Ежы Пракседа, 52 г.; дачка Ежы і Пракседы Кацярына, 5 г.

3. Пётр Максімчык, удавец, 69 г.; брат Пятра Ян Максімчык, 51 г.; сын Пятра Базыль, 3 г.; другі брат Пятра Мікалай, 35 г.; жонка Яна Агата, 44 г.; дачка Яна і Агата Крысціна, 12 г.; другая Кацярына, 5 г.

4. Ян Лебядзевіч, 42 г.; сын Яна Тамаш, 20 г.; другі Гжэгаш, 2 г.; жонка Яна Настася, 42 г.; дачка Яна і Настассі Эльжбета, 11 г.

5. Гжэгаш Лебядзевіч, 42 г.; жонка Гжэгаша, 22 г.; дачка Гжэгаша Мар'яна, 12 г.; другая дачка Язафата, 4 г.

6. Данель Лебядзевіч, 47 г.; сын Данеля Ян, 13 г.; жонка Данеля Ульяна, 46 г.; дачка Данеля і Ульяна Кацярына, 19 г.

7. Дзмітрый Максімчык, 52 г.; брат Дзмітрыя Мікалай, 22 г.; сястра Дзмітрыя сястра Настася, 42 г.; дачка Настассі Ева, 13 г.; другая Ганна, 9 г.

8. Мацей Лебядзевіч, 78 г.; сын Мацея Юзаф, 42 г.; другі сын Ян, 36 г.; сын Яна Захар, 2 г.; трэці сын Мацея, 21 г.; жонка Юзафа Кацярына, 32 г.; дачка Юзафа і Кацярыны Ганна, 12 г.; Еўфрасіння, 10 г.; трэцяя Ганна, 7 г.; чацвёртая Разалія, 5 г.; жонка Яна Францішка, 30 г.

9. Ян Ланеўскі (рыма-католік); Юзаф Ланеўскі (рыма-католік); жонка Яна Настася Ланеўская, 50 г.; дачка ад першага шлюбу Крысціна, 14 г.; другая Кацярына, 12 г.; жонка Юзафа Ганна Ланеўская, 40 г.; маці Яна і Юзафа Алеся Ланеўская, 72 г.

10. Ян Ланеўскі (рыма-католік); жонка Яна Эльжбета Ланеўская, 32 г.; дачка Эльжбеты Пятранеля, 3 г.; маці Яна Мар'яна, 60 г.; дачка Мар'яны Разалія, 21 г.

11. Мікалай Ланеўскі (рыма-католік); жонка Мікалая Кацярына, 52 г.; дачка Кацярыны Караліна, 17 г.

12. Ян Люта (рыма-католік); жонка Яна Настася, 37 г.; дачка Яна і Настассі Магдалена, 5 г.

13. Гжэгаш Лебядзевіч, 42 г.; сын Гжэгаша Адам, 3 г.; брат Гжэгаша Ян, 32 г.; дачка Гжэгаша і Апалоніі Алеся, 17 г.; другая Паўліна, 14 г.; дачка Яна і Крысціны Кацярына, 8 г.; другая Леанора, 6 г.; маці Гжэгаша і Яна Настася, 68 г.

Вёска Скарбы, 13 дымоў, 24 мужчыны, 31 жанчына.

Вёска Зубрава, скарбовая, належыць лясніцтву

1. Міхал Ушкевіч, 62 г.; сын Міхала Ян Ушкевіч, 32 г.; другі сын Міхала Хвёдар Ушкевіч, 21 г.; сын Хвёдара Кшыштаф, 3 г.; трэці сын Міхала Ян, 30 г.; сын Яна Якуб, 3 г.; жонка Мар'яна Ушкевіч, 62 г.; дачка Яна Эльжбета Ушкевіч, 5 г.; другая Вероніка, 3 г.; жонка Хвёдара Разалія; дачка Мар'яна, другая Ганна; трэцяя Кацярына; жонка Яна Магдалена.

2. Міхал Сяргейчык, удавец, 65 г.; сын Міхала Сымон, 32 г.; сын Сымона Ян, 11 г.; другі Міхал, 8 г.; трэці Мікалай, 5 г.; жонка Сымона Ганна; дачка Міхала і Пракседы Ганна, 17 г.; другая Агата, 15 г.

3. Ян Лебядзевіч, 39 г.; сын Яна Юзаф, 12 г.; жонка Яна Настасся, 39 г.; .. Лебядзевіч, удава; служба Эльжбета Вараб'ева, 12 г.;

4. Лукаш Сяргейчык, 42 г.; сын Лукаша Міхал Сяргейчык, 32 г.; сын Міхала Сымон, 5 г.; сын Лукаша Лукаш; другі брат Міхала Ян Лебядзевіч, 22 г.; жонка Лукаша Эльжбета, 62 г.; жонка Міхала Настасся, 30 г.; дачка Міхала Алена, 2 г.; дачка старога Лукаша Эльжбета, 18 г.

5. Барталамей Грыг (рыма-католік); жонка Кацярына, 27 г.; дачка Кацярына, 2 г.

6. Стэфан Багдзевіч (рыма-католік), сын Стэфана Ян, 13 г.; другі Андрэй, 10 г.; трэці Казімір, 2 г.; жонка Стэфана Зоф'я Багдзевіч, 40 г.; дачка Зоф'і Крысціна, 16 г.

7. Павел Сакалоўскі (рыма-католік); жонка Паўла Ганна, 30 г.

8. Казімір Швед (рыма-католік); жонка Казіміра Крысціна, 40 г. (змяніла абрад, да споведзі запісана ў царкву - *Л. Л.*); дачка Казіміра Марцеля, 11 г.; другая Ульяна, 10 г.; трэця Мар'яна, 8 г.

9. Барталамей Мілюкевіч (рыма-католік); брат Барталамея Ежы, 25 г.; жонка Барталамея Антаніна, 22 г.

10. Васіль Сяргейчык, 72 г.; сын Васіля Станіслаў, 33 г.; жонка Васіля Рэгіна (памерла); жонка Станіслава Настасся, 25 г.; дачка Станіслава і Настасі Эльжбета, 6 г.; другая Крысціна, 2 г.; дачка Васіля і Рэгіны ад першага шлюбу, Рэгіна, 22 г.

Вёска Зубрава, 10 дымоў, 23 мужчыны і 22 жанчыны.

Вёска Куляшы Васілішкага староства

1. Мацей Малмыга, 59 г.; сын Гжэгаш, 32 г.; сын Агаты ад першага шлюбу Ян Лебядзевіч, 28 г.; жонка Мацея Агата, 60 г.; жонка Яна Магдалена Лебядзевіч; дачка Агаты ад першага шлюбу Крысціна Лебядзевіч, 23 г.; другая Кацярына Лебядзевіч, 21 г.

2. Аляксандр Гацюк, удавец, 90 г.; сын Аляксандра Якуб, 24 г.; сын Якуба Ян, 2 г.; пляменнік Аляксандра Антон Гацюк, 28 г.; Павел Чарняк, служба; жонка Якуба Кацярына, 26 г.; дачка Якуба Ганна, 5 г.; жонка Антона Юлія, 25 г.; дачка Кацярына, 5 г.; другая Магдалена, 3 г.

3. Ян Місюкевіч, 36 г.; брат Крысціны Місюкевіч Ян Гацюк, 21 г.; жонка Яна Місюкевіча Крысціна, 34 г.; жонка Яна Гацюка Язафата, 22 г.; сястра Крысціны Кацярына, 10 г.

4. Васіль Гацюк, 26 г.; сын Васіля Адам, 2 г.; брат Васіля Пётр Гацюк, 25 г.; сын Пятра Тадэвуш, 8 г.; жонка Васіля Крысціна, 23 г.; дачка Крысціны Кацярына, 5 г.; жонка Пятра Юстына, 27 г.; дачка Пятра і Юстыны Ганна, 6 г.; другая Разалія, 2 г.; Мар'яна Гацюк, удава, 37 г.

5. Кшыштаф Багдзевіч (змяніў абрад); сын Кшыштафа Кшыштаф, 13 г.; другі сын Пётр, 4 г.; жонка Кшыштафа Крысціна Багдзевіч, 39 г.; дачка Кшыштафа і Крысціны Ева, 12 г.

6. Павел Ляпеша, 29 г.; сын Паўла Ян, 7 г.; другі сын Адам, 2 г.; брат Паўла Сымон Ляпеша, 27 г.; жонка Паўла Ганна; жонка Сымона Ганна, 26 г.

7. Юзаф Місюкевіч, 33 г.; брат Юзафа Мікалай Місюкевіч, 22 г.; жонка Ганна Місюкевіч, 38 г.; дачка Юзафа і Ганны Крысціна, 13 г.; другая Алеся, 9 г.; трэця Эльжбета, 5 г.

8. Здымае хагу Ян Жук, 63 г.; жонка Яна Крысціна, 50 г.; дачка Яна Магдалена, 9 г.

9. Сын удавы Зоф'і Пётр Місюкевіч, 16 г.; брат Пятра Мікалай Місюкевіч, 3 г.; Зоф'я Місюкевіч, удава, 39 г.; дачка Зоф'і Тэкля Місюкевіч, 20 г.; другая Эльжбета, 10 г.

10. Гжэгаш Вялісейчык, 46 г.; сын Гжэгаша Мікалай, 8 г.; другі сын Дзям'ян, 3 г.; Юзаф Палойка, прымак (рыма-католік); жонка Гжэгаша Крысціна, 41 г.; дачка Гжэгаша і Крысціны Кацярына, 15 г.; другая Ганна, 10 г.; жонка Юзафа Настасся Палойка, 20 г.; Агата Вялісейчык, удава, 66 г.

11. Стэфан Місюкевіч, 36 г.; сын Стэфана Ануфрый, 9 г.; другі сын Ян, 2 г.; брат Стэфана Сымон, 29 г.; другі брат Барталамей, 20 г.; Жонка Стэфана Алеся, 27 г.; дачка Стэфана Зоф'я, 5 г.; жонка Сымона Юстына, 29 г.; другая Крысціна, 2 г.; маці Стэфана і Сымона Крысціна, 69 г.; дачка Крысціны, удавы, Ганна Місюкевіч, 18 г.

12. Кшыштаф Місюкевіч, 32 г.; сын Кшыштафа Базыль, 3 г.; жонка Кшыштафа Барбара Місюкевіч, 29 г.

13. Міхал Клімец, удавец, 38 г.; брат Міхала Якуб, 32 г.; другі брат Юзаф Клімец, 22 г.; дачка Міхала Мар'яна, 8 г.

14. Станіслаў Чарняк (рыма-католік), сын Станіслава Павел, 17 г.; другі сын Ян, 10 г.; жонка Станіслава Апалонія, 46 г.; дачка Станіслава Зоф'я, 2 г.

15. Тамаш Фёрановіч, 52 г.; сын Тамаша Казімір, 12 г.; другі сын Ваўрынец, 6 г.; пляменнік Тамаша Антон, 18 г.; другі пляменнік Міхал, 14 г.; трэці Ваўрынец, 9 г.; чацвёрты Станіслаў, 3 г.; брат Тамаша Мацей Фёрановіч, 34 г.; жонка Тамаша Алеся, 46 г.; дачка Тамаша і Алесі Ганна, 18 г.; другая Крысціна, 14 г.; Анастасія Фёрановіч, удава, 43 г.; дачка Настасі Тэрэза, 12 г.; другая Ганна, 6 г.; жонка Мацея Ганна Фёрановіч.

16. Лукаш Павядайка, 46 г.; жонка Лукаша Мар'яна, 36 г.; дачка Лукаша Пракседа, 7 г.; дачка Агата ад першага шлюбу, 16 г.; трэця Марыя, 2 г.

17. Ежы Павядайка, 53 г.; сын Ежы Гжэгаш, 23 г.; другі сын Пётр, 17 г.; жонка Ежы Юстына, 49 г.; жонка Гжэгаша Ганна, 23 г.; дачка Ежы і Юстыны Ева, 14 г.; другая Тэрэза, 12 г.; трэця Крысціна, 8 г.

18. Ян Сядбарэвіч, 82 г.; сын Яна Стэфан, 44 г.; брат Яна Гжэгаш Сядбарэвіч, 59 г.; сын Гжэгаша Ян, 22 г.; сын Яна Адам, 3 г.; трэці брат Яна Сымон, 62 г.; жонка Яна Кацярына, 63 г.; дачка Агата, 24 г.; другая Кацярына, 21 г.; трэця Крысціна, 18 г.; жонка Стэфана Кацярына, 41 г.; дачка Стэфана Тэрэза, 16 г.; жонка Гжэгаша Алеся, 52 г.; дачка Гжэгаша Леанора, 19 г.; жонка Яна Крысціна, 26 г.; дачка Яна Кацярына, 4 г.

19. Ян Сядбарэвіч, 43 г.; сын Яна Сымон, 18 г.; другі Вінцэнт, 7 г.; Ян Павядайка, здымае кут (паўкутнік), 43 г.; сын Яна Эльяш, 17 г.; другі сын Яна Мікалай, 12 г.; трэці Ваўрынец, 10 г.; чацвёрты Марцін, 5 г.; жонка Яна Алеся Сядбарэвіч, 36 г.; дачка Яна Эльжбета, 14 г.; жонка Яна Пракседа Павядайка, 44 г.; дачка Яна Ева, 2 г.; стрыечная сястра Пракседы Тэрэза, 23 г.

20. Ян Сядбарэвіч, 33 г.; брат Яна Юзаф Сядбарэвіч, 26 г.; другі брат Яна Павел, 22 г.; сын удавы Зоф'і Сядбарэвіч Марцін 7 г.; жонка Яна Кацярына, 29 г.; дачка Яна Ганна, 6 г.; другая дачка Ядвіга, 2 г.; жонка Юзафа Крысціна, 29 г.; дачка Юзафа і Крысціны Настасся, 3 г.; жонка Паўла Францішка, 44 г.; дачка Паўла і Францішкі Элеанора, 2 г.; Зоф'я Сядбарэвіч, удава, 42 г.

21. Мацей Круповіч, 58 г.; сын Мацея Андрэй, 13 г.; другі Юзаф, 8 г.; трэці Ян, 6 г.; брат Мацея Максім Круповіч, 49 г.; жонка Мацея Крысціна, 46 г.; дачка Мацея Апалонія, 21 г.; жонка Максіма Еўфрасіння, 43 г.; дачка Максіма Крысціна, 19 г.; другая Настасся, 16 г.

22. Пётр Грыцка, 33 г.; сын удавы Ульяны Міхал Сядбарэвіч, 14 г.; жонка Пятра, Настасся, 33 г.; дачка Пятра

Мар'яна, 7 г.; другая Мар'яна 5 г.; Ульяна Сядбарэвіч, удава; дачка Ульяны Вінцэнта, 18 г.

23. Ян Павядайка, 27 г.; сын Яна Бенядыкт, 6 г.; другі Алекса, 2 г.; брат Яна Ян Павядайка, 26 г.; сын Адам, 3 г.; другі Міхал, 2 г.; жонка Яна Алеся, 24 г.; жонка Яна Кацярына, 23 г.; маці Яна Еўдакія, удава, 58 г.; дачка Еўдакіі Тэадора, 9 г.

24. Гжэгаш Павядайка, 44 г.; сын Гжэгаша Тамаш, 23 г.; другі Стэфан, 18 г.; трэці Ігнат, 16 г.; чацвёрты Ежы, 2 г.; жонка Гжэгаша Магдалена, 48 г.; дачка Гжэгаша Агата, другая Язафата, 11 г.; трэцяя Ева, 5 г.

25. Мікалай Павядайка, 57 г.; сын Мікалая Адам, 21 г.; пляменнік Мікалая сын Данеля і Разаліі Эльяш Павядайка, 14 г.; другі пляменнік Мікалай, 2 г.; жонка Мікалая Алеся, 53 г.; жонка Адама Крысціна, 21 г.; дачка Мікалая і Алесі Кацярына, 14 г.; Разалія Павядайка, удава, 46 г.; дачка Разаліі Тэрэза, 46 г.; другая Ганна, 5 г.

26. Андрэй Павядайка, 55 г.; сын Андрэя Адам, 5 г.; зяць Андрэя Мікалай Сядбарэвіч, 35 г.; жонка Андрэя Кацярына; дачка Мар'яна, 19 г.; другая Таццяна, 16 г.; трэцяя Ганна, 14 г.; чацвёртая Алеся, 12 г.; пятая Кацярына, 4 г.; жонка Мікалая Зоф'я, 24 г.; дачка Мікалая Крысціна; другая Агата, 3 г.

27. Мікалай Павядайка, 39 г.; сын Мікалая Ян, 2 г.; жонка Мікалая Гапуся, 39 г.; дачка Кацярына, 12 г.; маці Мікалая Барбара, 83 г.

28. Стэфан Павядайка, 39 г.; жонка Стэфана Мар'яна, дачка Кацярына, 9 г.; другая Настасся, 2 г.; сястра Стэфана Мар'яна Павядайка, 24 г.

29. Стэфан Гацюк, 61 г.; сын Стэфана Ваўрынец, 21 г.; сын Ваўрынца Аляксандр, 4 г.; другі сын Стэфана Эльяш Гацюк, 36 г.; брат Стэфана Эльяш, 36 г.; сын Эльяша Васіль, 1 г.; жонка Ваўрынца Мар'яна; жонка Эльша Еўдакія, 24 г.; дачка Эльяша Пятранеля, 8 г.; другая Крысціна, 4 г.; трэцяя Барбара, 2 г.

30. Стэфан Сядбарэвіч, 76 г.; сын Стэфана Мацей, 41 г.; другі Ян, 25 г.; трэці Юзаф, 18 г.; жонка Стэфана Юстына, 66 г.; жонка Мацея Ганна, 35 г.; дачка Мацея Ганна, 8 г.; другая Крысціна, 3 г.; жонка Яна Таццяна, 22 г.; дачка Яна Агата, 2 г.

31. Сымон Місюкевіч, 79 г.; сын Сымона Лукаш, 44 г.; унук Сымона Мікалай, 23 г.; другі ўнук Леан, 20 г.; дачка Сымона Ганна, 14 г.; жонка Лукаша Кацярына, 40 г.

32. Стэфан Місюкевіч, 63 г.; сын Мацей, 29 г.; другі сын Пётр, 19 г.; сын Стэфана і Кацярыны, другі шлюб, Мікалай, 6 г.; другі сын Лукаш, 3 г.; жонка Стэфана Кацярына, 37 г.; жонка Мацея Мар'яна; дачка Стэфана Ленора, 21 г.; другая Крысціна, 9 г.

33. Тамаш Місюкевіч, 41 г.; яго сын Юзаф, 14 г.; другі Антон, 11 г.; жонка Томаша Тэадора, 41 г.; дачка Тамаша Тэафіля, 9 г.; другая Малгажата, 6 г.; трэцяя Кацярына, 3 г.; пляменніца Тамаша Агата, 21 г.

34. Леан Сядбарэвіч, 46 г.; жонка Леана Агата, г.; дачка Алеся, 19 г.; другая Тэрэза, 15 г.

35. Сымон Велясейчык (змяніў абрад); сын Эльяш Велясейчык, 20 г.; сын Мар'яны ... Ян, 2 г.; брат Сымона Ян (змяніў абрад); сын Яна Ян, 6 г.; дачка Сымона Мар'яна Велясейчык, 24 г.; другая дачка Ганна, 13 г.; трэцяя Крысціна, 10 г.; дачка Яна Магдалена, 22 г.

36. Сымон Жук, 81 г.; зяць Тэадор Сядбарэвіч, 31 г.; жонка Сымона Кацярына, 62 г.; жонка Тэадора Ганна, 26 г.; дачка Тэадора і Ганны Эльжбета, 4 г.

37. Ян Рамашкевіч (рыма-католік); яго сын Міхал, 11 г.; другі Адам, 6 г.; жонка Яна Кацярына, 38 г.; дачка Кацярыны ад першага шлюбу Мар'яна, 18 г.; другая Тэрэза, 14 г.

38. Пётр Грышка, 80 г.; першы сын Мацей, 33 г.; другі

Павел, 28 г.; трэці Ян, 16 г.; жонка Пятра Кацярына, 77 г.; жонка Мацея Крысціна; жонка Пятра Кацярына, 28 г.

39. Сымон Міцкевіч, 41 г.; першы сын Мацей, 32 г.; сын Мацея Адам, 3 г.; другі сын Сымона Сымон, 13 г.; трэці сын Кшыштаф, 8 г.; жонка Сымона Ганна, 51 г.; жонка Мацея Язафата, 22 г.; дачка Сымона Настасся, 23 г.

40. Пётр Місюкевіч, 21 г.; сын Пятра Габрыэль, 3 г.; брат Пятра Трафім, 24 г.; жонка Пятра Тэрэза, 21 г.; сястра Пятра Антаніна, 18 г.

Вёска Куляшы, 40 дымоў, 140 мужчын і 161 жанчына.

Вёска Замасцяны, скарбовая, часткова ВП Табенскіх, а часткова Васілішскага староства

1. Якуб Сядбарэвіч, 46 г.; сын Васіль, 5 г.; другі Сымон, 23 г.; сын Сымона Мікалай, 3 г.; жонка Якуба Настасся, 41 г.; дачка Кацярына, 12 г.; другая Магдалена, 8 г.; жонка Сымона Разаліся, 23 г.

2. Барталамей Сядбарэвіч, 26 г.; брат Барталамея Ігнат (выбыў у рэкруты); другі Станіслаў, 18 г.; жонка Барталамея Кацярына, 38 г.

3. Гжэгаш Траян, 22 г.; Міхал Сядбарэвіч, здымае кут, 72 г.; жонка Гжэгаша Крысціна, 56 г.; дачка Пятранеля, 2 г.; жонка Міхала Зоф'я.

4. Пётр Шыша, 20 г.; Юстына Шыша, удава; дачка Юстыны Ганна, 13 г.; другая дачка Тэрэза, 11 г.; трэцяя Кацярына, 5 г.

5. Данель Філон, 53 г.; сын Леан, 24 г.; другі сын Васіль, 23 г.; трэці сын Мікалай, 16 г.; жонка Кацярына; Пракседа Дзяшкевіч, удава, 66 г.; дачка Пракседы Юстына Лебядзевіч, удава, 35 г.; дачка Юстыны Леанора, 14 г.

6. Тадэвуш Саковіч (змяніў абрад); сын Тадэвуша Антон, 10 г.; другі сын Адам, 4 г.; трэці сын Пётр, 5 г.; чацвёрты Эльяш, 3 г.; жонка Агата, 41 г.

7. Базыль Сядбарэвіч, 42 г.; сын Базыля Мікалай, 14 г.; пляменнік Базыля Базыль Павядайка, 20 г.; жонка Базыля Юстына, 42 г.; стрычная сястра Базыля Настасся Ляпічанская, 19 г.

8. Вінцэнт Шмат; жонка Вінцэнта Алеся, 46 г.

9. Данель Філон, 53 г.; сын Данеля Ян, 20 г.; другі Ежы, 14 г.; жонка Данеля Таццяна, 43 г.; дачка Агата, 22 г.

10. Аляксей Багдзевіч (рыма-католік); жонка Аляксея Апалонія, 43 г.; дачка Апалоніі Ганна, 3 г.; дачка Апалоніі ад першага шлюбу Крысціна Дзяшкевіч, 20 г.; другая Анастасія, 12 г.

11. Сымон Дзяшкевіч; жонка Мар'яна, 41 г.; дачка Мар'яны Малгажата, 6 г.

12. Антон Галасевіч (рыма-католік); жонка Антона Крысціна, 23 г.; дачка Крысціны Крысціна, 5 г.; Магдалена Галасевіч, удава (змяніла абрад).

13. Ян Саковіч, 59 г.; сын Яна Міхал, 30 г.; сын Міхала Максім, 3 г.; другі сын Яна Адам Саковіч, 27 г.; жонка Яна Ганна, 52 г.; дачка Яна Эльжбета, 15 г.; жонка Міхала Ганна, 7 г.; жонка Адама Крысціна, 22 г.; дачка Кацярына, 2 г.

14. Леан Пархуцік, 82 г.; пляменнік Леана Юзаф Лебядзевіч, 26 г.; брат Юзафа Сымон Лебядзевіч, 23 г.; другі брат Кандрат, 18 г.; жонка Юзафа Крысціна, 26 г.; дачка Юзафа Магдалена, 9 г.; сястра Юзафа Ганна Лебядзевіч, 28 г.; дачка Ганны Магдалена, 11 г.

15. Андрэй Дзяшкевіч (рыма-католік); сын Андрэя Барталамей; жонка Андрэя Юстына, 51 г.; дачка Юстыны Мар'яна Дзяшкевіч, 8 г.; жонка Барталамея Настасся, 21 г.

16. Данель Лукашэвіч (рыма-католік); жонка Данеля Леанора Лукашэвіч, 23 г.; дачка Леаноры Магдалена, 4 г.; другая Язафата, 2 г.

17. Лукаш Пархуцік, Сымон Сяргейчык, прымак, 31

г.; сын Сымона Тамаш, 5 г.; другі Адам, 2 г.; жонка Лукаша Эльжбета, 57 г.; жонка Сымона Ганна, 32 г.; дачка ад першага шлюбу Агата Пархуцік, 11 г.

18. Тамаш Пархуцік, 41 г.; сын Тамаша Мікалай, 4 г.; брат Тамаша Мікалай, 31 г.; сын Мікалая Казімір, 3 г.; жонка Тамаша Ульяна, 48 г.; дачка Тамаша Кацярына, 8 г.; жонка Мікалая Крысціна, 28 г.; маці Тамаша і Мікалая Мар'яна, 62 г.; дачка Мар'яны Францішка, 19 г.

19. Андрэй Жук, 69 г.; сын Андрэя Мікалая, 40 г.; сын Андрэя, 12 г.; другі сын Вінцэнт, 3 г.; жонка Андрэя Агата, 49 г.; дачка Агаты Барбара, 13 г.; другая Агата, 10 г.; жонка Мікалая Агата, 38 г.; дачка Мікалая Тэрэза, 6 г.

20. Юзаф Дзяшкewіч (рыма-католік); жонка Юзафа Уршуля, 47 г.; дачка Юзафа Ганна, 5 г.

21. Мацей Сядбарэвіч, 59 г.; сын Мацея Стэфан, 26 г.; другі сын Ян, 13 г.; трэці Трафім, 30 г.; жонка Мацея Агата, 52 г.; дачка Мацея Алеся, 13 г.; жонка Трафіма Хэлена, 23 г.

22. Тамаш Сядбарэвіч, 51 г.; сын Тамаша Ян, 12 г.; сын Ганны Пётр Сядбарэвіч, 13 г.; жонка Тамаша Хэлена, 38 г.; дачка Тамаша Ганна, 4 г.; жонка Яна Ганна Сядбарэвіч, удава, дачка Ганны Мар'яна, 16 г.; другая Крысціна, 10 г.

23. Пётр Філон, 51 г.; жонка Пятра Эльжбета, 51 г.; дачка Пятра Пракседа, 18 г.; другая Мар'яна, 13 г.

24. Ян Шыша, 51 г.; сын Яна Юзаф, 22 г.; другі Бенядзікт, 17 г.; трэці Аляксандр, 14 г.; чацвёрты Міхал, 10 г.; брат Яна Васіль Шыша, 39 г.; сын Васіля Марцін, 9 г.; другі Мікалай, 5 г.; жонка Васіля Крысціна, 34 г.

25. Кшыштаф Голуб (рыма-католік); жонка Кшыштафа Мар'яна, 29 г.; дачка Кшыштафа Язафата, 5 г.

26. Архіп Лебядзевіч, удавец, 72 г.; сын Архіпа Юзаф, 38 г.; сын Юзафа Мікалай, 4 г.; другі сын Міхал, 2 г.; жонка Юзафа Кацярына, 38 г.; дачка Юзафа Ганна, 13 г.; другая, Аполонія, 8 г.; трэцяя Магдалена, 6 г.

27. Ян Лебядзевіч, 44 г.; жонка Яна Еўдакія, 36 г.; дачка Яна Пракседа, 9 г.; другая Анастасія, 6 г.; сястра Яна Крысціна Лебядзевіч, 26 г.; маці Яна Эльжбета Лебядзевіч, 72 г.

28. Яўстах Гацюк, 33 г.; сын Яўстаха Ян, 7 г.; брат Яўстаха Якуб Гацюк, 30 г.; жонка Яўстаха Мар'яна, 32 г.; другая дачка Магдалена, 3 г.; жонка Якуба Эльжбета, 28 г.; дачка Якуба Леанора, 3 г.

29. Стэфан Павядайка, 41 г.; сын Стэфана Пётр, 17 г.; другі Сымон, 14 г.; трэці Мікалай, 12 г.; брат Стэфана Андрэй Павядайка, 40 г.; сын Андрэя Базыль, 4 г.; жонка Стэфана Тэрэза, 33 г.; жонка Андрэя Настасся, 39 г.; дачка Андрэя Крысціна, 12 г.

30. Павел Сядбарэвіч, 43 г.; брат Паўла Андрэй, 14 г.; дачка Паўла Агата Сядбарэвіч, 12 г.

31. Юзаф Сяргейчык, 41 г.; сын Юзафа Ян, 16 г.; другі Яўхім, 12 г.; трэці Вінцэнт, 4 г.; брат Юзафа Ян Сяргейчык, 31 г.; сын Яна і Аполоніі Міхал, 10 г.; другі сын Яўхім 4 г.; другі брат Юзафа Гжэгаш, 23 г.; жонка Юзафа Юстына, 45 г.; дачка Юзафа Магдалена, 9 г.; жонка Яна Аполонія, 29 г.

32. Стэфан Шыша, 56 г.; сын ад першага шлюбу Антон, 22 г.; другі сын Пётр, 16 г.; сын ад другога шлюбу Вінцэнт, 3 г.; брат Стэфана Пётр Шыша, 46 г.; сын Пятра ад першага шлюбу Ігнат, 17 г.; жонка Стэфана Пракседа, 32 г.; дачка Стэфана Тэрэза, 6 г.; жонка Пятра Агата, 36 г.; дачка Пятра Кацярына, 13 г.

33. Ян Пархуцік, 36 г.; жонка Яна Ганна, 34 г.; дачка Яна Малгажата, 6 г.; другая Кацярына, 3 г.; маці Ганны Тэадора Сяргейчык, 60 г.; дачка Тэадоры Клара, 12 г.

34. Данель Сяргейчык, 46 г.; зяць Данеля Юзаф Лебядзевіч, 26 г.; жонка Данеля Таццяна, 43 г.; жонка Юза-

фа Кацярына, 29 г.; дачка Юзафа Мар'яна, 3 г.

35. Васіль Дзяшкewіч (рыма-католік); брат Васіля Францішак; жонка Васіля Еўфрасіння, 41 г.; дачка Васіля Тэрэза, 16 г.; другая, Алеся, 6 г.; трэцяя Кацярына, 4 г.; жонка Францішка Настасся, 28 г.; дачка Францішка Кацярына, 7 г.; другая Хэлена, 5 г.

36. Сымон Сядбарэвіч, 59 г.; сын Сымона Эльяш, 20 г.; сын Эльяша Казімір, 2 г.; другі сын Базыль, 18 г.; пляменнік Сымона Мацей, 16 г.; другі Ваўрынец, 15 г.; жонка Сымона Разалія; дачка Сымона Настасся, 22 г.; жонка Эльяша Кацярына, 22 г.; маці Мацея і Ваўрынца Еўфрасіння, 38 г.; дачка Еўфрасінні Эльжбета, 13 г.

37. Мікалай Лебядзевіч, 61 г.; зяць Мікалая Яўстах Дзяшкewіч; пляменнік Мікалая Аляксандр Лебядзевіч, 24 г.; жонка Мікалая Агата, 50 г.; дачка Мікалая Кацярына, 10 г.; жонка Яўстаха Ульяна, 24 г.; дачка Яўстаха Крысціна, 6 г.; другая Настасся, 3 г.

38. Кандрат Лукашэвіч; жонка Кандрата Ульяна, 54 г.; дачка Кандрата Тэрэза, 16 г.; пляменніца Ульяны Крысціна Лебядзевіч, 24 г.

39. Гжэгаш Лебядзевіч, 37 г.; жонка Гжэгаша Кацярына, 32 г.; дачка Гжэгаша Мар'яна, 6 г.; другая Магдалена, 3 г.; Крысціна Лебядзевіч, удава, 44 г.; дачка Крысціны Кацярына, 11 г.; маці Гжэгаша Настасся, 80 г.

40. Пётр Лукашэвіч (рыма-католік); швагер Пятра Ян Вялісейчык, 31 г.; жонка Пятра Кацярына, 43 г.; дачка Пятра Магдалена, 18 г.; другая Антаніна, 16 г.

Вёска Замасцяны, 49 дымоў, 101 мужчына і 118 жанчын.

Дзедзічная вёска Даўбенькі Альшэўскіх і Гольманаў

1. Феліцыян Кандратчык, 49 г.; яго сын Людвік, 12 г.; другі Мікалай, 9 г.; трэці Гжэгаш, 3 г.; брат Феліцыяна Ян, 45 г.; сын Яна Тамаш, 12 г.; другі Міхал, 7 г.; другі брат Феліцыяна Тэадор, 30 г.; жонка Феліцыяна Крысціна, 35 г.; дачка Ульяна, 6 г.; жонка Яна Ганна, 30 г.; дачка Юстына, 10 г.; другая Эльжбета, 3 г.

2. Павел Астраповіч, 22 г.; брат Паўла Антон, 16 г.; другі Адам, 13 г.; трэці Сымон, 9 г.; чацвёрты Вінцэнт, 5 г.; удава Крысціна Астраповіч, 44 г.

3. Кандрат Андрэйчык, 28 г.; сын Кандрата Стэфан, 7 г.; другі Барталамей, 3 г.; сын Ганны Андрэйчык Юзаф, 12 г.; другі Віктар, 4 г.; жонка Кандрата Агата; Ганна Андрэйчык, удава; дачка Ганны Юстына, 9 г.; другая Крыстына, 7 г.

4. Ян Амялевіч, 42 г.; сын Яна Ян, 14 г.; другі Людвік, 11 г.; трэці Якуб, 7 г.; пляменнік Яна Ігнат Амялевіч, 20 г.; другі Леан, 17 г.; трэці Кшыштаф, 29 г.; чацвёрты Мацей, 3 г.; жонка Яна Мар'яна; Кацярына Амялевіч, удава.

5. Тэадор Андрэйчык, 62 г.; зяць Тэадора Васіль Амялевіч, 28 г.; жонка Тэадора Ганна, 47 г.; жонка Васіля Агата, 29 г.; дачка Кацярыны Мар'яна, 5 г.

6. Ян Астраповіч, 64 г.; сын Яна Стэфан, 36 г.; сын Стэфана Эльяш, 11 г.; другі Якуб, 3 г.; жонка Ганна Астраповіч; жонка Стэфана Агата, 29 г.; дачка Агаты Ганна, 7 г.; другая Алеся.

7. Ян Рагуцкі, 32 г.; сын Яна Тамаш, 11 г.; другі Вінцэнт, 5 г.; жонка Яна Мар'яна, 30 г.; дачка Мар'яны Крысціна, 8 г.

Двор Даўбенькі, служба: Васіль Андрэйчык, 24 г.; Адам, сын Мар'яны, 3 г.; сястра Васіля Кацярына Андрэйчык, 30 г.; другая Агата, 22 г.

Вёска Даўбенькі, 7 дымоў, 34 мужчыны, 14 жанчын.

Вёска Дудкі, скарбовая, належыць лясніцтву

1. Эльяш Каспаровіч (змяніў абрад); Аляксей

Саковіч, 56 г.; сын Аляксея Мікалай, 12 г.; другі Ян, 5 г.; жонка Аляксея Настасся, 46 г.; дачка Апалонія, 21 г.; другая Антаніна, 18 г.; трэцяя Крысціна, 7 г.

2. Мацей Саковіч (змяніў абрад), 63 г.; сын Мацея Кшыштаф, другі Ян, 14 г.; жонка Мацея Хэлена;

3. Юзаф Саковіч, 46 г.; сын Юзафа Андрэй Саковіч, 22 г.; другі Мікалай, 11 г.; жонка Юзафа Пракседа, 43 г.; дачка Пракседы Барбара, 16 г.; другая Магдалена, 8 г.; трэцяя Ганна, 6 г.; чацвёртая Кацярына, 3 г.; сястра Пракседы Крысціна, 18 г.; другая Марцэля, 25 г.

4. Аляксандр Антахеўіч, 22 г.; брат Аляксея Сымон, 20 г.; другі брат Ігнат, 18 г.; Ульяна Антуховіч, 46 г.

5. Ян Саковіч, 28 г.; брат Яна Базыль, 18 г.; другі брат Ігнат, 13 г.; жонка Яна Мар'яна, 28 г.

6. Якуб Грымула, 44 г.; сын Якуба Гжэгаш, 8 г.; Юзаф Саковіч, прымак, 55 г.; бацька Якуба Станіслаў, 82 г.; жонка Якуба Тэадора, 34 г.; дачка Якуба Ганна, 8 г.; другая Мар'яна, 3 г.; ... Кацярына Саковіч, 12 г.

7. Тэадор Гудач, 63 г.; сын Тэадора Міхал, 25 г.; пляменнік Тэадора Францішак, 34 г.; сын Францішка Данель, 4 г.; другі ... 3 г.; другі пляменнік Казімір, 30 г.; трэці пляменнік Міхал, 28 г.; жонка Тэадора Тэклія, 66 г.; дачка Тэадора Тэклія, 12 г.; жонка Францішка Мар'яна, 31 г.; дачка Ганна, 6 г.; жонка Казіміра Мар'яна, 30 г. жонка Міхала Мар'яна, 26 г.

8. Міхал Аўтухевіч, 42 г.; сын Міхала Вінцэнт, 5 г.; жонка Міхала Пракседа, 30 г.; дачка Мар'яна, 7 г.

9. Ян Аўтухевіч, 46 г.; сын Яна Вінцэнт, 5 г.; жонка Яна Кацярына; пляменніца Яна Магдалена, 15 г.

10. Васіль Саковіч; сын Васіля Ян, 15 г.; пляменнік Васіля Тамаш; сын Тамаша Ян, 5 г.; другі сын Пётр, 28 г.; жонка Тамаша Разалія, 32 г.; сястра Тамаша Барбара, 22 г.; другая Мар'яна, 26 г.

11. Эльяш Саковіч, 36 г.; сын Базыль, 12 г.; другі Лукаш, 9 г.; брат Эльяша Ваўрынец, 28 г.; сын Ваўрынца Міхал, 8 г.; другі Вінцэнт, 3 г.; жонка Эльяша Тэрэза, 29 г.; дачка Эльяша Тэрэза, 6 г.; жонка Ваўрынца Мар'яна, 26 г.; дачка Мар'яны Ганна, 6 г.; другая Вікторыя, 3 г.

12. Ян Аўтухевіч, 50 г.; сын Яна Міхал, г.; другі Габрыэль, 6 г.; жонка Яна Мар'яна, 33 г.; дачка Яна Ганна, 15 г.; другая Кацярына, 4 г.

13. Стэфан Аўтухевіч, 50 г.; пляменні Стэфана Амяльян, 22 г.; яго сын Аляксей, 2 г.; жонка Стэфана Ганна, 40 г.; дачка Стэфана Тэрэза, 14 г.; другая Алеся, 12 г.; трэцяя Натасся, 3 г.; жонка Амяльяна Язафата, 23 г.

Вёска Дудкі, 13 дымоў, 44 мужчыны і 43 жанчыны.

Вёска Глушні ЯВКс базыльянаў

1. Эльяш Каспяровіч (змяніў абрад), 46 г.; сын Мацей, 26 г.; другі сын Эльяш (змяніў абрад); жонка Ганна; жонка Мацея Вераніка; служка Крысціна Іваноўская родам з Сабакінцаў, 20 г.

2. Лукаш Бянько, 38 г.; сын Гжэгаш, 6 г.; служка Міхал Каспяровіч, 30 г.; жонка Лукаша Разалія, 38 г.; дачка Аляксандра, 8 г.; сястра Міхала Ганна Каспяровіч, служыць у Казака ў вёсцы Паддуб'е, 20 г.

3. Віктар Глушань, 29 г.; сын Віктара Юзаф, 3 г.; жонка Мар'яна.

4. Эльяш Багдан; жонка Эльяша Настасся, 42 г.; дачка Настасі Настасся, 8 г.; сястра Настасі Еўфрасіння, 43 г.

5. Віктар Глушань, 26 г.; брат Віктара Васіль Глушань, 34 г.; жонка Віктара Алеся (рыма-каталічка).

6. Леан Глушань, 25 г.; брат Леана Пётр Глушань, 18 г.; другі брат Кшыштаф, 13 г.; трэці брат Юзаф Глушань,

10 г.; гаспадыня Кацярына Шумская, 37 г.; дачка Кацярыны Мар'яна, 11 г.; другая дачка Настасся Шумская, 6 г.

7. Марцін Глушань, 25 г.; брат Марціна Пётр Глушань, 14 г.; сястра Марціна Тэрэза, 6 г.

8. Манастыр Глушні ЯВКс базыльянаў. Міхал Карэвіч, сын капланскі⁶⁶, 56 г.; падданыя: служка Якуб Марозік, 22 г.; Ян Анцота, 20 г.; Пётр Глушань, арганіст, 34 г.; ... Аляксандр Глушань, 46 г.; там жа Сымон Астасевіч (рыма-католік); Таццяна Ануцэвіч, служка, 42 г.; Багуміла Ануцэвіч, 27 г.; жонка Сымона Астасевіча Крысціна з Зубрава (дачка Міхала і Ганны Ушакевічаў), 26 г.; дачка Крысціны Астасевіч Уршуля, 5 г.; другая Яна, 3 г.

Вёска Глушні, 8 дымоў, 19 мужчын і 18 жанчын.

Дзедзічная вёска Калеснікі Вп Даўгердаў

1. Ян Кандрадчык, 51 г.; яго сын Габрыэль, 16 г.; другі Вінцэнт, 12 г.; трэці Пётр, 11 г.; Кшыштаф Карміла, 41 г.; сын Кшыштафа Сымон, 26 г.; жонка Яна Настасся (рыма-каталічка); дачка Яна Разалія, 20 г.; другая Мар'яна, 6 г.; трэцяя Язафата, 3 г.; жонка Кшыштафа Крысціна; дачка Кшыштафа Марта, 10 г.; другая Алеся, 4 г.

2. Юзаф Карміла, 39 г.; сын Юзафа Аляксандр, 5 г.; другі Кшыштаф, 3 г.; брат Юзафа Ян Карміла, 25 г.; сын Яна Тадэвуш, 2 г.; жонка Юзафа Алена; жонка Яна Разалія Карміла.

Вёска Калеснікі, 2 дымы, 11 мужчын і 5 жанчын.

Вёска Вп Даўгердаў Скіпраўцы.

1. Юзаф Міхневіч; жонка Ганна, 42 г.; дачка Ганны Аляксандра, 4 г.; служка Магдалена Карміла, 24 г.

Вёска Скіпраўцы, 1 дым, 3 жанчыны.

Вёска Вп Даўгердаў Курпі.

1. Ян Кандрадчык, 37 г.; жонка Крысціна, 34 г.; дачка Мар'яна, 4 г.; дачка Паўла Грумулы, служка Агата, 15 г.

2. Пётр Карміла, 33 г.; сын Пятра Пётр, 3 г.; брат Пятра Тадэвуш, 28 г.; жонка Пятра Магдалена, 26 г.; жонка Тадэвуша Апалонія, 25 г.; сястра Пятра і Тадэвуша Кацярына, 13 г.

3. Барталамей Міхневіч; жонка Барталамея Ганна, 27 г.

4. Леан Карміла, 30 г.; брат Леана Барталамей, 25 г.; другі брат Ян, 22 г.; жонка Мар'яна, 32 г.; жонка Леана Мар'яна, 32 г.; дачка Леана Ева, 8 г.; другая Ганна, 6 г.

Вёска Курпі, 4 дымы, 7 мужчын і 10 жанчын.

Вёска Вп Даўгердаў Палянаўцы

1. Барталамей Карміла, 64 г.; сын Барталамея Стэфан, 38 г.; другі сын Міхал, 33 г.; трэці сын Якуб, 6 г.; чацвёрты сын Мацей, 30 г.; жонка Стэфана Ганна; жонка Міхала Разалія; дачка Міхала Францішка, 2 г.

2. Андрэй Карніла, удавец (змяніў абрад); жонка Андрэя Магдалена, 32 г.; дачка Андрэя Кацярына; бязмоўная Ангеля, 3 г.

3. Якуб Міхневіч, 43 г.; брат Якуба Стэфан; жонка Якуба Ева; дачка Кацярына; жонка Стэфана Ганна.

4. Мацей Кандрадчык, 52 г.; сын Мацея Антон, 17 г.; другі сын Юзаф, 16 г.; трэці сын Дзям'ян, 12 г.; чацвёрты Аляксандр, 5 г.; брат Мацея Данель, 46 г.; жонка Мацея Ганна; жонка Данеля Ганна, 32 г.; дачка Данеля Аляксандра, 9 г.; другая Агата г.; сястра Мацея Крысціна Барысевіч, удава Ваўжынца, у двары Земяпішы, 44 г.; у тым жа двары Земяпішы Еўфрасіння Кандрадчык, рэкрутка, 42 г.; трэцяя ў тым жа двары Ульяна Табала, удава, 50 г.

Вёска Палянаўцы, 4 дымы, 12 мужчын і 8 жанчын.

⁶⁶ Відочна сын святара Глушнякай царквы пры манасты

Дзедзічная вёска Бенькі Яп Жураўскіх

1. Ежы Шулка (Шутка ?), удавец, 47 г.; сын Ежы Ян, 21 г.; сын Ганны і ўнук Ежы Ежы, 8 г.; нявестка Ганна Шулка, удава, 24 г.

2. Марцін Шулька (Шутка ?), 52 г.; сын Марціна Васіль, 52 г.; другі сын Мікалай, 12 г.; дачка Таццяна, 17 г.; другая Настасся, 11 г.

3. Ануфры Шулка (Шутка ?), 49 г.; сын Ануфрыя Мікалай, 17 г.; другі сын Вінцэнт, 12 г.; жонка Ануфрыя Хэлена; дачка Ануфрыя Агата, 28 г.; другая Ульяна, 21 г.; трэцяя Ганна, 9 г.; чацвёртая Крысціна, 6 г.; пятая Настасся, 3 г.

4. Ваўрынец Саковіч, 26 г.; брат Ваўрынца Леан, 22 г.; другі брат Васіль, 19 г.; жонка Ваўрынца Настасся, 21 г.; дачка Ваўрынца Барбара, 2 г.; братава Ваўрынца Еўдакія, рэкрутка, 39 г.; маці Ваўрынца Ганна, удава, 64 г.

Вёска Бенькі, 4 дымы, 12 мужчын і 12 жанчын.

Дзедзічная вёска Вераб'і Вп Гольманаў

1. Сымон Іваноўскі, 30 г.; сын Сымона ад другога шлюбу Стэфан, 4 г.; сын Сымона ад першага шлюбу Мацей, 8 г.

2. Якуб Папко, 38 г.; сын Пракседы Ежы Іваноўскі, 22 г.; другі сын Якуб Іваноўскі, 20 г.; жонка Якуба Язафата, 32 г.; дачка Ганна, 14 г.; маці Язафата Пракседа, удава.

3. Пётр Янец, 54 г.; сын Кандрат, нямы, 21 г.; другі Антон, 14 г.; трэці Пётр, 4 г.; тут жа Ян Янец па мянушцы Прусак, 82 г.; жонка Пятра Алёна, 44 г.; дачка Мар'яна, 25 г.; другая Алеся, 20 г.; трэцяя Кацярына, 13 г.; чацвёртая Пятранеля, 8 г.

4. Аляксей Кудзерка, удавец, 48 г.; сын Базыль, 16 г.; другі Марцін, 10 г.; трэці Ян (абодва няправеднага ложа), 4 г.; Кацярына Кудзерка, рэкрутка, незаконная жонка Аляксея.

5. Ян Янец, 40 г.; Тадэвуш, служка; жонка Ганна Янец, 45 г.

6. Ежы Іваноўскі, 55 г.; жонка Ежы Марціна, 48 г.; дачка Мар'яна, 16 г.; другая Эльжбета, 12 г.

7. Сымон Кудзерка, 32 г.; сын Сымона Мікалай Кудзерака, 7 г.; жонка Марцэля, 39 г.; дачка Алеся, 17 г.; другая Ганна, 11 г.; маці Марцэлі Крысціна.

8. Тамаш Адамчык, 33 г.; брат Тамаша Ян Адамчык, 28 г.; жонка Тамаша Мар'яна, 25 г.; дачка ад першага шлюбу Язафата, 8 г.; дачка Тамаша ад другога шлюбу Ганна, 3 г.; дачка Яна Ганна, 2 г.

9. Аляксандр Гудзянюк, 45 г.; жонка Разалія (рыма-католік); дачка Аляксандра Ганна, 7 г.; другая Тэадора, 5 г.

10. Эльжбета Грынкевіч з Чарнякевічаў, празбітарская дачка, змяніла абрад, 34 г.; дачка Эльжбеты Разалія Грынкевіч, 12 г.

Вёска Вераб'і, 10 дымоў, 22 мужчыны і 23 жанчыны.

Дзедзічная вёска Вп Гольманаў Кудзеркі.

1. Станіслаў Іваноўскі, 44 г.; сын Станіслава ад першага шлюбу Станіслаў, 26 г.; другі сын Адам, 13 г.; жонка Станіслава Алеся, 30 г.; дачка Кацярына,

10 г.; другая Эльжбета, 8 г.; трэцяя Ганна, 2 г.; маці Станіслава Ева, 70 г.

2. Ян Гудзянюк, 64 г.; сын Яна Ян, 24 г.; другі сын Вінцэнт, 22 г.; жонка Кацярына (рыма-каталічка); дачка ад першага шлюбу Язафата; Разалія, 12 г.

3. Павел Кудзерка (змяніў абрад); сын ад першага шлюбу Бенядыкт, 8 г.; другі Мікалай, 5 г.; трэці Дамінік, 2 г.; жонка Марыля.

4. Данель Іваноўскі, 42 г.; сын Данеля Якуб; другі Кшыштаф, 20 г.; жонка Данеля, 59 г.; дачка Ганна, 15 г.; другая Эльжбета, 11 г.

5. Ян Іваноўскі, 44 г.; сын ад першага шлюбу Станіслаў, 15 г.; другі Якуб; трэці Кшыштаф, 11 г.; жонка Яна Алеся, 30 г.; дачка Настасся, 7 г.; другая Магдалена, 4 г.; дачка Ева Іваноўская на службе ў вёсцы Стоцкі Навадворскай парафіі, 14 г.

Вёска Кудзеркі, 5 дымоў, 11 мужчын, 13 жанчын.

Вёска Вугольнікі Вп Табенскіх.

1. Ваўрынец Новік, 30 г.; сын Ваўрынца Міхал, 13 г.; другі Адам, 8 г.; жонка Крысціна Разалія.

2. Тамаш Новік, 25 г.; жонка Пятранеля.

3. Ян Пацэвіч, 32 г.; сын Яна Блажэй, 7 г.; другі Ян, 5 г.; трэці Гжэгаш, 2 г.; брат Яна Юзаф; жонка Яна Кацярына, 29 г.; дачка Язафата, 15 г.; жонка Юзафа Еўдакія, 21 г.; дачка Магдалена, 4 г.; другая Ганна, 1 г.

Вёска Вугольнікі, 3 дымы, 8 мужчын, 5 жанчын.

Агульны рэстр ... парафіі Сабакінскай царквы

Вёскі	Дымы	Да камуніі		Не да камуніі		Разам
		мужч.	жанч.	мужч.	жанч.	
Мястэчка						
Сабакінцы	8	17	9	12	5	43
Вёска Матылі	25	59	16	65	23	163
Вёска Яневічы	13	12	5	18	17	52
Вёска Дамейкі	12	24	17	24	14	79
Вёска Куркі	2			3		3
Вёска Сырні	4			5	4	9
Вёска Паддуб'е	3	4	1	3	1	9
Вёска Таболічы	8	13	5	9	5	34
Вёска Нялюбаўцы	1	3	4	2	1	10
Вёска Раманава	3	6	4	1	1	12
Вёска Крыжыкі	1	1		3	5	9
Вёска Рыскі	2	4	4	10	3	21
Вёска Скарбы	13	18	6	29	12	65
Вёска Зубрава	10	15	8	13	9	45
Вёска Куляшы	40	95	45	107	54	301
Вёска Замасцяны	40	44	24	48	44	219
Вёска Даўбенькі	7	24	13	9	8	54
Вёска Дудкі	13	31	13	30	14	87
Вёска Глушні з манастыром ЯВКс						
базыльянаў	8	16	3	10	6	35
Вёска Калеснікі	2	7	4	1	4	16
Вёска Скіпраўцы	1			2	1	3
Вёска Курпі	4	6	1	7	3	14
Вёска Палянаўцы	4	10	2	4	4	20
Вёска Бенькі	4	11	1	8	4	24
Вёска Вераб'і	10	16	6	15	8	45
Вёска Кудзеркі	5	7	4	7	6	24
Вёска Вугольнікі	3	4	4	3	2	13
Разам	246	483	196	478	258	1415

3 верасня 1829 г. ...

Леанід Лаўрэш

LIDA einst und jetzt

У мінулым годзе я купіў гэтую кнігу на адным з інтэрнет-аўкцыёнаў, але малюнкi з яе нам былі вядомыя і раней. Купіўшы кнігу, мы атрымлі магчымасць прачытаць яе тэкставую частку.

Пад гэтакім загалоўкам **"Ліда некалі і цяпер"** кніга выйшла ў канцы 1917 г. і была прысвечана да другой гадавіны нямецкай акупацыі Ліды. Аўтар, др. Карл Фогель (Karl Vogel), абапіраючыся, у асноўным на напрацоўкі Міхала Шымялевіча, распавёў пра гісторыю Ліды да пачатку Першай сусветнай вайны і жыццё горада пад нямецкай акупацыяй з верасня 1915 г.

Самай каштоўнай часткай брашуры з'яўляюцца 25 малюнкаў, выкананых пяром. Арыгіналы гэтых малюнкаў экспанаваліся ў верасні 1917 г. у Доме жаўнера (былым Кармеліцкім кляштары). Аўтары малюнкаў - вядомыя ў той час нямецкія мастакі, прызваныя на вайсковую службу: В. Райман (W. Reimann, мал. 1, 4, 6, 8, 11, 17, 19, 22, 24, 25), Э. Хольцлэнер (E. Holzlahner, мал. 2, 3, 5, 9, 12, 16, 21, 23), Э. Сандэр (E. Sander, мал. 7, 10, 14, 15), і Э. Ран (E. Rahn, мал. 13, 18, 20).

Пра Фогеля ў сваіх успамінах пісаў Станіслаў Іваноўскі: *"Калі мы даведаліся пра рэвалюцыю ў Берліне, пайшлі дэлегацыяй да мясцовага бургамістра - нямецкага афіцэра (прозвішча не памятаю), ведаю што быў юрыстам па адукацыі і напісаў ілюстраваную манаграфію пра горад Ліду, і патрабавалі, каб ён перадаў нам уладу ў горадзе"*.

Цікавая інфармацыя пра Фогеля падаецца ў зборніку мемуараў яўрэяў горада Ліды, з якіх бачна, што Фогель на пачатку быў намеснікам бургамістра (штадтгаўптмана): *"Намеснік бургамістра, доктар Фогель, чалавек разумны, але са слабым характарам і малым уплывам. Дарэчы, гэты Фогель напісаў на нямецкай мове брашуру пра Ліду і яе гісторыю. Гісторыю горада Фогель узяў з прац Шымялевіча. Дарэчы, у 1933 ці 1934 гг. адзін з буйнейшых лідскіх купцоў і адзін з кіраўнікоў горада ў той час Г. Чарток² атрымаў ліст ад доктара Фогеля. Фогель у гэтым лісце абвешчаў, што прыняў нацысцкую ідэалогію"*³.

Вось практычна і ўсё, што вядома пра гэтую кнігу.

Спіс малюнкаў:

1. Рыма-каталіцкі касцёл, галоўны ўваход.
2. Галоўны алтар касцёла.
3. Від касцёла з боку Зарэчча.
4. Сінагога.
5. Скрыня з Торай ў сінагозе.
6. Яўрэйскія могілкі.
7. Млын каля Ліды.

8. Гарадскі парк з музыкай.
9. Муры замка Гедыміна з поўдню.
10. Над берагам Лідзейкі.
11. Кляштра па-кармеліцкі (Дом жаўнера).
12. Праваслаўная царква.
13. Іканастанс праваслаўнай царквы.
14. Від на праваслаўную царкву.
15. Рыма-каталіцкія могілкі.
16. Праваслаўныя могілкі.
17. Студня на рынку.
18. Хлопцы мятучь рынак.
19. Сцэна на рынку.
20. Вуліца, якая вядзе да рынку.
21. Старая вуліца з тыповымі драўлянымі дамамі.
22. Драўляны дом з тыповым ганкам.
23. Стары заезд (карчма).
24. Унутры чайнай.
25. У яўрэйскай крамцы.

¹ Stanislaw Iwanowski. Samoobrona w Lidzie i Grodnie w 1918-1919 // Zeszyty Historyczne. 1995. № 113. S. 110-113.

² Быў у той час лідскім радным.

³ Sefer Lida. Former residents of Lida in Israel and the Committee of Lida Jews in USA. Tel-Aviv. 1970. P. 35.

Ліда некалі і цяпер*

Да 21 верасня 1917 г. - угодкаў утварэння
Ваеннай акругі "Ліда"

Гэтая кніжка ўтрымоўвае некаторыя артыкулы майго калегі гера Фогеля, з нагоды дня, у які два гады таму назад нямецкія войскі ў слаўным пераможным маршы захапілі Ліду (21 верасня 1915-1917), надрукаваныя ў палявой газеце "Вахта на Усходзе" ("Wacht im Osten") са зборам ваенных малюнкаў. Паколькі яны мне падаліся каштоўнымі, для вас усіх, хто зацікавіўся Лідай, як успамін пра дасягнутае, было зроблена спецыяльнае давыданне. Спачатку было запланавана надрукаваць яго з вокладкай, дзе б сімвал горада, стары замак Гедыміна, быў паказаны на малюнку, і некалькі малюнкаў яшчэ б яго ўпрыгожвалі. Высокаякасныя чорна-белыя гравюры, якія былі прадстаўлены на армейскіх выстаўках мастакамі Хольцплёнерам, Ранам, Райманам і Сандэрам прыдалі сціплым напачатку планам такую цікавасць і такое захапленне, што кніжка з шматлікімі малюнкамі, якія праз талент мастакоў, праз жывапісныя і зменлівыя матывы падаюць нам, немцам, сваеасаблівае дабрадатнае жыццё маленькага гарадка. Аказваецца, такі гарадок таксама мае сваю маляўнічую прыцягальнасць, калі маецца да таго добрая воля, каб паўсюль шукаць прыгажосць ў жыцці і паводзінах іншых людзей і гарадоў.

Кніжка - гэта нямецкая праца, прыдуманая і зробленая ў варожай краіне, друк і літаграфія зроблены ў палявой ваеннай друкарні "Вахта на Усходзе", кіраўніцтва якой спрыяла выданню, як магло. Камандуючы Цум Вінкель і граф фон Берлепш заслужваюць сардэчнай падзякі. Найцяплейшай падзякі заслужваюць мастакі, якія такім найлепшым чынам вырашылі пытанне ўпрыгожання кніжкі.

Ліда, лістапад 1917 г.

Кіраўнік горада (штадтгаўптман) Альберс.

* * *

Зусім нямногія нямецкія салдаты былі ў гэтыя два гады ў Лідзе, праходзілі праз Ліду, і зусім нямногія ўвогуле раней ведалі яе назву. Зараз тут адчуваецца паўсюль нямецкі ўплыў, большы, чым у іншых вялікіх гарадах Усходу. Амаль немажліва сабе ўявіць, што вялікія казармы прымалі расейскіх вайскоўцаў, што казакі цягнуліся па гэтых вуліцах. Толькі некаторыя абпаленыя руіны выдаюць тое, што казацкае камандаванне рабіла спробу спаліць горад. Па-большаці засталося ўсё, як было, і далей пульс уе тут жыццё, як гэта павінна быць у мірны час.

Гандаль і абмен працягваюцца, дзякуючы нямецкаму клопату, у ваенны час, як і раней, прыходзяць тутэйшыя людзі ў вялікай колькасці ў горад, каб на кірмашах і па нядзелях, і на святы ў маляўнічай таўкатні прадаць нешта, ці ўдзелам у рэлігійнай службе

ажывіць горад.

Яўрэі і палякі, абодва па-свойму, надаюць Лідзе абрысы горада, у якім горад і вёска сустракаюцца ў плыні эканамічнага абмену і руху.

Лепш, чым у вялікім горадзе можна тут пазнаёміцца з месцам і людзьмі, традыцыямі і звычаямі, але непасрэдна заахвочвае нас таксама жаданне пранікнуць у мінулае і лёс нашага ваеннага гарнізона. Некаторыя цікавыя карціны з мінулага і сучаснага прынесла сабранне ваенных малюнкаў "Вахты на Усходзе".

Ужо толькі масіўныя сцены руін замка заманьваюць нас, яшчэ глыбей даследаваць змену часоў. Мы хочам у горадзе, які нам на доўгі ці кароткі час даў прытулак, таксама пазнаёміцца з гісторыяй; бо толькі тады зможам сапраўды разумець і правільна прымаць асноўны лад яго жыцця і яго жыхароў.

Ліда мела калісьці вялікае значэнне, натхняльнае мінулае. Горад быў уцягнуты ў шматлікія, поўныя ахвар войны, перажыў суровыя бітвы, яго сцены бачылі полымя, смерць і спусташэнне, бліскучыя фэсты святкаваліся ў яго сценах і прымалі высокіх гасцей. Таксама ён іграў вялікую ролю ў духоўным жыцці мінулых часоў.

[...]

У 1772 г. горад захапілі рускія.

Яшчэ шмат разоў перад апошняй Сусветнай вайной была Ліда сведкай ваенных падзей. У 1794 г., калі палякі ішлі з боку Вільні праз Ліду і паблізу ад Ліды былі разбітыя, рускія ўзялі горад канчаткова. Нажаль, пры гэтым быў знішчаны Лідскі замак. Архіў быў перавезены ў Смаленск, дзе ў 1812 годзе згарэў.

14 снежня 1795 г. Ліда была прыяднана да Расеі і ў 1796 далучана да Слонімскай губерні (пазней да Віленскай). Цар Павел I у 1797 г. наведваўся ў яе сцены, у 1812 г. цар Аляксандр I праводзіў тут агляд сваіх войск.

У гэтым жа годзе кароткі час стаялі ў Лідзе і фран-цузскія войскі.

Апошняя ваенная падзея перад Сусветнай вайной быў нязначны бой 23 траўня 1831 года каля выезду на Вільню, калі лідскі рускі гарнізон быў абязброены паўстанцамі.

Са шматзменнай гісторыі горада памятаюцца яшчэ пажары 1843 і 1891 года. Гэтыя пажары поўнасьцю знішчылі старую структуру горада. Апусцелы і зруйнаваны стаяў ужо з 1794 года стары сімвал былых славы і велічы - замак. Нажаль, згарэла ў 1891 годзе таксама і старая ратуша, што была ў 18 стагоддзі пабудавана і ўпрыгожана калонамі і калоннымі заламі.

Царкоўнае жыццё мінулага Ліды таксама не пазбаўлена цікавасці. Гарадскія жыхары вызнавалі ў старыя часы грэцка-каталіцкую і рымска-каталіцкую царкву. З 16-га стагоддзя панавалі ўніяты. Заснаванне рымска-каталіцкай парафіі адбылося ў 1387 г. Пры каралі Сігізмундзе (Жыгімонце) Аўгустэ знайшло распаўсюджанне кальвінісцкае і лютэранскае вучэнні,

* Тэкставая частка кнігі падаецца нязначна скарачана ў перакладзе з нямецкай мовы Арцёма Судніка, зробленым спецыяльна для "Лідскага летапісца".

пакуль яно на працягу 16-18 стагоддзяў не было вынішчана езуіцкімі місіямі.

Ад старых цэркваў нічога не засталася. Зараз існы рымска-каталіцкі касцёл быў пабудаваны ў 1770 г. на месцы драўлянага, пабудаванага ў 14 стагоддзі⁴, дрэва гэтага старога касцёла было скарыстана пры будоўлі грэцка-каталіцкай царквы.

Пра манастырскае жыццё сказана наступнае: да сярэдзіны 15 стагоддзя знаходзілася тут французская місія. У 1672 быў заснаваны кляштар кармелітаў, які праіснаваў да 1872 года. Кляштар з касцёлам піраў быў пабудаваны ў 1758 г., касцёл згарэў у 1843 г. Ад старых будынкаў захаваўся кармеліцкі кляштар, у якім перад вайной знаходзілася рускае афіцэрскае казіно, а цяпер нямецкія салдацкія казармы.

Лідскае насельніцтва на 2/3 складаецца з яўрэяў, да гэтага трэба дадаць: пасяліліся яўрэі тут у другой палове 16 стагоддзя. У 1579 годзе была пабудавана першая сінагога, за якой паследавала другая ў 1633 г. Зараз іх ужо 13. Усе захаваныя сінагогі з новых часоў.

Літоўскія, польскія, рускія князі валодалі Лідай, і сюды наведваліся, шведы і французы, праходзілі праз Ліду і разбівалі тут свой лагер, і ўжо два гады немцы валодаюць горадам, вялікі кайзер Германіі затрымліваўся тут: у гэтых некалькіх словах расказана ўся поўная падзей гісторыя горада. Як будзе выглядаць будучыня Ліды? Яна нам стала любімай і дарагой за гэтыя два гады. Добры лёс вызначае будучыню горада.

Ліда пад нямецкім кіраўніцтвам

19 верасня 1915 года апошнія рускія пакінулі горад Ліду, які бачыў у апошнія дні вялікія масы войск, што цягнуліся з Гарадзенскага напрамку ў ходзе адступлення. Спроба спаліць горад па камандзе расейцаў на шчасце не ўдалася па прычыне карумпаванасці камандавання⁵. Калі спужаныя, у няведзенні глядзеўшыя у будучыню, жыхары выйшлі ранкам 20 верасня на вуліцы, там не было ніводнага рускага салдата. Але ўжо перад поўднем з'явіліся ў горадзе першыя маленькія нямецкія кавалерыйскія аддзелы. Убачаныя польскія і яўрэйскія жыхары горада былі сабраныя разам, і двое з іх дзеля бяспекі былі на кароткі час спалоненыя і памешчаныя пад варту. 21 верасня 1915 г. быў горад фармальна ўзяты ў валоданне. Быў створаны цывільны камітэт і цывільная міліцыя. Вялікія нямецкія вайсковыя часткі прайшлі шматлікімі калонамі праз горад. У той жа час аднавілася гаспадарчае жыццё, і насельні-

цтва, у першую чаргу яўрэйскае, хутка прыладзілася да зменных умоў часу.

Як грыбы з зямлі раслі тады, напрыклад, чайныя, у якіх шматлікія нямецкія вайскоўцы, ажывіўшыя карціну горада, шукалі спакою і забавы. Крамы ізноў адкрыліся. Мяса і іншыя прадукты былі яшчэ танныя, так што нямецкія салдаты, якія ў тыя дні бачылі Ліду, былі вельмі задаволены такім станам.

Знешне вельмі выразна было бачна, што горад знаходзіўся пад рускай уладай. Розніца паміж тым, што было некалі і сёння такая вялікая, што горад амаль не пазнаць. Жудасныя беспарадкі панавалі на вуліцах, плошчах і ў дварах. Гэта вельмі хутка змянілася і зрабілася лепей, так што немцы ў Лідзе цяпер пачуваліся па-дамашняму. Можна ўбачыць, як жыхары, здольныя да перавыхавання, прывыклі да нямецкай чысціні, да якой цяпер рэдка каго трэба прымушаць⁶.

Два найменшыя прадстаўнікі жывёльнага свету, назвы якіх у свеце ў людзей, якія сябе даглядаюць, былі заганыя - вошы і блохі - увялі тут раней, як і ў іншых некультурных абласцях занятых тэрыторый, сапраўдны жудасны рэжым.

Ліда была пад рускім кіраўніцтвам крыніцай інфекцый. Сыпны тыф, халера, воспа, малярыя - гэтыя хваробы рэгулярна сюды прыходзілі, яны былі такімі небяспечнымі і эпідэмічнымі, бо хаты былі маленькія, нячыстыя, непрактычна пабудаваныя, людзі нядбайна адносіліся да чысціні сваёй, свайго дома і двара; пры колькасці жыхароў у 20 тысяч чалавек, якія туліліся ў 1300 хатах. Было вельмі небяспечна, асабліва небяспечна падчас вайны і з ёю звязаным памножаннем людзей. Не паляпшае гэтага і той факт, што вялікая колькасць жыхароў, з усімі рускімі, пакінула горад перад прыходам нямецкай арміі.

Як мага больш паменшыць небяспеку і ліквідаваць яе - гэта сапраўды найважнейшае заданне нямецкага ваеннага кіраўніцтва адразу пасля акупацыі. У гэтай галіне мы працавалі з бачным поспехам, так што Ліда за гэтыя два гады амаль што не была закранута эпідэміямі.

Рэгулярная, планава праводзімая дэзінсекцыя насельніцтва, арганізаваная эпідэмілагічная бальніца, камплектацыя яўрэйскай цывільнай бальніцы з аднаго боку добрым медыцынскім абсталяваннем, патрэбным гарадской бальніцы, з другога наборам медсёстраў, пастаянны нагляд за гігіенічным і санітарным станам у Лідзе прынеслі шмат добра і дазваляюць спадзявацца, што застануцца і ў будучым.

Ад стану здароўя насельніцтва акупаванага го-

⁴ Сучасная мураваная фара, па маіх падліках, шосты касцёл на гэтым месцы.

⁵ Адступаючымі рускімі войскамі была падпалена аптэка яка належала Бэйту Ханану Пупко на рагу вуліц Крывой і Каменскай і дом цесляра Левіна (прыехаў у Ліду з Воранава) па вуліцы Віленскай. Жыхары горада ўсе разам патушылі пажар. - Гл: Sefer Lida. Former residents of Lida in Israel and the Committee of Lida Jews in USA. Tel-Aviv. 1970. P. 34.

⁶ Жыхары горада ўспаміналі, што акупацыйныя ўлады імкнуліся прымусіць насельніцтва адчуць над сабой вяршэнства нямецкага акупанта. Адзін з першых загадаў акупацыйнай адміністрацыі - здымаць шапку перад любым нямецкім афіцэрам. Калі стары яўрэй-рэзнік Мардэхай Аарон каля рынка не заўважыў аўтамабіля камандуючага нямецкай 12-й арміяй генерала Макса фон Фабека і не зняў капялюш, генерал загадаў арыштаваць старога і на нейкі час пасадзіць у турму. Не лепшымі былі і іншыя афіцэры. Гл: Sefer Lida. P. 35.

рада залежыць больш, чым некаторыя могуць падумаць. Наша ўласная бяспека залежыць ад таго, што хваробы насельніцтва будуць пабораныя і прадухіленыя. За выключэннем таго, што яны пагражаюць нам, з добрага стану здароўя насельніцтва выцякае таксама тое, што яно застаецца здольным да работы і прадпрымальніцтва.

Цяжка і важнае заданне кіраўніцтва - клопат пра харчаванне, канешне, тут першая ўмова - гэта парадок. Хлеб, бульба і іншыя віды харчавання таму сведчанне. Мы жывём тут у мясцовасці, якая прыносіла багатыя ўраджаі, не як вынік інтэсіўнага карыстання, а хутчэй за кошт вялікіх плошчаў і малой шчыльнасці насельніцтва.

У сувязі з рэгуляваннем і наглядам за харчаваннем горад падтрымлівае існыя дабрачынныя ўстановы, і адбываецца заснаванне новых, напрыклад, яўрэйскай і хрысціянскай народнай кухні. Сродкі для гэтага былі ўнесены не ў малой частцы самім насельніцтвам. Тут аб'яднана карыснае з прыемным. Выканальніцкія таленты яўрэяў зрабілі мажлівым не адзін цікавы тэатральны вечар; і яўрэйскія п'есы, з вытанчанай самаіроніяй (крытыкай) сваіх землякоў, прапануюць таксама немцам, афіцэрам і салдатам, займаючы гадзіны і магчымасць заглянуць у народнае жыццё. Той самай мэце служыць вялікі фэст у гарадскім парку, што прынес звыш спадзяванага чысты прыбытак для дабрачыннасці.

Гэты фэст, што застанеца ў памяці насельніцтва і ўсіх немцаў, якія ў ім удзельнічалі, выразна паказаў, якое дабро зрабіла нямецкае кіраўніцтва насельніцтву, калі ізноў адкрыла гарадскі парк. Так было зроблена не толькі месца для адпачынку, але і быў упрыгожаны горад. Жудасна выглядала старое з рускіх часоў "дашчанае перакрыцце" на Гарадзенскай вуліцы⁷, і яшчэ больш агідным быў той драўляны хлеб, які рускія называлі летнім тэатрам. Цяпер густоўныя бярозавыя парэнчы атачаюць парк з боку вуліцы і паркавыя сцежкі, праз бярозавыя вароты можна ўвайсці ў парк, па нядзелях грае тут вайсковая капэла, яе бравыя і бадзёрыя маршы гучаць ў павільёне з бярозы, пакрытым саломай і асветленым сотнямі рознакаляровых лямпачак. Шматлікія лаўкі ўздоўж дарожак ды ручайкоў запрашаюць адпачыць каля маленькага возера. Высокія алешыны парку, большую частку якіх, як і запруджаную і заросшую частку парку, аддзяляе пяргола з бярозы, надаюць сваёй гордай вышынёй маляўнічы від.

З'яўленне парку ў забалочанай мясцовасці вельмі цікавае і вельмі па-руску.

У ранейшыя часы тэрыторыя парку адносілася да абарончай сістэмы Гедымінавага замка і была да 1905 года поўнасьцю забалочаная. У часы пабудовы французскімі інжынерамі чыгункі Балагое - Сядлец

на пачатку руска-японскай вайны рускі палкоўнік, які быў акружным афіцэрам, адказным за земляныя работы ў Лідзе, атрымаў ад кіраўніцтва будоўлі чыгункі бясплатна вазы і салдат. Пры прыцягненні лідскага насельніцтва было прывезена 12000-15000 вазоў зямлі на тэрыторыю парку. Будоўля была выключна цяжкая, таму ў балоцістай мясціне ў некаторых месцах памясцоваму звычайу рабіўся дрэнаж пукамі вярбы, а прывезеная ў вялікай колькасці зямля кожны раз праглытвалася.

Палкоўнік, хаця і ўкладваў свае грошы ў будоўлю, збіраў і з заможных лідзян вялікія сумы, так што застаўся не ў накладзе. Акрамя летняга тэатра, піўнога зала і канцэртнага дома былі тут таксама водныя каналы з гандоламі для ўвесялення.

Ажыўленая мітусня пануе тут ізноў у пагодныя дні і асабліва падчас канцэртаў у парку.

Упрыгожванню карціны горада служыць таксама, арганізаваная ваенным кіраўніцтвам будоўля; тэраса 30 м у даўжыню і 4 м у шырыню ля нямецкага дома на Віленскай вуліцы з яе багатым кветкавым аздабленнем стала ўпрыгожваннем вуліцы. Далей была адбудаваная частка са спаленых дамоў, былі зроблены палешанні вуліц, карацей, было таксама многа што зроблена, каб палепшыць уражанне ад горада⁸.

Немцы спрыялі таксама і духоўнаму жыццю горада, у першую чаргу праз асаблівы клопат пра школы. Праўда, славутая школа равінаў і сусветнаведомая дзявочая гімназія з пачаткам вайны закрыліся. Але польская і яўрэйская народныя школы, таксама як талмуд-тора школа (тып перадшколы для школы равінаў) і так званая хедар-школа (яўрэйская рэлігійная школа) былі пашыраны на нямецкі прыклад, праз увядзенне прадметаў агульнай адукацыі (такіх, як нямецкая мова, матэматыка, прыродазнаўства, геаграфія, гісторыя) і ўкамплектаваны добрымі нямецкімі адукацыйнымі матэрыяламі. Гэта сапраўдная радасць назіраць, з якой стараннасцю і добрымі поспехамі праводзяцца заняткі па большасці мясцовымі сіламі.

Насельніцтву таксама пайшлі насустрач у тым, што ізноў дазволілі наведвацца ў бібліятэку з рускімі, польскімі, яўрэйскімі кнігамі, перанеслі яе ў лепшы будынак і папоўнілі нямецкімі класічнымі творамі. Таварыскасці служыць чытальная зала, таксама як і два драматычныя гурткі.

Сумленны храніст не дазволіў бы сабе на гэтым месцы забыцца пра абедзве, арганізаваныя "Вахт ім Остэн" і армейскім кіраўніцтвам, выстаўкі мастацтва, на якія наведваліся не толькі асобы, прыналежаў да нямецкіх войскаў, але і мясцовыя жыхары. Успамін пра іх будзе такі ж доўгі і слаўны, як і ўспамін пра паркавы фэст, пра суперніцтва палонных спевакоў і пра спартыўныя спаборніцтвы нямецкіх салдат, якія праводзіліся ў Лідзе.

⁷ Немцы тады вуліцу Каменскую пераназвалі ў Гарадзенскую. - *Л. Л.*

⁸ У гэтым доме па вул. Віленскай, 19 пачаў працаваць "Нямецкі дом". З боку вуліцы Віленскай да гатэля была прыбудавана летняя тэраса рэстарана, з якой для наведвальнікаў меліся добрыя відарысы цэнтральнай вуліцы горада. Сюды з розных гарадоў Беларусі для нямецкіх жаўнераў былі прывезены прастытуткі, і гэтае месца мела адмысловую славу. - Гл: *Sefer Lida*. P. 35.

Мушу падзякаваць мясцовым жыхарам, што пры нямецкай уладзе, нягледзячы на бітвы на ўсіх франтах, падтрымлівалі эканамічнае жыццё горада, гандаль і абмен, хоць і не зусім так, як у мірныя часы, але для часоў ваенных сапраўды жыва. Але падтрыманне прадпрымальніцтва патрабуе таксама зацікаўленнасці пераможцы; таму што рухі войск прыносяць пастаянны попыт на ўсе мажлівыя тавары і прадукты. Можна пабачыць Ліду па нядзелях і базарных днях; здзівішся, як на рынку тоўпяцца вазы сялян і як вялікая колькасць сялян снуе па вуліцах. Паўсюль таргуюцца і мяняюцца - і зарабляюць грошы.

Канешне, і тут да заробку належыць падатак, прамы і непрамы. Для пакрыцця коштаў кватаравання патрэбны грошы. Таму ўведзены падатковы парадак, як у Германіі, усе пакупкі тавараў купцамі праходзяць праз нямецкую адміністрацыю, ролю якой на акупаваных тэрыторыях Расіі і Румыніі выконваюць ваенныя адміністрацыі, у той час як у Польшчы і Бельгіі створаны цывільныя ўлады. Таксама фінансавыя і судовыя справы ўрэгуляваны на нямецкі ўзор.

Кіраўнічая дзейнасць, якая у Лідзе пачалася 21

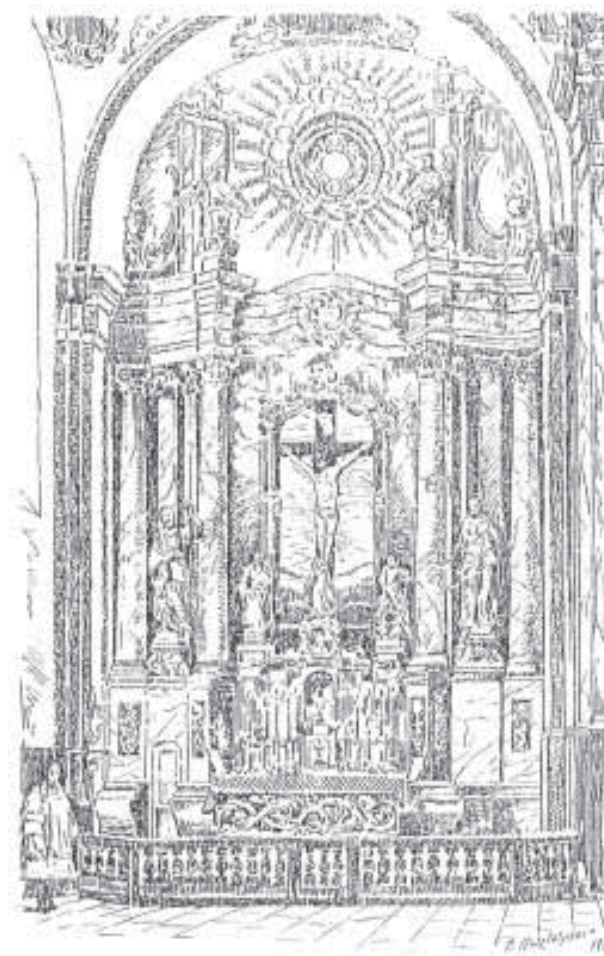
кастрычніка 1915, вялася раней акружным камітэтам і гарадскім камітэтам на нямецкі лад. Цяпер горад разам з некалькімі вёскамі ўтварае гарадскую акругу з ваенным акружным камітэтам, на чале якога стаіць гарадскі кіраўнік.

Хто мае час на кароткае ці даўжэйшае знаходжанне, каб пазнаёміцца з Лідай, не прапусціць магчымасці прагуляцца па ваколіцах. Таму кінецца ў вочы супрацьлегласць паміж вуліцамі з мураванымі дамамі і прылеглымі вулачкамі з драўлянымі па-майстэрску ўпрыгожанымі разьбою хатамі. Замак зробіць на гледача вялікае ўражанне.

Розныя культуры данясуць да яго ўпрыгожаная калонамі руская праваслаўная царква з яе купаламі і званіцай, снежна-белы, без вежаў, з жывапіснымі вартатамі каталіцкі касцёл, перад якім паказваюцца на святы і працэсіі цікавыя народныя тыпы і жыццё, і нарэшце вялікая сінагога з яе раскошным белым алтаром, зробленым у форме храма з арыентальным арнаментом, у якім захоўваюць Тору. Да гэтага дадаюцца меншыя сінагогі, якія часткова належаць пэўным рамеснікам. Такую самую процілегласць паміж кан-

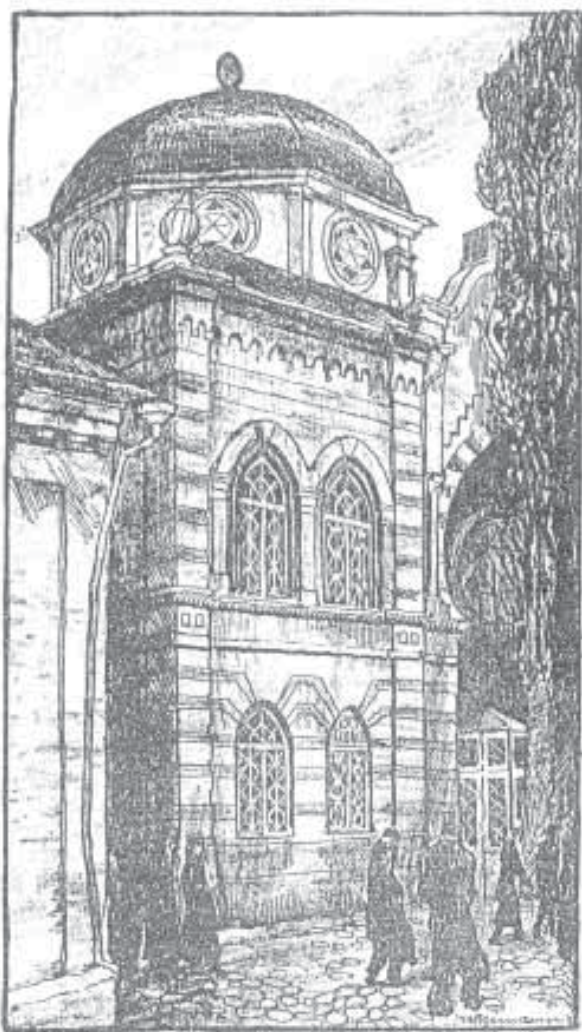
1. В. Райман. Рыма-каталіцкі касцёл, галоўны ўваход. 1917 г.

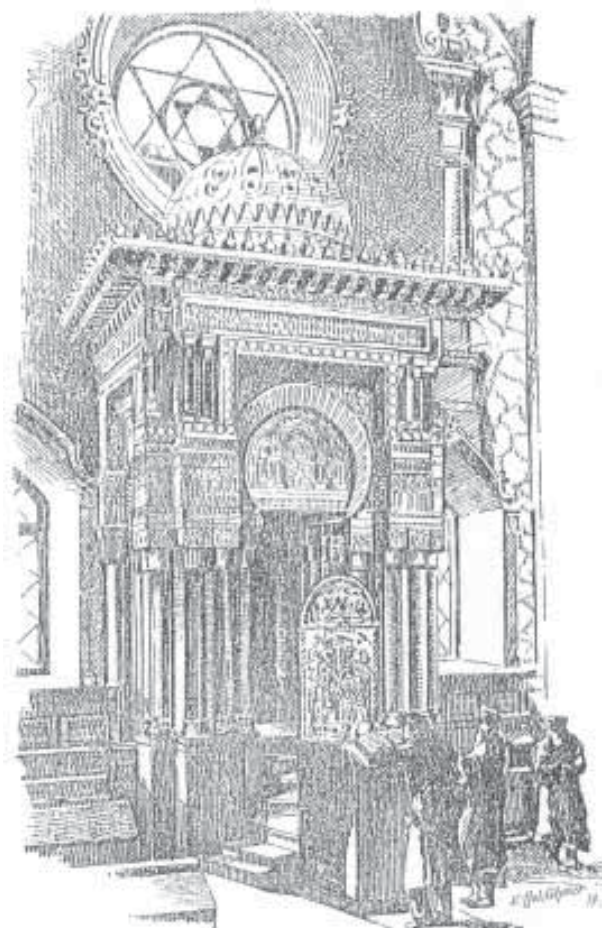
2. Э. Хольцлэнер. Галоўны алтар касцёла. 1917 г.

3. Э. Хольцлёр. Від касцёла з боку Зарэчча. 1917 г.

4. В. Райман. Сінагога. 1917 г.

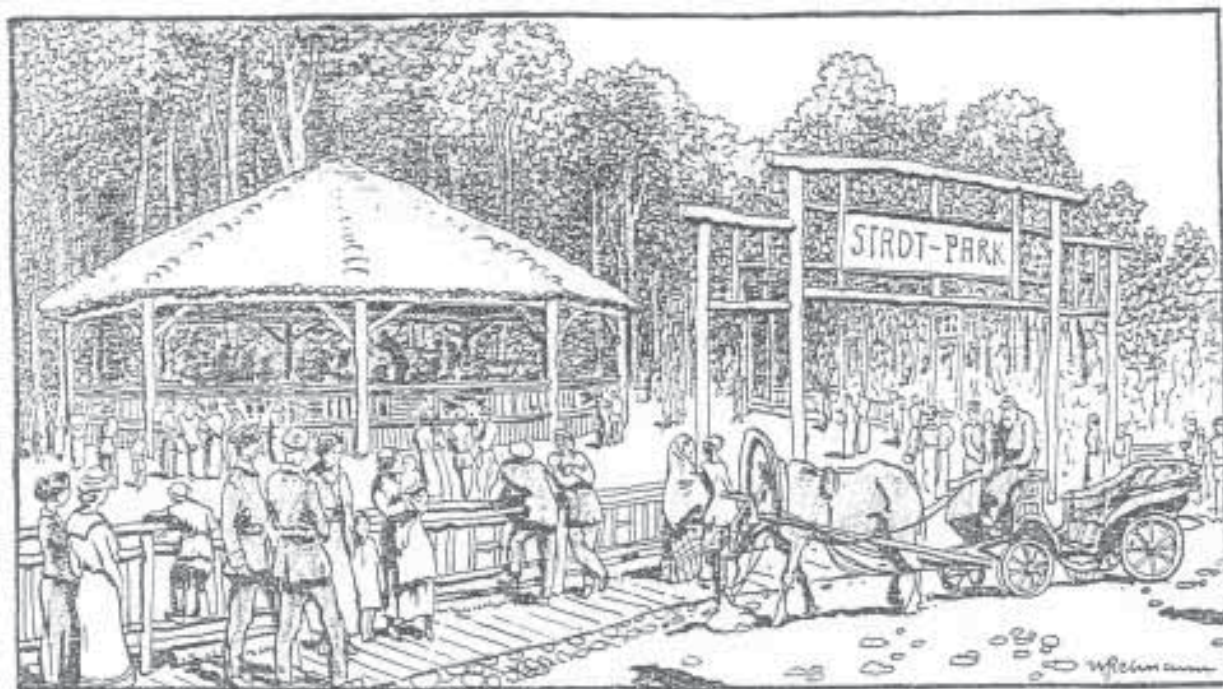
5. Э. Хольцлёр. Скрыня з Торай ў сінагозе. 1917 г.

6. В. Райман. Яўрэйскія могілкі. 1917 г.

7. Э. Сандэр. Млын каля Ліды. 1917 г.

8. В. Райман. Гарадскі парк з музыкай. 1917 г.

9. Э. Хольцлёрнер. Муры замка Гедыміна з поўдню. 1917 г.

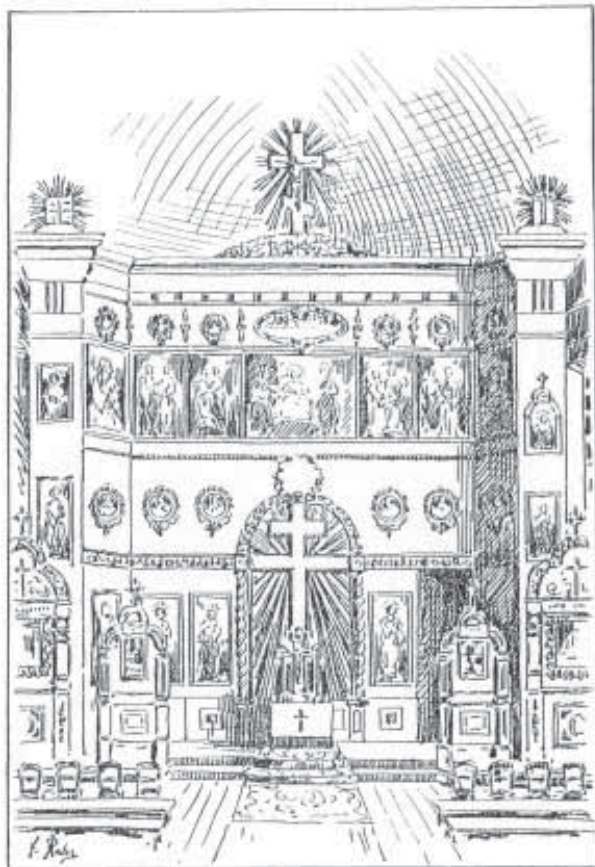
10. Э. Сандэр. Над берагам Лідзейкі. 1917 г.

11. В. Райман. Кляштар па-кармеліцкі (Дом жаўнера). 1917 г.

12. Э. Хольцлёр. Праваслаўная царква. 1917 г.

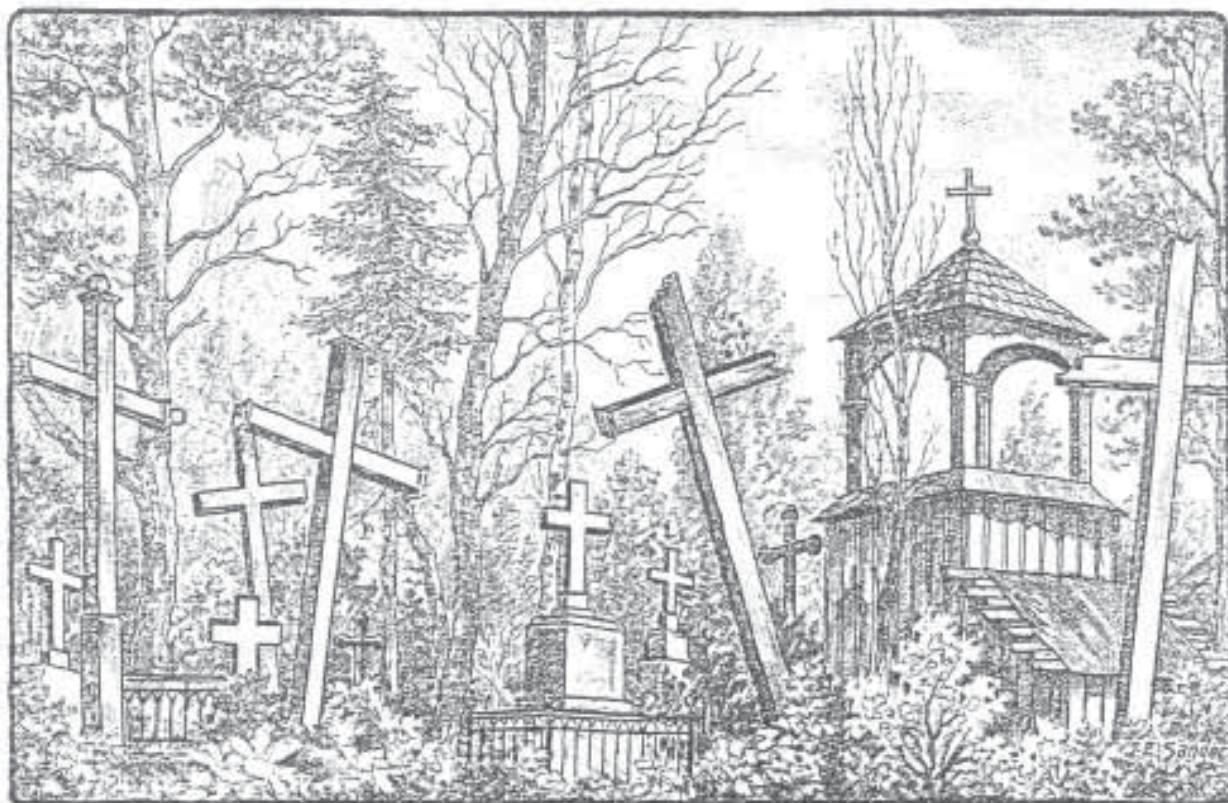
13. Э. Ран. Іканастанс праваслаўнай царквы. 1917 г.

16. Э. Хольцдэнер. Праваслаўныя могілкі. 1917 г.

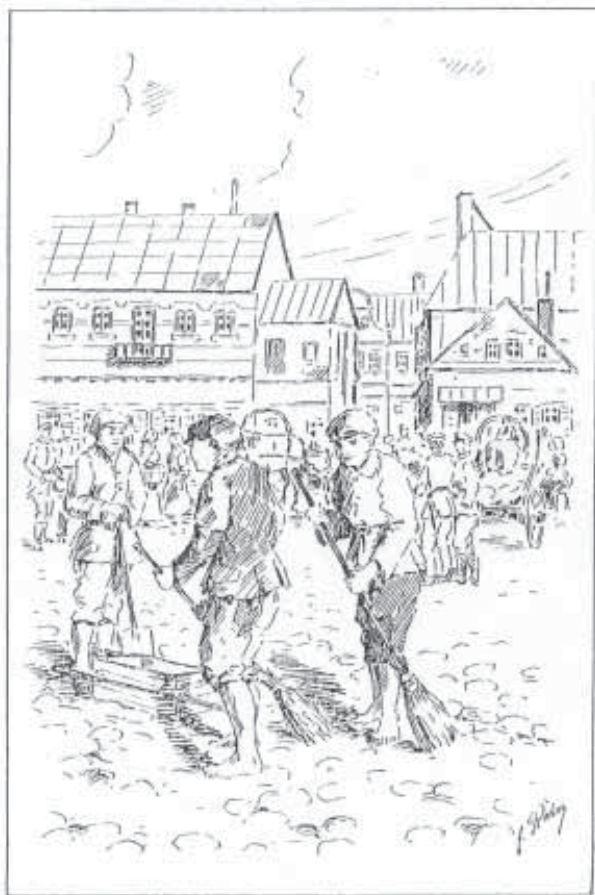
14. Э. Сандэр. Від на праваслаўную царкву. 1917 г.

15. Э. Сандэр. Рыма-каталіцкія могілкі. 1917 г.

17. В. Райман. Студня на рынку. 1917 г.

18. Э. Ран. Хлопцы мятуць рынак. 1917 г.

20. Э. Ран. Вуліца, якая вядзе да рынку. 1917 г.

19. В. Райман. Сцэна на рынку. 1917 г.

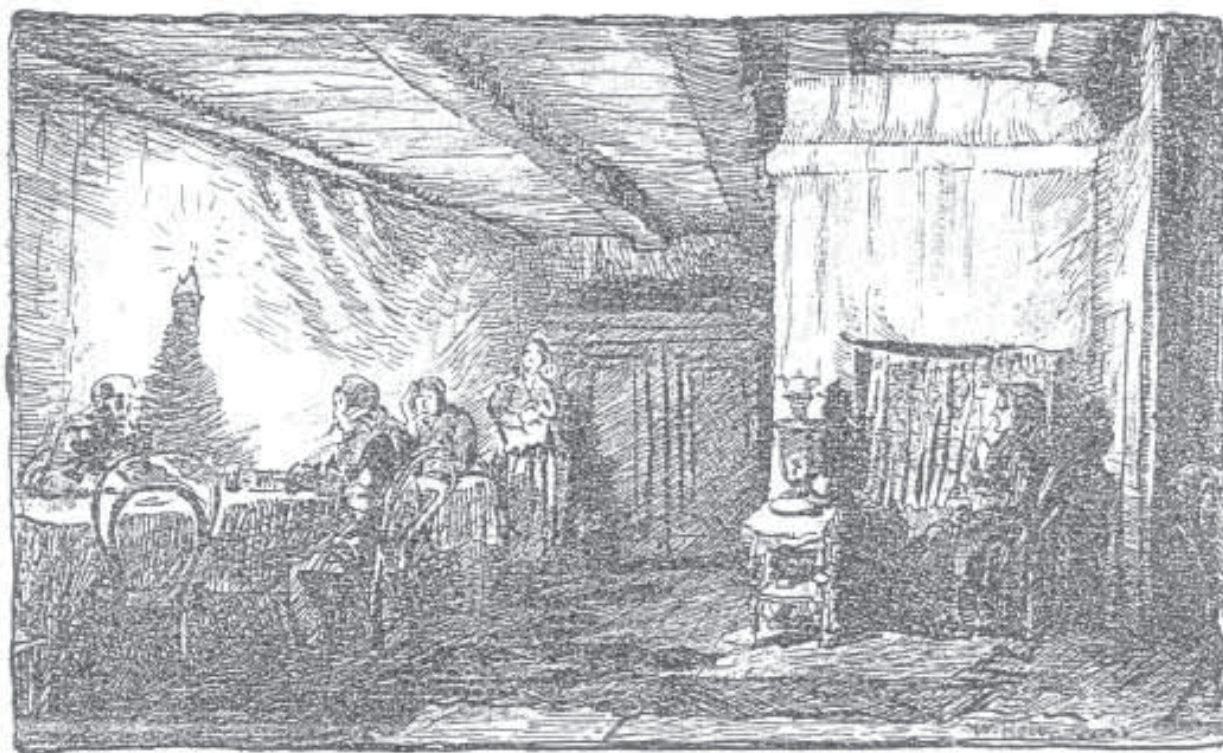
21. Старая вуліца з тыповымі драўлянымі дамамі. 1917 г.

22. В. Райман. Драўляны дом з тыповым ганкам. 1917 г.

23. Стары заезд (карчма). 1917 г.

24. В. Райман. Унутры чайнай. 1917 г.

25. В. Райман. У яўрэйскай крамцы. 1917 г.

фесіямі знойдзем мы на схаваных у хваёвым гаі ката-
ліцкіх могілках з драўлянымі крыжамі, на праваслаў-
ных могілках, што схаваныя ў лісцевым гаі, і на яў-
рэйскіх могілках, без парадку і амаль без дрэваў, але
са шматлікімі магільнымі домікамі, што аднак ляжаць
на прыгожым месцы з відам на бераг лідскай ракі, на
маляўнічы вадзяны млын са ставамі, на накрытыя са-
ломай драўляныя хаты вёскі Раслякі і на лес за імі.
Хто мае волю бачыць прыгажосць, шукаць і выявіць
яе для сябе, то і гэтая мясцовасць мае сваю прыцяга-
льнасць.

Агульны прыгожы від на горад з яго цэрквамі,
вялікім Мікалаеўскім вакзалам можна атрымаць з
толькі перад вайной пабудаваных казармаў лідскага
Паўночнага гарадка і з ганаровых нямецкіх могілак
перад імі.

І ў гэтым горадзе, ужо як два гады нямецкім,
міжвольна думае салдат пра Радзіму і пра дзень, калі
ён развітаўся дома з любімымі. Мы адчуваем сабе
добра ў Лідзе, але Радзіму гэта не зможа нам замяніць.
Настальгія застаецца.

Dr. В.

(Пераклад зроблены ў 2018 годзе, праз 101 год
пасля напісання тэксту.)

Акрамя мастакоў, чые творы былі змеш-
чаны ў кнізе “Ліда некалі і цяпер”, горад Ліды
малявалі і іншыя мастакі, сярод іх Паўль Пэшке і
Герман Штрук.

Вядомы нямецкі мастак і
графік Паўль Пэшке (Paul Ra-
eschke, 1875-1943) нарадзіўся ў
Берліне. Закончыў Берлінскую
мастацкую акадэмію. У Першай
сусветнай вайне прыняў удзел у
якасці мастака і карэспандэнта
газеты "Die Wacht im Osten" і
пакінуў серыю афортаў з жыцця
Ліды і Вільні.

Падчас Другой сусветнай
вайны Пэшке працаваў педа-
гогам у Брандэнбургу і працягваў
жыць у сваёй берлінскай кватэры
ў Зелендорфе.

1. Паўль Пэшке. Ліда. Фара. 1918 г.

2. Паўль Пэшке. Ліда. Фара. 1918 г.

3. Паўль Пэшке. Ліда. Жанчыны

4. Паўль Пэшке. Ліда. Рынак

5. Паўль Пэшке. Ліда. Сядзельцы

6. Паўль Пэшке. Ліда. Вуліца

7. Паўль Пэшке. Ліда. Талмуд

Мастак, прафесар **Цві Герман Штрук** быў адным з вядомых дзеячаў нямецкага яўрэйства. Падчас Першай сусветнай вайны, у 1916 г. ён наведаў Ліду і зрабіў літаграфію лідскага рынка. Маляваў ён з балкона лідскага яўрэйскага сямейства Гурфонгаў. Дадам, што з'яўляюся ўладальнікам аднаго з адбіткаў гэтай літаграфіі.

Літаграфія была надрукавана ў кнізе "Замалёўкі Літвы, Беларусі і Курлянды", выдадзенай у Берліне ў 1916 г. Кніга ёсць у інтэрнеце.

Нямецкі і ізраільскі мастак, графік і літограф Герман Штрук, Хаім Аарон бен Давід (па-нямецку. Hermann Struck) нарадзіўся 6 сакавіка 1876 г. у Берліне і памёр 11 студзеня 1944 г. у Хайфе. Больш вядомыя яго графічныя работы і літаграфіі.

Штрук нарадзіўся ў яўрэйскай сям'і. Мастацкую адукацыю атрымаў ў берлінскай Акадэміі мастацтваў. Аўтар тэарэтычнай работы па графіку "Мастацтва гравіроўкі" ("Die Kunst des Radierens", 1908). Быў настаўнікам для такіх майстроў, як Марк Шагал, Ловіс Корынт, Ёзаф Будка, Якаб Штэйнхардт і Лесер Уры.

Герман Штрук стварыў цікавыя партрэты сваіх многіх знакамітых сучаснікаў - Г. Ібсена, А. Эйнштэйна, Ф. Ніцшэ, З. Фрэйда і О. Уайльда. У гады Першай сусветнай вайны ён служыў у войску, пры Вярхоўным камандаванні "Ост" (Oberkommando Ost) на Усходнім фронце, рэферэнтам па справах

Герман Штрук. Ліда. 1916 г.

яўрэяў на занятых германскімі войскамі тэрыторыях - Беларусі, усходняй Польшчы, Літвы і Латвіі. Пазнаёміўшыся з пісьменнікам Арнольдам Цвейгам (не блытаць са Стэфанам Цвейгам), Штрук разам з ім стварае кнігу-альбом "Абліччы ўсходне-еўрапейскіх яўрэяў" (Das ostjüdische Antlitz, 1915).

Па веравызнанні Штрук быў артадаксальным

іудэем, а па палітычных перакананнях - сіяністам. Упершыню наведаў Палестыну ў 1903 г. Адзін з заснавальнікаў руху "Мізрахі" ў рэлігійным сіянізме. У 1923 г. мастак эміграваў у тады брытанскую Палестыну. Быў членам мастацкай акадэміі Бецалель і адным з заснавальнікаў Мастацкага музея Тэль-Авіва.

Віктар Кудла,

выпускнік Ганчарскай сярэдняй
школы 1959 года

Сачыненне на тэму: “ЗВЕСТКІ ПРА СЯЛЯНСКАЕ ЖЫЦЦЁ, НАВУЧАННЕ, ВУЧНЯЎ І ІХНІ ЛЁС У ГАНЧАРСКОЙ АКРУЗЕ”

(Працяг. Пачатак у папярэдніх нумарах.)

**Жыццё і навучанне пры "першых саветах"-
верасень 1939 - чэрвень 1941 гг.**

Падзея, калі ў склад Савецкага Саюза ўключылі Заходнюю Беларусь, для беларускай гісторыі настолькі важная, наколькі і неадназначная, што выклікае дыскусіі не толькі сярод гісторыкаў, але і сярод тых, хто жыў пры "панскай Польшчы". Сабраныя ў гэтым аповедзе ўспаміны відавочцаў тых падзей даюць магчымасць больш ясна ўявіць той перыяд жыцця пры "першых саветах", чым падавалася ў савецкіх падручніках па гісторыі, пра што маўчаць цяперашнія ідэялогія і кіраўніцтва...

2019 год, верасень. У Польшчы адзначаюць 80-ці годдзе пачатку Другой сусветнай вайны...

18-га верасня 1939 года савецкія войскі здзейснілі далучэнне "Усходніх крэсаў" да Беларусі - прайшло аб'яднанне... Вялікі гістарычны факт - 80-ці годдзе. Але і ў сталіцы Беларусі, і ў заходніх раёнах пра гэта прамаўчалі... Нават мясцовыя газеты і радыё ні гу-гу...

А вось маштабна і шыкоўна адзначалі 75-ці годдзе??? ўтварэння Гарадзенскай вобласці. Чыноўнікам і вайскоўцам уціхую ўручылі юбілейныя медалі з нагоды вызвалення Беларусі. Толькі пра дзяцей, пражыўшых цяжкія гады нямецкай акупацыі, забыліся...

У грунтоўнай аповесці Анастасіі Каладзяжнай "Памяць - галоўны сведка" сабраны ўспаміны з паўсотні пацярпеўшых у гады ваеннага ліхалецця... Дык дзе ж справядлівасць?

А тое, што дагэтуль на заходнім рэгіёне не было Гарадзенскай адміністрацыйнай адзінкі? Няпраўда!

14 снежня 1795 года ў выніку трэцяга падзелу Рэчы Паспалітай беларускія землі з насельніцтвам адышлі пад Расійскую імперыю.

9 верасня 1801 г. паводле ўказу цара Аляксандра I Слоніўская губерня была перайменавана ў Гарадзенскую. І будзе справядліва ў 2021 годзе адзначаць 220-ці годдзе Гарадзеншчыны і ўспомніць усіх кіраўнікоў. Першым гарадзенскім губернатарам быў дзейны стацкі дарадца Д.Р. Кошалеў.

Паводле розных крыніц у спісе губернатараў Гарадзенскай губерні фігуравала больш за 30 прозві-

шчаў. Сярод усіх найбольш вядомыя: К.Ф. Друцкі-Любецкі, В.С. Ланской, М.Н. Мураўёў-вешальнік, Д.Н. Бацюшкаў, будучы знакаміты рэфарматар Расіі Пётр Сталыпін.

І цяпер доволі часта кіраўніцтва краіны і цяперашніх старшынь аблвыканкамаў называе "губернатарамі" (што ім вельмі падабаецца).

*Ды вось пра тое, што пачаўся
на Польшчу панскую напад,
народ у вёсцы ледзь дазнаўся
праз пару дзён. На жаль, урад,
які ад тоза і да тоза
сваю краіну будаваў,
германцам даць адпор не зможа,
бо да вайны не рыхтаваў
сваю дзяржаву, як належыць.*

**Кучынскі Вячаслаў Мікалаевіч. Газета
"Уперад" ад 10-11-18 лістапада 1988 года.**

"Немцы напалі на Польшчу. Усе апошнія гады мы, школьнікі, збіралі па 20-30 грошаў на ўзбраенне арміі, у газетах друкавалі здымкі самалётаў і танкаў, пабудаваных на сабраныя грошы, але гэтай тэхнікі штось нідзе не было бачна.

Дзе ўрад? Дзе Рыдз-Сміглы і Масціцкі, галоўнакамандуючы войскам і прэзідэнт краіны - невядома нікому. Яшчэ зусім нядаўна, пасля мюнхенскіх рашэнняў, падпісаных 30 верасня 1938 года, калі Польшча адарвала ад Чэхаславакіі нейкія два раёны, быццам гістарычна належныя нацыі, іх партрэты не знікалі з першых палос газет, усхваляючы іх мудрасць, далёбачнасць "бацькоў" несакрушальнай Польшчы. Усё пайшло прахам.

Вайна ўваравалася ў вёску галашэннем бабаў і плачам дзяцей. Солтыс разносіў павесткі прызыўнікам, якіх тут жа адпраўлялі ў салдаты.

У школу не клікаў ніхто ісці, і ў яе не хадзілі, настаўнікі раз'язджаліся няведама куды. Толькі царкоўны звон у нядзельны дзень басіў усё галасней, і на яго заклік гусцей павалілі вернікі, не трацячы надзеі на боскую літасць і спагаду. Больш верыць не было ў каго. Газеты перасталі сюды даходзіць, радыё ні ў кога не было.

Неяк 17 ці 18 верасня пад вечар, з боку Нава-

градка, падымаючы пыл, на шашы з'явіліся дзве танкеткі. Яны прыпыніліся ў вёсцы, з іх вылезлі ў зашмалцаваных камбінезонах польскія танкісты, папрасілі вады. Да нас даходзіў сэнс узбуджаных галасоў жаўнежаў.

- Пруць большэвікі, пся крэў, ах, і пручь.

- І танкі ў іх не фанерныя, як нам гаварылі, а сапраўдныя: нашы кулямёты і то не бяруць.

- О, божжа, цо з намі бэндзе. Спераду нямецкія псы, ззаду большэвіцкая халера...

Масква Берліну памагала

Варшаву вольную душыць.

І праз сямнаццаць дзён напала,

каб кресу uschodni захапіць.

"Яшчэ польска не згінэла,

але згінучь мусіць.

З адной строны немец б'е,

з другой рускі душыць."

А што паразу атрымалі,

то што ж яны маглі зрабіць?

Палякі мужа ваявалі,

ды танка шабляй не прабіць.

І сапраўды, на другі ці на трэці дзень прыйшлі чырвонаармейцы. Як памянлася вёска, людзі! Двары чыста падмецены, на брамах падвязаны пучкі галінак бярозы. Бабы ў новых спадніцах, прамылі галовы попелам, і ад іх крыху ненатуральна пахла. Дзядзька Лукаш прыцягнуў з куфра нейкіх пяць метраў чырвонага саціну. На ім мясцовыя грамадзі вывелі паўмятровымі літарамі: "Асвабодзіцелям - наш прывет!"

Частка, якая зайшла ў Ганчары, была змешанай. Былі ў ёй два танкі, некалькі грузавых аўтамабіляў, падраздзяленне пяхоты. Кіраваў гэтай групоўкай, як пасля аказалася, маёр.

Бабы паставілі ўздоўж шашы некалькі сталоў, заслалі іх белымі абрусамі. Панаставілі малака, масла, яек, хлеба... Толькі ні адзін салдат не дакрануўся да пачастункаў.

- Мамаша, нас кормят хо-ро-шо!

Мужчыны аказаліся ў больш выгадным становішчы. Салдаты ішчодраскручвалі табакеркі і чапавалі іх карашкамі.

"Прыход саветаў, хтось адзначыў,

для нас вялікая бяда.

Хто войска іхняе пабачыў -

не войска гэта, а арда.

Здзівілі іхнія ватоўкі,

слабыя конікі ў вазах,

І вельмі доўгія вінтоўкі,

і скрозь абмоткі на нагах..."

Германовіч Вольга Кандрацьеўна: "Дзесяці ў верасені 1939 года мае бацькі, як і многія аднавяскоўцы з вялікай радасцю сустрэлі ўдзельцаў Чырвонай Арміі. Першымі ў вёску прыйшлі танкі, у іх бок паляцелі кветкі. Камандзір першага танка з нафасам, з крыкам: "Ура!" - вітаў натоўп жыхароў... Танкі сы-

шлі..."

У тую восень яе бацька

канём зямлю сваю араў.

Пачуўшы лязг жалеза раптам,

спыніў каня, і бачыць ён -

Шыбуе там мясцовым трактам

савецкіх танкаў батальён.

Ён кінуў плуг, на тракт падаўся,

махаў рукамі і крычаў.

Калі ж апошні танк прамчаўся,

то след яго пацалаваў.

А дома ён кавалак хлеба

аддаў каню, як распрагаў,

І не падумаўшы, як трэба,

усё жонцы шчыра расказаў...

- След цалаваў? Дык, гэта мала.

Пайдзі ім ср...ку пацалуй.

Праз тры гады, на жаль, не будзе

ў іх каровы ні адной.

А ён да смерці не забудзе

пацалунак глебы той.

Праз некаторы час конна і пешы з'явіліся чырвонаармейцы і спыніліся на начлег у вёсцы. Усе былі размеркаваны па хатах. У доме бацькоў спыніўся афіцэр з чырвонаармейцамі. Вядома, мама накрыла стол, частавалі тым, што было ў гаспадарцы: бульбай, нарэзаным на доўгія лустачкі тоўстым салам. Бульбачка воінаў не асабліва здзівіла - яна была ўсюды, а вось - с а л а ... Тоўстае, амаль на поўнядзю! Воіны пільна прыглядаліся да сала, магчыма, пласты сала склееныя?

Яшчэ таварышаў здзіўляла

свінога сала таўшчыня.

Не можа быць такога сала

і тлустаю такой свіння.

А таўшчыню свінога сала

прывыклі ў пальцах вымяраць.

Калі ў два пальцы - гэта мала,

другая справа - пальцаў з пяць.

Дык вось, таварышы шукалі

ў такім сале нейкіх швоў,

Бо памылкова меркавалі,

што яно склеена з кускоў.

Воіны палічылі, што дзеці, як і некаторыя дарослыя ў Заходняй Беларусі, загавораць з імі на польскай мове. Ну не - на беларускай, ды на такой меладычнай, што сэрца заходзіцца, слязу выганяе. Першым пачаў чытаць старэйшы брат Сяргей:

На Нёманскай даліне беларус каней пасе.

І бачыць ён - нячыстая палякаў нясе.

Палякі закрывалі: "Аддай сваіх каней!"

Беларус: "Каней сваіх, карміцелеў

без бою не аддам!" ...

Мне было 5 год. У школу яшчэ не хадзіла, але ад бацькоў, ад старэйшых брата і сястры многаму

навучылася. Я тут жа саскочыла з печы і расказала вершык:

"Бедная мая хатка, падваліна згніла,
І дымна, і зімна, а мне яна міла.
На страсе мох вырас, вырасла бярозка.
Мілейшая мне хатка, чым чужыя харомы..."

Сястрычка Шура таксама распаўяла на беларускай мове вершык:

"Беларуская зямліца мяне ўздавала.
Маці на мове беларускай песні мне спявае ..."

Узрушаныя дзіцячымі сцішкамі салдаты пачаставалі дзетак. Чым? Колатамі кавалачкамі цукру-рафінаду! Дзеці бязмерна рады былі такому пачастунку. Назаўтра чырвонаармейцы сышлі з вёскі..."

Чые вершы чыталі дзеці, цяжка сказаць. Забягаючы наперад, можна сказаць, што Вольга Кандрацьеўна стане філолагам. Яна вывучыць творчасць Максіма Багдановіча, Янкі Купалы ... Але такіх чатырохградоў яў не сустрэне. Верагодна, гэта народная творчасць.

У верасні 1939 года Заходняя Беларусь уз'ядналася з Усходняй, і праз некаторы час школа ўзнавіла работу. Усе дзеці ў абавязковым парадку павінны былі наведваць школу. Усіх вучняў, якія вучыліся ў польскай школе, адсадзілі на адзін клас ніжэй, паколькі яны не ведалі азбукі кірыліцы. Навучанне пайшло лягчэй, матэрыял засвойваўся хутчэй, таму што выкладаўся на зразумелай роднай беларускай мове.

Для дарослага насельніцтва, якое ў большасці сваёй было непісьменным, была адкрыта вячэрняя школа. Мужчыны і жанчыны, якія не ўмелі чытаць і

пісаць, павінны былі ўвечары наведваць школу. Дарослыя вучыліся па спецыяльных букварах для лікбезу. Ад школы ў вёсках Дроздава і Даржы дзейнічалі курсы па ліквідацыі непісьменнасці дарослага насельніцтва, якое ў той час выпісала 238(!) экзэмпляраў газет і часопісаў.

На поўнач ад вёскі былі тры асадніцкія хутары: Шпарагі і паручніка. А за ракой Дзітвой жыў заможны гаспадар-асаднік Шымуль. У 1939 г. яго з сям'ёй вывезлі ў Сібір. З перавезенай хаты Шымуля ў 1940 годзе пабудаваў трэці двухпакаёвы будынак школы (у пасляваенны час там размяшчалася пошта).

Захавалася характарыстыка на дырэктара Ганчарскай школы:

"Пякелка Адольф Іосіфавіч, 1906 г. н., паляк, працуе дырэктарам НСШ у Ганчарах. Працуе ўжо 13 гадоў. Як дырэктар, свайму прызначэнню адпавядае, здольны і энергічны. На працягу адносна кароткага тэрміну пабудоваў яшчэ будынак школы, у якім ужо вядуцца заняткі. Добры кіраўнік настаўніцкага калектыву. Ускладзеныя абавязкі выконвае добра, чым набыў аўтарытэт у бацькоў.

Загадчык райана."

Германовіч Вольга Кандрацьеўна: "Дзесяці пад канец верасня 1939 года школа ўзнавіла працу, толькі не на польскай мове, а ўжо на беларускай. Дырэктарам застаўся працаваць Ю. Пякелка, настаўнікамі - яго жонка Вольга і Гіпаліт Маліноўскі. Вучыла нас тая самая настаўніца, што і пры Польшчы. Але звярталіся мы да яе не "проша пані", а "Вольга Аляксандраўна" (Пякелка). Яна ўжо не патрабавала "размаўляць толькі па-польску", а і сама ўжо добра гаварыла па-беларуску. Прыехалі новыя - Аляшкевіч Ванда Аляксандраўна - мая першая любімая настаўніца, паколькі я ў гэты час наведвала першы клас. Настаўнікам пачатковых класаў працаваў Здрай Саламонавіч (прозвішча не памятаю). Ён жа працаваў і ў вячэрняй школе з дарослымі. Усе, хто не ўмеў чытаць, пісаць (а такіх у той час у вёсцы было шмат), у абавязковым парадку павінны былі наведваць вячэрнюю школу. Падручнікі былі спецыяльныя для лікбезу.

Памятаю, як мая цётка Меланія, жонка дзядзькі Аляксандра, падпаліўшы печ, садзілася на парог, разгортвала буквар, пальцам вадзіла па радках і чытала па складах. Навука ёй давалася цяжкая. А мы з цікавасцю назіралі за яе вучобай, ганарыліся, што нашы тата і мама былі адукаваныя, і ім не трэба было хадзіць у школу. У гэты час у вёсцы з'явілася бібліятэка, у якой было шмат кніг. Бацька, Кандрат Кандратавіч, прыносіў з бібліятэкі творы Аляксандра Пушкіна, Мікалая Гоголя, Тараса Шаўчэнкі і вечарамі ўслых чытаў дзецям, якія, затаіўшы дыханне, слухалі і запаміналі напачатку. У бацькі быў выдатны голас, спяваў беларускія песні, шчыра выконваў і ўкраінскія".

Вольга Кандрацьеўна, можна сказаць, выпадкова стала вучаніцай. Яе брат Сяргей і сястра Аляксандра ўжо вучыліся ў школе, а Вольга заставалася

Буквар для дарослых...

дома, у асноўным з бацькамі: тады ў школу бралі пасля 7-мі гадовага ўзросту. Аднойчы здарылася так, што дзяўчынка вымушана была засталася дома адна, без старэйшых. "Чаго ж я буду сядзець дома адна, калі ўсе дзеці ў школе?" Доўга не думуючы, пайшла ў школу. Бацькі вярнуліся, а дома няма дзяўчынкі. Дзе ж Воля? Хтосці падказаў, што тая ў школе ... А Волі спадабалася ў школе, яна ўжо досыць хутка чытала, лічыла, тым больш, вельмі прыйшла па душы настаўніца Ванда Аляксандраўна Аляшкевіч, ды і з многімі дзецьмі дзяўчынка была знаёмая. Звярнуўся бацька да настаўніцы - тая была не супраць, сказала: "Няхай дзяўчынка паходзіць, у колькасны склад класа яе пакуль заносіць не буду". Ды так і засталася Воля ў першым класе, які паспела скончыць да пачатку вайны.

Кучынскі Вячаслаў Мікалаевіч: "Як на запаволенай кінастужцы, мільгаюць кадры кастрычніцкіх і майскіх свят. Яны праводзіліся ў Ганчарах. Ганчары былі цэнтрам навакольных вёсак, бо тут былі царква, школа. Для школы майстравалі драўляную трыбуну. З Ліды прыежджалі камісары, часам з цывільнымі людзьмі, і бясконцы паток людзей з Бенявіч, Агароднікаў, Супраўшчыны, Дроздава, Даржсоў. Ішлі калонамі: і стары, і малы, і кульгавы, і сляпы. Над калонамі развіваліся чырвоныя сцягі, лозунгі, транспаранты, партрэты маскоўскіх кіраўнікоў. Спявалі ў асноўным "Інтэрнацыянал" (адкуль жа навучыліся?): "Вставай, проклятым заклеименный ...". І калі гэтыя калоны прыпыняліся ля школы, утваралася людское мора, якое гойдалася, бурліла, шумела, пенілася. І выступленне любога прамоўцы - будзь гэта камісар ці мясцовы жыхар - бесперапынна патанала ў буры апладысменты. Значыць, што на мітынгі ніхто не заклікаў, толькі мімаходзь гаварылася, што ён аббудзецца ў Ганчарах".

Германовіч Аляксандра Кандрацьеўна: "Добра памятаю, як дзесьці ўлетку ў 1940 годзе прыежджаў у Ганчары Рыгор Шырма са сваімі артыстамі. Я бачыла, як ён сустраўся з маім бацькам Кандратам (быў знаёмы з часоў настаўніцтва ў Ганчарах). Цёпла і здатна прывітаўся, прысёлі на лаўцы і павялі размовы, успаміны. Каля школы была змайстравана сцэна, дзе адбыўся канцэрт. Народу сабралася вельмі многа, не толькі з Ганчароў, але і з суседніх вёсак. Усіх людзей школьны двор не змяшчаў: натоўп людзей быў на дарозе, у суседскіх падворках. А хлапчкі-падлеткі абляпілі агарожу, дрэвы, якія раслі вакол школьнага двара. Слухачы ўпершыню пачулі цудоўныя беларускія народныя песні ў выкананні хора: "А ў полі вярба", "Ці не быстра рэчка", "Там - за садамі", "Ой выйшла маці" і іншы. Са сцэны гучала музыка, якая складалася з цымбалаў, скрыпак, гармонікаў, барабана...

Выконваліся беларускія танцы: "Лявоніха", "Крыжачок", "Бульба", "Качан". Канцэрт закончыўся песняй "Бывайце здаровы. Жывіце багата!" Людзі былі ў захапленні. Яны ўпершыню ўбачылі сапраўдных артыстаў у нацыянальных беларускіх касцюмах, чулі песні, якія гучалі на беларускай мове, бачылі народныя

беларускія танцы".

Кучынскі Вячаслаў Мікалаевіч: "Успамінаюцца бясконцыя чэргі ля магазіна. Людзі не ведалі, што будучы даваць, а ў чаргу становіліся нават з вечара. Давалі соль - бралі соль, цукар - цукар, мануфактуру - дык мануфактуру, гарэлку - то і яе разбіралі. Рыначныя запытанні задавальняліся поўнасьцю, і грошы ў людзей вадзіліся: тавар каштаваў надзвычай танна.

Валюту Польшчы адмянілі,
рублі савецкія ўвялі.
І ў крамах хутка ўсё скупілі,
ну, быццам венікам змялі.

Антырэлігійная прапаганда ўтрымлівалася на бальшавіцкай канцэпцыі: рэлігія - гэта атрута для народа, яе трэба вырваць з корнем, а калі хто супярэчыць, то і з галавою. Нездарама тады нарадзілася прымаўка: "Гуляй, Ванька, Бога няма". І, трэба сказаць, моладзь адварнулася ад царквы, баялася хадзіць да споведзі, толькі старэйшыя не звярталі ўвагі на намаганні агітатараў. І ўсё ж аднойчы вера ў атэістычную прапаганду надзвычай пахіснулася. Гэта было позняй восенню ў першы ж год вызвалення. Група вайскоўцаў на грузавым аўтамабілі прыехала ў Дроздава, каб даць канцэрт. Народу сабралася шмат. Лётчыкі (яны былі ў такой форме) спявалі, і танцавалі, і байкі расказвалі. І ў большасці нумароў высмейвалі Бога і папоў. Высмейвалі тонка, з гумарам, і народ клаўся са смеху, хоць старыя людзі набожна хрысціліся і выслізгвалі з хаты...

Канцэрт закончыўся даволі позна, вайскоўцы ўладкаваліся ў грузавік і падаліся ў горад. А праз некалькі хвілін вёску страсянула жудасная вестка: усе да аднаго, усе сямнаццаць чалавек загінулі на Дроздаўскім пераездзе, сутыкнуўшыся з таварным цягніком.

Паравозы тады не былі абсталяваны электрасвятлом. У фары ўстанаўліваліся звычайныя газавыя

лямпы, якія было цяжка адрозніць ад мільгаючых хутарскіх аге́нчыкаў, і шафёр іх, відаць, не заўважыў. А па вёсках папаўзлі розныя чуткі:

- Дагуляліся, усё ж гаварылі, што Бога няма...

Радасна сустракалі навуку ўладу сяляне, большасць якіх была малазямельнай. Многія сяляне ад савецкай улады атрымлівалі ўчасткі, памешчыцкія і асадніцкія землі: Заенчыцы, Старое Млыншча, Дзяковічы. Зажылі больш-менш заможна, і не ўсе кваліфікацыя ўступілі ў калгасы.

Усё ж у 1940 годзе быў створаны калгас. Сяляне паверылі ў лепшае жыццё. Часцей жа прымушова калектывізацыя сустракала пасіўнае супраціўленне значнай часткі сялянства. Але сітуацыя карэнным чынам змянілася: пачалося раскулачванне і ліквідацыя заможнага сялянства. Ім значна ў разы тры-чатыры павялічылі падаткі па хлебнарыхтоўках, што стала для іх непасільным. Тады ўлады канфіскавалі ў "кулакоў" усю маёмасць, нават жыллё і скаціну...

Трагедыяй для заможных жыхароў стала зіма 1940 года. У лютыя маразы арыштоўвалі і высялялі цэлыя сем'і "кулакоў", "асаднікаў" і іншых "ненадзейных людзей". На лідскіх чыгуначных пуцях фарміравалі саставы з "цялячых" вагонаў. З вёсак палутаркамі ў кузавах прывозілі "ворагоў народа", грузілі і цэлымі сем'ямі: і дзяцей, і старых вывозілі ў паўночныя і аддаленыя рэгіёны Саюза...

Даведка. 3 кнігі Памяць. Лідскі раён.

З вёскі Жомайдзі асудзілі 14.04.1940 г. і вывезлі гаспадыню Мuryну Ганну Сцяпанаўну - 1901 г.н. і дзяцей: Веру Іосіфаўну - 15 год, Антаніну - 14 год, Уладзіміра - 9 год.

Рэпрэсіўная машына секла, што называецца пад корань увесь род. Карная бальшавіцкая рука не супынялася ні перад немаўлём, ні перад хворым старэчам...

3 хронікі:

Вясной 1940 года ў трох вёсках сельсавета арганізаваліся сельскагаспадарчыя арцелі: імя Леніна ў Ганчарах, імя Сталіна ў Бенявічах і "17 верасня" ў Агародніках. Новы 1941 год сустрэлі з неблагімі вынікамі. На адзін працадзень калгаснікам у сярэднім выдалі па 3-5 кг збожжа.

Калгас імя Леніна спачатку ўзначальваў А. Буяк, а пасля Пётр Пятровіч Ярашэвіч. Адначасова ён быў некаторы час і старшынём Ганчарскага сельсавета. (У пачатку вайны хаваўся і ўцёк з вёскі, і да гэтай пары лёс яго невядомы.) Зміцер і Філюк Равяшкі - першыя энтузіясты стварэння калгаса. (У першыя дні акупацыі немцы расстралялі іх, як савецкіх актывістаў.)

Першага траўня 1940 года ля магілы чырвонаармейца адбыўся мітынг. (Невядома, калі і хто загінуў і дзе пахаваны?) Мажліва аб гэтым у звестках: "Летам 1920 года бальшавіцкія часткі каля Ганчароў вялі бой з палякамі. У перастрэлцы загінуў чырвонаармеец. Раніцай коннікі адступілі, пакінуўшы пахаванага на ўзгорку свайго таварыша. Побач з ім ляжаў конь - яго баявы сябар. Дарожны вартунык Альфонс Міх-

невіч на магіле паставіў крыж. У верасні 1939 г., калі прыйшлі "першыя саветы," Міхневіч замяніў крыж на драўляную зорку...."

4 чалавекі (прозвішчы не ўстаноўлены) з Ганчарскага сельсавета вучацца на курсах памочнікаў машыністаў. Люба Ярашэвіч і Віктар Дычак закончылі курсы трактарыстаў і працуюць у Лідскай МТС.

У 1940 годзе ў газеце "Уперад" апублікаваны ліст калгаснікаў арцелі імя Леніна Ганчарскага сельсавета да калгаснікаў Лідскага раёна:

"Вясной гэтага года на добраахвотных пачатках арганізаваліся ў сельскагаспадарчую арцель. Дзяржава перадала нам у вечнае карыстанне 337 га ворнай зямлі і 217 га сенажаці, млын. У нас маецца 3 конныя малатарні, 5 манежаў-прывадаў, 2 жняўкі, 2 граблі і іншыя с/г машыны. За лета пабудавалі 2 канюшні на 40 галоў, свінарнік, амбар, вялікае гумно, жывёлагадоўчыя фермы: 45 галоў буйной рагатай жывёлы, 19 свіней і 20 авечак.

У 1941 г. мы хочам дабіцца ўраджаю збожжавых не менш 15 ц з гектара і не менш 130 ц з гектара бульбы. Для гэтага мы правядзём трохразавую прапалку азімых. Арганізуем збор попелу і гною па брыгадах... Абавязуемся дабіцца ўдою ад кожнай каровы не менш 1300 літраў малака ў год. Думаем пабудаваць цялятнік, свінарнік, кузню, лазню, калгасны клуб на 200 месцаў і памяшканне пад птушкафабрыку."

1941 г., 3 студзеня. У доме партасветы - вуліца Кірава, 31 на першай сесіі Лідскага раённага Савета прысутнічаў старшыня калгаса імя Леніна Ганчарскага сельсавета Пётр Ярашэвіч.

1941 г., сакавік. Удзельнікам Усесаюзнай сельскагаспадарчай выстаўкі з Лідскага раёна Баранавіцкай тады вобласці трапіў калгас імя Леніна, які сабраў па 180 цэнтнераў бульбы з 18 гектараў.

Старшыня калгаса П. П. Ярашэвіч, бухгалтар Ж. Я. Буяк, брыгадзір 1-й брыгады К. В. Кумпяк, конюх С. Ф. Румейка, калгаснікі: К. К. Германовіч, М. А. Казак, Н. О. Буяк, Л. Т. Гумбар, Н. Н. Салькоўская, З. С. Равяшка.

Успамінае Міцюкевіч Уладзімір Аляксандравіч (1937 г.н.): "Да 1939 года ў Ганчарах працаваў магазін, ашчадная каса, медпункт, які ўзначальваў фельчар Бараноўскі. У 1938 г. ён з сям'ёй выехаў ва Уругвай, з ім выехала таксама сям'я Паўла Міцюкевіча.

На канцы вёскі каля шашэйнай дарогі стаяла кузня, у якой працаваў кавалём Баляслаў Вайтушка. Сваім майстэрствам славіўся на ўсю ваколіцу: падкоўваў коней, каваў сярпы, косы, плугі, капачы, матыкі.

Саракавы год. Палітрукі на сабранні агітуюць сялян у калгас.

І бацька запісаўся адным з першых. Каня загрыў і адвёў...

- Цяпер заможна будзем жыць! - Дома бабуля і маці - у роспач...

Калі ў вёсцы намячаўся магазін, бацьку, як адукаванаму, прапанавалі стаць заўмагам. "Калі адпусціце і жонку з калгаса, то дам згоду. "Так яны шчыра прапрацавалі да вайны: тавары патрабавалі грунтоўнага ўліку, нават кожную бутэльку гарэлкі працяралі - бывала, што і пустыя знаходзіліся.

Старшыня сельскага савета Півавараў кватараваў у бацькоў.

У самым пачатку вызвалення Заходняй Беларусі пачала ажыццяўляцца культурна-асветніцкая работа як у горадзе, так і ва ўсім павеце. У вёсках у жандовых будынках адкрылі хаты-чытальні, а дзе іх не было, стваралі чырвоныя куткі. Кніг - чытай, колькі хочаш. Прывязджалі кінаперасоўкі - глядзі кіно дарэмна. Ставілі канцэрты - шыбуй і старайся заняць лепшае месца. Жанчыны наскідвалі ўжо зрэбныя паддзеўкі і фанабэрыліся ў фабрычных адрэзах. Спрытных кавалераў адзначалі, "хто пад часамі" і хто мае ровар... Пабалакаўшы сярод дзяўчат, стараліся "гаварыць по-російску"..."

Жыхары з вёскі Баравічы - Чылек Аляксандр Іосіфавіч (1896-1943) і Ганна Іванаўна (1895-1943), вырастцілі траіх дзяцей: Віцю (1920-1942), Фёдара (1922-1943) і Аню (1924-2016) і вельмі хацелі даць дзецям добрую адукацыю. Ганна і Фёдар у Ганчарскай школе вучыліся добра. У Ані за 7 класаў было толькі "выдатна", яна марыла стаць настаўніцай.

У 1939 годзе пры "першых саветах" разам з братам Фёдарам Ганна паступае вучыцца на педагагічныя курсы ў горад Ліду. Яе бацькі вельмі хацелі, каб дачка стала настаўніцай пачатковых класаў. Падчас вучобы ў Лідзе яны жылі з братам на кватэры ў сваякоў.

18 студзеня 1940 года ў нататцы "Выраслі ўстановай народнай асветы" газета "Уперад" пісала:

"У час зімовых канікул для перападрыхтоўкі настаўнікаў былі арганізаваны курсы, на якіх асабліва ўвага звярталася на вывучэнне беларускай мовы з прычыны пераходу раду школ на беларускую мову навучання і вывучэння ва ўсіх школах беларускай мовы.

У горадзе Лідзе зараз арганізаваны тры беларускія сярэднія школы, адна руская. Былыя сямігадовыя пачатковыя школы цяпер рэарганізаваны ў няпоўныя сярэднія школы. У горадзе маюцца дзве яўрэйскія няпоўна-сяраднія школы, адна беларуская няпоўна-сярадняя школа і адна польская няпоўна-сярадняя школа.

Немалую ўвагу звярочвае аддзел народнай асветы на ліквідацыю непісьменнасці і малалітвеннасці. Па павеце арганізоўваецца 50 пунктаў ліквідацыі непісьменнасці. У бліжэйшыя дні адкрыецца ў горадзе педвучылішча, якое будзе рыхтаваць настаўнікаў для дашкольных устаноў".

17-18 лютага 1940 года вучань Фёдар Аляксандравіч Германовіч (15 гадоў) пяшком, у хадаках прынёс свае малюнкi на першую па раёне і горадзе алімпіяду мастацкай самадзейнасці ў кінатэатры "Эра" г. Ліда. Яго адразу залічылі ў рамесленае вучылішча.

1940 год, г. Ліда. Група навучэнцаў настаўніцкіх курсаў. Ганна Чылек - унізе

Калі пачалася Вялікая Айчынная, ён з іншымі навучэнцамі быў эвакуяваны на Урал у г. Пермь. Там працаваў на ваенным заводзе, на якім адпрацаваў да 1970 г.

Тады ж на абласную алімпіяду былі накіраваны здольныя вучні: цымбаліст і скрыпач Уладзімір Данейка і цымбаліст Георгій Сакалоўскі.

У школе вучыўся **Сямён Канстанцінавіч Равяшка**, які пасля вайны закончыў у Менску політэхнічны інстытут, абараніў званне кандыдата тэхнічных навук.

У саракавыя гады ў Ганчарскай школе вучыўся **Фёдар Адамавіч Макарэвіч**, нарадзіўся 20.08.1925 г. у в. Навасады. Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. Скончыў Менскі медыцынскі інстытут (1953). Урач Радунскай раённай бальніцы (1953 - 1957), намеснік галоўнага ўрача Лідскага раёна (1957 - 1968), намеснік галоўнага ўрача па лячэбнай частцы Гарадзенскай абласной клінічнай бальніцы (1968 - 1988). Заслужаны ўрач БССР (1967 г.). Узнагароджаны медалём "За перамогу над фашысцкай Германіяй", граматай Міністэрства аховы здароўя БССР. Памёр 9.02.1991 г.

1940-1941 навучальны год. У Лідскай педагагічнай навучальні студэнтамі сталі ганчарскія камсамолкі Вера Кучынская (1923-1999), Вера Ярашэвіч (1924 г.н.), Люба Ярашэвіч і Зінаіда Кумпяк (1924 г.н.)

Папковіч Марыя Канстанцінаўна (малодшая сястра Васіля)

А лёс вельмі таленавітай дзяўчыны Марыі Папковіч склаўся ў гэты час надзвычай трагічна.

Пасля польскай школы ў Ганчарах Марыя Папковіч пры "першых саветах" прадоўжыла навучанне ў Лідскай НСШ.

Вельмі здатная і творчая натура - Марыя - малявала каляровымі фарбамі мужчын і кабет у нацыянальным убранні, а колькі розных кветак і мясцовых краявідаў.

З успамінаў брата Васіля: "Пасля 2-га курса на канікулах Марыя была ў дзядзькі Касарэўскага ў Ганчарах. З дзяўчатамі шпацыравалі па вуліцы. Тут пад'ехаў на палутарцы знаёмы малады лейтэнант Мікалай, якому яна вельмі падабалася. Хоць яна і адмаўлялася ехаць, ён настаяў падвезці да іхняга хутара. Мажліва, яна стала на падножку кабіны і калі саскочыла з машыны, то спадніцай зачэпілася за штосьці, а ён не глянуў і паехаў, працягнуўшы яе па брукаванай дарозе ... Людзі, якія сядзелі ў кузаве ўбачылі гэта і закрычалі, заступалі на кабіне. Калі Мікалай выйшаў, то ўбачыў Марыю ў такім стане і зразумеў, што жыць яна не будзе. Дастаў пісталет і застрэліўся. Марыя праяжала тыдзень у Лідзе ў ба-

Папковіч Марыя (злева) з сяброўкай пад час вучобы

Гэтая вокладка шыйтка, падпісаная 18 чэрвеня 1940 года самой Марыяй, праясняе, што Марыя вучылася ў 7-ым класе НСШ (няпоўнай сярэдняй школы) г. Ліды

льніцы і памерла. Пахавана каля Ганчарскай царквы побач з бацькам. Яе маці не магла вытрымаць вялікае гора: кожны дзень, як уздыдзе сонца, падала на магілку і галасіла на ўсю ваколіцу. Людзі спачувалі іхняму гору і маліліся...

Неяк у пачатку лета саракавога, у нядзелю, у Ганчарах прыпынілася машына ГАЗ-ММ. Шафёр дастаў з кузава вядро, каб падліць вады ў радыятар, а малады лейтэнант пачаў заляцацца да дзяўчат, якія ў святочныя дні заўжды тоўпіліся ля шашы. І калі шафёр па-вайсковому далажыў камандзіру, што машына гатова, тут адна з хутаранак - Марыя Папковіч напросілася падкінуць яе па дарозе дамоў. Гэта была прыгожая паўнагрудая дзяўчына. Яе постаць аблягала белая вышытая блюзка, чорныя валасы, сплеценыя ў касу гоідзіліся на плячах, бровы ўразлі, вочы крыху больш, чым звычайныя, глядзелі на свет здзіўлена і цікаўна. Каб дадаць сабе большай увагі, за рулём ужо сядзеў лейтэнант, а рукаяткай круціў шафёр, і калі машына завурчэла, Марыя шустра ўскочыла на падножку з боку лейтэнанта. Той адразу даў моцна газ, машына рванулася з месца, і мы з зайдрасцю назіралі, як на ветры развіваюцца кася і спадніца Марыі, і шкадавалі, што не напросіліся ў лейтэнанта, каб ён і нас пракаціў крыху.

Да хутара было кіламетры са два, дарога праглядвалася амаль наскрозь, і праз некаторы час мы пачулі, як бабахнулі два выстралы. Адразу насцярожыліся. Мы бачылі, як з крыкам з ляску, дзе стаяў хутар, падняліся вароны і пачалі кружыць у паветры. Што нам, блазнюкам, былі гэтыя два кіламетры? Толькі пыл закурэў пад нагамі, і праз некалькі мхвілін мы былі на месцы. Прыбеглі і знямелі, збіўшыся ў групку. Такого мы яшчэ не бачылі.

Марыя ляжала ў расхлястанай, набрынялай ад крыві кофточцы, адна з грудзей была вырвана цалкам і краваточыла жудаснай ранай. А воддаль, раскінуўшы рукі, дзе ў правай быў наган, ляжаў лейтэнант. Цела яго аблягала свежая гімнасцёрка, левы бок якой усё больш і больш набрыняў крывёю. Твар яго быў спакойны, толькі адкрытыя вочы дзіўна паглядалі на высокія аблогі, на яркае сонца, паглядалі і не міргалі. Шафёр сядзеў на прыступцы машыны, абхапіўшы галаву рукамі.

Відаць, лейтэнант пажартаваў, што завязе дзяўчыну ў гарнізон да сябе, і націснуў яшчэ больш на газ. Марыя саскочыла на хаду, і здарылася непараўная трагедыя. У народзе папаўзлі чуткі:

Бач ты, ахвяраваў сабою дзеля асабістага гонару і гонару арміі.

- Што за людзі, гэтыя саветы?

- Хіба пан страляў бы сябе, каб нават наўмысна забіў дзяўчо?

Гэтае жудаснае здарэнне ўзрушыла ўсё наваколле. Яно ніяк не ўкладвалася ў стандартныя схемы ранейшага агульнажыцця. Яно ўзвышала Саветы да небывалых вышынь".

Апошні нумар газеты "Уперад" (230) выйшаў 20 чэрвеня 1941 года. Перадавы артыкул яе заклікаў "Мацаваць абаронную работу". Гэта быў яўна запознены заклік. Ужо ў самым пачатку 41-га насельніцтва, не тоячыся, гаварыла: "Будзе вайна", "Давядзецца ваяваць з немчурой". Ля магазінаў збіраліся вялікія чэргі. Самымі хадавымі таварамі былі соль, запалкі, керасін-

На перадаваенной лідскай вуліцы

газа, цукар. У паветры яўна пахла бурай.

Людзі хадзілі пахмурныя, прысмірэлыя. Калгасы не далі таго шчаслівага жыцця, аб якім сяляне марылі. За працу ставілі "галачкі", але яны амаль не прыносілі зерня. Сялян-аднаасобнікаў празмерна прыціснулі нарыхтоўкамі: збожжам, бульбай, мясам, грашовымі падаткамі. Цэрквы і касцёлы забіралі пад склады. (На шчасце Ганчарскаю царкву гэта мінула.)

Так, вайна набліжалася. Пра гэта ведалі ўсе. Не ведаў (а напэўна ведаў) пра гэта толькі самы Мудры з мудрэйшых, самы Вялікі з вялікіх.

У сорак першым годзе летам

да нас вярнулася вайна.

У вёсках нават гаварылі,

што будзе з немцамі вайна.

А вось для Ёсі Джугашвілі

была знянацкаю яна.

Таварыш Сталін сам, мажліва,

напад на немцаў рыхтаваў.

Бо на памежжы ён руліва

войскі для наступу збіраў.

Пра абарону ён адразу,

калі прыйшоў сюды, не дбаў.

Таму вялікую паразу

ад немцаў хутка атрымаў.

І "легендарную" пагналі,

мільёны ў бойках паляглі,

У палон здаліся ці прапалі,

учычы не многія змаглі.

(Працяг у наступным нумары.)

А МЫ ЖЫВЁМ

Размова з Антонам Адамавічам Запаснікам выклікала роздум аб тых асаблівасцях беларускага нацыянальнага характару, пра якія сёння так многа гаворыцца. Жывучы на скразняках гісторыі, бясконца перажываючы войны, разбурэнні, страты, беларус выпрацаваў спрадвечную мудрасць, пра якую пісаў Мележ: "Жыццё - не вясёлае, бесклапотнае свята, а найбольш доўгі і клопатны будзень. Цярпі, трывай, усім цяжка бывае, усе церпяць, цяжкі і ты". А яшчэ беларус прывык моцна трымацца за сваю зямлю, бо яна "не зманіць і не здрадзіць".

Праз усю нашу гутарку, якую вёў Антон Адамавіч зацікаўлена, з імпульсам, праходзіла важная думка: "Чалавек мусіць быць "пры сабе". Што гэта значыць? Працаваць, нажыць дабро, выгадаваць дзяцей, ні да кога не хадзіць прасіцца, можа, і схітраваць, калі трэба, але жыць па Божых законах, па людску. Менавіта так пражыў сваё доўгае жыццё наш суразмоўца. Стаў сапраўдным гаспадаром свайго лёсу яго дзед, павятовы суддзя Васько, бацька меў зямлю і моцную гаспадарку, з гонарам лічыў сябе шляхціцам. Савецкая ўлада зямлю адабрала, і Антону Адамавічу прыйшлося пачынаць усё з нуля. Але ён не прапаў, усё нажыў і ў свае амаль 95 гадоў варты павагі. Хоць чалавек ён і просты, можа, у свеце і нязнаны, але для сваіх унукаў, у якіх дажывае сваю дагледжаную старасць, важны і цікавы.

- Антон Адамавіч! Традыцыйна пачынаем нашу размову з апавядання пра вашых бацькоў, вашу сям'ю, дзяцінства.

- Я з 25 года нараджэння. Маці казала, што нарадзіўся на Звеставанне, гэта значыць, 25 сакавіка. Мы жылі ў вёсцы Ядэлеўцы, каля нас былі вёскі Сабакінцы, Пшаленцы, Праважа і мястэчка Забалаць. Бацька мой, Адам Запаснік, быў чалавек разумны, дзелавы, не гультай. Зямлі меў 70 гектараў, лес меў і 3 гектары сенакосу. Помню, што ў торбе і серабро было па 5 і па 10 манеты (злотыя), а куды яно дзелася - не ведаю. Добры быў гаспадар, людзі яго паважалі. Помню, што ў хаце ішлі размовы пра тое, каб купіць зямлю ў другім месцы і пераехаць туды. Як немцы пайшлі на Польшчу, яго ўзялі на вайну і там ранілі. Ваяваў бацька ў кавалерыі і расказваў, што палякі мелі зусім мала зброі, таму заваявалі іх хутка. Як вярталіся салдаты з вайны, то бацька адпрасіўся паглядзець хату і неяк застаўся, а іншыя пайшлі далей, і саветы іх недзе там пабілі. І цяпер у зямлі ляжаць. На другі дзень, як бацька вярнуўся, і да нас саветы прыйшлі. Добра помню, як яны ішлі, галодныя, укураныя, у абмотках. Ішлі дзень і ноч, без вайны Польшчы дзялілі. Дысцыпліна ў іх была моцная, не давалі начальнікі ў хаты заходзіць. Мелі трохлінейкі, і палутарка ў іх была на гене-

Запаснік Антон Адамавіч нарадзіўся 25 сакавіка 1928 г. у в. Ядэлеўцы Воранаўскага раёна, вэтэран працы, мае ўзнагароды: "За доблестный труд", Ганаровую грамату Вярхоўнага Савета БССР, жыве ў г.п. Воранава

ратары. Але першыя саветы доўга не былі - вайна з немцамі пачалася. А другія ўжо пасля вайны сталі. Вайною і бацька мой памёр. Меў рану ў грудзях, і ніхто нічога не мог зрабіць. Каб тэраз, то якую аперацыю зрабілі б, і жыў бы. Меў усяго 42 гады. Так я і стаўся сіратаю, старэйшы з дзяцей, а ўсіх нас было чацвёра.

- А Вы вучыліся ў польскай школе. Раскажыце, што памятаеце пра гады вучобы.

- У польскай школе вучыўся я тры класы. Бацька мой быў багаты, мы называліся шляхта, добра адзяваліся. Хадзіў я ў кажуху самаробным, і боты такія акуратныя бацька мне справіў у Васілішках. А другія, бяднейшыя дзеці, і босыя хадзілі або ў лапцях. Усё самаробнае было, гэта тэраз памперсы-шмаперсы, а тады гэтага не было. Школа была ў Праважы. Парты ў класе стаялі ў тры рады, а за спіною на сцяне табліца множання вісела. Я матэматык быў моцны, ставіла мне настаўніца "добжа" і "надта добжа", гэта па-цяперашняму 4 і 5. Звалі яе Саладжэўская Лена. Ганаровая

была, ні з кім з мясцовых хлопцаў не гаварыла, і панок да яе ездзіў на ровары. Несправядлівая яна была. Нас то, Запаснікаў, любіла, бо мы былі багатыя. Пасадзіла на першыя парты каля сябе, а бяднейшых дзяцей пасадзіла адзаду. Мне мае гады ніхто не даваў, бо на рост я быў дарослы, а на гады - малады. Як скончыў тры класы і збіраўся ў чацвёрты, прыйшлі саветы, тады яшчэ і ў іх вучыўся. У польскай школе галоўных людзей не вучылі, толькі партрэт Пілсудскага вісеў у класе, а як пайшлі ў савецкую, вучылі ўсё - Сталіна, Леніна, калі нарадзіўся, калі хрысціўся. Цяжэй вучыцца было. Польская школа давала добрыя веды, хто 7 класаў скончыў, тое самае, што інстытут. У нас адзін пры немцах нават перакладчыкам быў, так добра гаварыў, што немец. Мяжа пры Польшчы праходзіла каля Маладэчна. Дзядзька мой служыў там у войску на граніцы. Ён расказваў, што ўсе, хто там жыў, паглядалі на той бок, савецкі. А там усё нейкія святы, песні спяваюць. Думалі людзі, што там надта добра і весела жывецца. А ўжо потым, як граніцу знялі, расказвалі, што за каласкі, сабраныя на пожны пасля жнеек, у турму садзілі. Як граніцы не стала, прыгналі ў Начу палонных, тысячы тры іх там было. Мая маці некалькі разоў вазіла туды каменні возам, бо будавалі там аэрадром.

За польскім часам жыдкі дзяржалі краму. Надта смачныя ў іх былі семкі белыя, гарбузовыя. На 5 грошаў насыпле мне цэлую кішэнь, і я пайшоў. А бацька тады ўжо ў панядзелак ехаў на кірмаш і разлічваўся. Хлеб пяклі свой. Перад тым, як ставіць, хваёвым венікам у печы вымяталі, а цеста клалі на лапату, засланую лістом кляновым ці капусным. Во дзе быў пах! А тэраз хлеб нямачны, гумовы. І сала не тое, раней дык таяла ў роце. А курыцу сваю зарубаеш - тлушч жоўты, а цяпер куры сінія, біркулёзныя.

- Антон Адамавіч, а што самае цікавае запомнілася Вам з часоў дзяцінства?

- Помню, як нас, вучняў, настаўніца павяла на экскурсію. Недалёка ад Праважы было прыгожае месца. Пані, відаць, аднекуль прыехала пры цыры яшчэ і паставіла двухпавярховы палац з кругляка. Бурлакі ёй стаў выкапалі, дарогу зрабілі, і ўся зямля вакол была яе. Па нашых паняццях зямлі было вельмі многа, ні ў кога столькі не было. А тады мужык яе памёр, і яна пахавала яго і загадала цэркву пабудаваць на тым месцы. І вось гэта мне добра запомнілася. Але як зайшлі першыя саветы, то ўсе будынкі вывезлі некуды ў Расію, і нічога не засталася. А самы ранні мой успамін звязаны з бабаю, матчынай маткай. І я гэта помню, хоць, па словах маці, мне было гады чатыры. Баба неяк паглядзела на мяне, а я ёй у адказ: "Вытарачыла зайцавы вочы". Чаму так сказаў, ніхто ўжо не раскажа. А дзед мой па маці быў валасным суддзём, не апошні чалавек. Прозвішча яго было Васько. Маці мая пражила 102 гады.

- Вы ж і вайну з немцамі добра памятаеце, бо былі ўжо юнаком?

- Ведаеце, як немцы прыйшлі да нас, то адразу

Запаснік Антон Адамавіч

відаць было, што культурнейшыя і багацейшыя за саветаў. І апранутыя добра, і накормленыя. Але ж да людзей ставіліся дрэнна, як да ворагаў ці якіх ніжэйшых, асабліва там, дзе былі партызаны. Хаця немцы тожа розныя былі. Стаялі яны ў Забалаці. І нехта сказаў, што тут у нас ёсць партызаны. Помню, устаю рана і бачу - стаіць каля хаты кулямёт, і немцы каля яго. А адзін мне кажа па-польску: "Уцекай, бо забіем". Пашкадаваў мяне, відаць, то я паслухаў і ўцёк. Чатырох чалавек тады забілі, а лес бамбілі самалётам. Я то з партызанамі сувязь меў, камандзіры мяне ведалі. Адзін з іх, па прозвішчы Еўдакімаў, у нашых краях з'явіўся ад пачатку вайны. Можна, ён быў з тых, хто папаў у палон, бо салдаты, як мухі, у палон здаваліся. Немцы многіх адпускаралі, і яны па вёсках перабіваліся, а ўжо потым пайшлі ў партызаны. Мянушка мая была "Цемны". Але дакументаў ніякіх не меў. Хто тады пра гэта думаў?

- Як склаўся Ваш лёс пасля вайны?

- Другія саветы прыйшлі ў 44-м, я ўжо быў без бацькі, старэйшы сын. Трэба было працаваць на зямлі. А такі вялікі налог наладжылі, што мусілі адну карову за яго аддаць. І то памагло мне выжыць маё знаёмства з начальствам. Я ў сельсавеце быў свой чалавек і дагаварыўся, каб на мяне запісалі не 70 гектараў, а 3. Часы былі цяжкія, трэба ўсё маўчаць, бо скажаш што лішняе - і на хаду ў Сібір папруць. Солтыса, лесніка, настаўнікаў павывозілі, і, як я помню, вывозілі ўсё

зімой, на саннях. Голад быў у нас тады, бо многа хлеба на Расію адпраўлялі. Помню, што і да нас у вёску расейцы прыязджалі, хадзілі па вёсках і мянялі галоўку (ручная швейная падольская машынка) на пуд жыта. У 50-м годзе пайшоў я ў калгас, але так добра выйшла, што іхняе жыццё мяне абмінула. І людзей было мала, з вайны не папрыходзілі - каго вывезлі, каго пасадзілі. Старшыня калгаса Саладоўнік паглядзеў, што я малады, здаровы, да тэхнікі спраўны і адправіў мяне на курсы трактарыстаў у Забалаць. Вучыліся там на куску жалеза, цяжка было, але ж неяк вывучыўся і ўжо працаваў у МТС, да калгаса не адносіўся.

- Дык вы, Антон Адамавіч, былі першым трактарыстам. А якая была першая тэхніка на вёсцы?

- Першыя трактары былі без кабіны, сядзенне жалезнае, ніякай гідраўлікі - сядзіш на гэтым трактары, як на чорціку якім, і прычэпчык ззаду тарахціць, аж пыл курыць. Зямлі кругом было многа, бо гаспадары ў 39-м усё пакідалі, а там вайна. Зарасло ўсё - адна цаліна, і мы яе паднімалі. Праўда, і плацілі добра - па 100 рублёў у месяц. А калі што і пасля работы каму зробіш. Грошы былі. А гарэлкі я ў губу не браў, на рабоце то ніколі. А так пасля работы мог трохі выпіць, але і жонка не знала, бо я не напіваўся. А курыць то курыў. І песню, помню, зляжылі пра папяросы:

Хараша маскоўская "Кацюша",

Яшчэ лепшы гродзенскі "Прыбой".

Еслі дзенеж нету - закурыш і "Ракету",

Сразу жыццё становіцца іншым.

Тучы ўплываюць, неба адкрываюць,

І апяць сінеюць небеса.

"Ракета" былі слабыя папяросы, з церухі, але калі і такія курылі.

Я ўсё жыццё на колах. На першых трактарах пасля вайны працаваў, тады праз год адправілі ў Дзятлава на курсы, вучыўся там з адным хлопцам з Ліды. Той далёка пайшоў, пасля курсаў вучыўся ў ФЗА і даслужыўся аж да начальніка міліцыі ў Мінску. Мы з ім потым страчаліся, і ён мне нават памог у адной справе.

15 гадоў на Т-150-м адпрацаваў, машыну даглядаў добра, ні жаднага водпуску не меў. Два-тры дні пагуляеш - і зноў на трактар. Потым Т-150-ы свой адагнаў на капрамонт і палучыў Т-140. І на зборах вайсковых з тэхнікай, быў прыпісаны да інжынерных войскаў. Меў і свой транспарт: матацыкл, тады купіў "Масквіч 2140", а далей ужо "Аўдзі 80". Па матацыкл то ездзіў у Вільню, брат мне яго браў, у іх было з гэтым лепей, а ў нас нічога не можна было купіць, хоць грошай і хапала.

- Антон Адамавіч, Вы працавалі ў сельгасхіміі?

- Было такое. З МТС мяне перавялі ў Гродна, прыпісалі да гэтай хіміі і нават хацелі, каб пераехаў у Гродна жыць, але жонка не захацела. Харшая была работа. Нас было двое, я за трактар адказваў, а другі

чалавек - за хімікаты. Абраблялі лён, бульбу, кукурузу. На бульбу выдавалі нам растворы ад жука каларадскага, але ж мы тады не ведалі, што гэта такое. Дуст сеялі, нешта ад кляшчоў пырскалі. Мне тады плацілі добрыя грошы і прэмію давалі.

- Раскажыце пра сваё сямейнае жыццё.

- Мая жонка была беларуска, а я - то паляк. Бацька яе быў са Шчучынскага раёна, бондар. Прыязджаў ён у Забалаць, і яна да яго прыехала. Мы пазнаёміліся. Ажаніліся, то такога вяселля, як цяпер робяць, не было. Прыйшлі ў сельсавет, там адзін прадсядацель сядзіць, і больш нікога. Ён мне кажа, што трэба сведкаў двое, а я яму смяюся: а ты што, хіба не сведка? Ну запісаў ён нас. А ксяндза тады было не знайсці - зніч-тожылі іх усіх саветы. Так і пражылі. Жонка мая была ўдалая, акуратная, што ні зробіць - з рук нічога не вывалілася. Трохі да васьмідзесяці не дажыла. І цешчу я ўзяў да сябе жыць. Як тэраз помню, сяджу каля хаты, а яна дарогаю ідзе, плача. Расказала, што да другой дачкі ў Мінск паехала, а там зяць кожны дзень п'яны. Яна і просіцца да мяне, а я ёй кажу: "Я па цябе не ехаў, я цябе не выганяў, жыві, хлеба хваціць". Дваццаць пяць гадоў у мяне пражыла, і адправіў яе добра. Праўда, да бацькоўкі не дабіліся, а ксёндз паспавядаў і адправіў, як памерла, хаця была праваслаўная. Яшчэ той ксёндз і сёння жыве, яго фамілія Яблонскі.

- А як Вы жылі, калі пенсію атрымалі?

- О, тады ўжо я стаў "гультай" і "дармаед" (смяецца). Хазяйства з жонкай дзяржалі, дзве каровы былі, кабыла, парасяты, куры. Карова малако добрае давала, то ў студню па два-тры бляханы застаўлялі. Масла добрае збівалі, па 7 кіляў у тыдзень. Жонка мая была гаспадыня акуратная, масла ў яе выходзіла жоўценькае, нічым не фарбавала. Бывала, заверне па паўкі-лёўцы і на базар. А тады адна жанчына, якая праверку рабіла, масла і малако ўпадабала і адразу ўсё у нас забірала. Грошай хапала, я і матацыклы меў, і машыны. Астатнюю купіў "Аўдзі 80", яна то мяне і падвяла. Нейк нага выкруцілася, як выходзіў, і зламаў, як усе старыя ламаюць, тую "шыйку бядра". Цяпер у вазку, унукі даглядаюць.

- А што Вы думаеце пра цяперашняе жыццё?

- Няма цяпер на зямлі гаспадара, усё пакасавана, вёсак мала, скаціну дзяржаць не даюць. Дзіва што людзі ў вёсках жыць не хочуць. І мае сваякі ўсё павыехалі, у людзі выбіліся. У Гродне, у Лідзе жывуць, хто вучыць, хто ў міліцыі. Грошы мяняюцца, а з тымі зайцамі, за ізвіненіем, толькі ў туалет хадзіць. І маіх грошай столькі прапала. Гарбачоў з'еў, тады Станіслаў дабавіў. 100 000 рублёў прапала (савецкіх грошай), во як!

Жыццё пражыў доўгае, многа чаго бачыў. Што ж, мы, як тая безымянная высата ў песні, - то рускія нас бяруць, то немцы, то палякі, то саветы, то яшчэ хто. А мы жывём.

(У асноўным захавана мова рэспандэнта.)

Гутарыў Сяргей Чарняк.

РАЗВІЦЦЁ ЭТНАТУРЫЗМУ - АСНОВА ЗАХАВАННЯ КУЛЬТУРЫ

Гэтая праграма фінансуецца
Еўрапейскім Саюзам

Даследуючы пласт культурнай спадчыны свайго народа, сучаснае грамадства не заўсёды вывучае ўздзеянне на чалавека сілы этнічнай спадчыны, якая ўтрымлівае традыцыйныя рэгулятары паводзін людзей, што асабліва важна ў мірным суіснаванні прыгранічных рэгіёнаў. Таму такая з'ява як рэгіянальная этнічная культура ў яе прыродным акружэнні можа стаць невычэрпнай культуралагічнай крыніцай.

Праект "Умацаванне самабытнасці сельскіх раёнаў шляхам развіцця традыцыйных рамёстваў і турызму" ў рамках Праграмы трансгранічнага супрацоўніцтва Латвія - Літва - Беларусь Еўрапейскага інструмента суседства на 2014-2020 гг. пад кароткай назвай "Вёска - крыніца культуры" накіраваны на раскрыццё турыстычнага патэнцыялу сельскіх прыгранічных тэрыторый без меж праз вывучэнне спадчыны, якая аб'ядноўвае літоўскі і беларускі народы.

Адным з важных этапаў гэтага праекта з'яўляюцца экспедыцыйныя мерапрыемствы і палявыя этнаграфічныя даследаванні, якія праведзены ў жніўні-верасні 2019 года на тэрыторыі Лідскага і Воранаўскага раёнаў Гарадзенскай вобласці (былы Лідскі павет) Беларусі, Віленскім рэгіёне, Шальчынінкайскім раёне, г. Трокі, в. Рыкантай Тракайскага раёна Літвы. Удзельнікі праекта праводзілі сумесныя палявыя даследаванні па вывучэнні сацыяльных з'яў на прыгранічных тэрыторыях метадам назірання за дзейнасцю людзей у рэальных жыццёвых умовах і сродкам асабістай гутаркі з беларусамі і літоўцамі.

Пошукавыя даследаванні мелі апісальны характар з выкарыстаннем аўдыё-візуальнага раду з мэтай фарміравання базы дадзеных, якая стане асновай агульнадаступнай інфармацыі ў інфаіёсцы

для любога карыстальніка турыстычным прадуктам.

Група спецыялістаў і экспертаў падчас сумеснай працы на мясцовасцях прымяняла маршрутныя "лінейныя" выезды ў прыгранічны Воранаўскі раён Гарадзенскай вобласці, па тэрыторыі Тарноўскага сельскага савета Лідскага раёна, кругавай маршрут па вёсках Ваверскага сельскага савета, куставыя кароткачасовыя выезды ў навакольныя вёскі з вяртаннем на "базы" літоўскіх партнёраў у шматфункцыянальны ўніверсальны цэнтр в. Рыкантай Тракайскага раёна і ў адміністрацыю рэгіянальнага парку Нярыс для рэалізацыі мэт праекта Беларусі і Літвы.

Група спецыялістаў, у складзе якой давялося мне працаваць, займалася комплексным даследаваннем народнага побыту, будовы і ўпрыгожвання традыцыйнай сялянскай і панскай хаты, будовы гаспадарчага двара, вывучала некаторыя віды рамёстваў у тэарэтычным і практычным плане. Праезджаючы па загадзя складзеных маршрутах праз малыя і вялікія вёскі, што раскінуліся па абодва бакі мяжы, удзельнікі экспедыцыі вырашалі наступныя задачы:

- выявіць мастацкія адметнасці і лакальныя своеасаблівасці тканых узораў;
- прасачыць агульную карціну семантычнай дынамікі выявы хаты (сядзібы) ў беларускай і літоўскай побытавай традыцыі;
- вызначыць рэальныя магчымасці і метады працягу традыцый у практыках народных рамёстваў (ткацтва і дрэвапрацоўка) абедзвюх краін;
- намеціць асноўныя шляхі і накірункі развіцця рэгіянальнага турызму без меж.

Аб'ектам даследавання, у адпаведнасці з мэтамі і задачамі праекта "Вёска - крыніца культуры", з'яўляліся вырабы народнага ткацтва і іх аўтары,

традыцыйнае рамяство разбы па дрэве ў мінулыя часы Беларусі і Літвы, а таксама творчасць сучасных майстроў. З захаваных узораў ткацтва, што былі знойдзены спецыялістамі, найбольш раннія адносяцца да пачатку 20-х гадоў XX ст. Асноўная колькасць артэфактаў датуецца сярэдзінай XX ст.

Вядомыя фальклорныя і гістарычныя крыніцы дазваляюць звярнуцца і да больш ранніх перыядаў узнікнення дадзеных відаў народнага мастацтва для выяўлення заканамернасцяў іх развіцця і існавання ў прыгранічных рэгіёнах. Пытанні тэхналогіі, семантыкі арнаменту, матываў дэкору дэтальнага даследавання закранулі толькі ў той ступені, у якой гэта неабходна для рашэння асноўных задач практычнай часткі дадзенага праекта: складанне метадычнага дапаможніка і стварэнне традыцыйнага строю Лідскага рэгіёна.

Этнаграфічныя экспедыцыі на прыгранічных тэрыторыях Беларусі і Літвы выяўляюць адзіныя (па абодва бакі мяжы паміж краінамі) этнічныя аспекты з нацыянальнымі рысамі, асаблівасцямі і навізнай.

Канчатковай мэтай праекта з'яўляецца пошук новых спосабаў трансляцыі традыцыйнай культуры для самай шматлікай катэгорыі актыўных турыстаў: уязнога і ўнутранага турыстычных патокаў. Маршруты паломніцкага, настальгічнага, этнічнага і транзітнага пазнавальнага турызму будуць пракладзены на прыгранічных раёнах Беларусі і Літвы.

Зборны партрэт турыста на такім маршруце ўяўляецца наступным чынам: эканамічна актыўныя людзі ва ўзросце 24 - 45 гадоў (магчыма, з дзецьмі), ва ўзросце 45 - 65 гадоў (без дзяцей або з унукамі).

Мяркую, што асабліваю ўвагу варта звярнуць на катэгорыю турыстаў, якая мае на мэце працяг рознабаковага развіцця дадзенага праекта. Гэта катэгорыя навуковага турызму - вельмі папулярнага і прыбыткавага ў краінах Еўропы і абсалютна не запатрабаванага, у прыватнасці, у Беларусі. Дадзены від турызму можна класіфікаваць як від, які ажыццяўляецца з пэўнымі мэтамі:

- з мэтай прафесійных даследаванняў, якія будуць цікавымі для навукі. Напрыклад, для вывучэння гістарычнай і культурнай спадчыны Вялікага Княства Літоўскага ці іншых перыядаў. Падобныя даследаванні ўяўляюць сабою тыя ж экспедыцыі, палявыя практыкі, але ўжо з выкарыстаннем напрацаваных падчас рэалізацыі праекта матэрыялаў. Пры правядзенні розных канферэнцый, семінараў і г.д. Навукова-пазнавальны турызм можна сумясціць з дзелавым турызмам, што прынясе пэўны прыбытак.

- з практычнымі і навучальнымі мэтамі для студэнтаў. Напрыклад, этнаграфічныя, гістарычныя практыкі;

- для шырокага кола людзей з мэтай знаёмства з ужо вядомымі навуковымі даследаваннямі, унікальнасцю і гістарычна-культурнай спадчынай. Напрыклад, вандраванне з мэтай інтэрв'ювання ў этнавёсках Літвы.

У аснове гэтага віду турызму ляжыць багатая экскурсійная праграма, шматварыянтнасць якой у стане прапанаваць дадзены праект. Навукова-пазнавальныя мэты могуць спалучацца з мэтай адпачынку ўдзельнікаў. Напрыклад, маляўнічая тэрыторыя парку Нярыс і парку Дзевянішкясілі, незвычайныя рады ядлоўцаў на беларускім баку р. Нёман у межах в. Дакудава Лідскага раёна Гарадзенскай вобласці, біялагічны заказнік Дакудава.

Для развіцця навукова-пазнавальнага турызму мае вялікае значэнне "куставы" прынцып планавання маршрутаў, які прадупеджае стварэнне паблізу галоўнага аб'екта (майстэрняў па ткацтве ў вёсцы Ганчары Гарадзенскай вобласці ці майстэрняў па апрацоўцы драўніны ў в. Рыкантай у Літве) турысцкай цікавасці да дадатковых аб'ектаў наведвання. Гэта экспазіцыі цэнтра народнай творчасці ў г. Лідзе і Нацыянальнага культурнага цэнтра Літвы ў г. Вільні.

Упрыгожаць і напоўняць маршрут мясцовым каларытам дадатковыя аб'екты для наведвання, якія павінны функцыянальна адпавядаць асноўнаму аб'екту турысцкай цікавасці, быць даступнымі для турыстаў і ў той жа час не парушаць характар гістарычнага асяроддзя.

Прыведзеныя вышэй прыклады аб'ектаў г. Ліды і в. Рыкантай з'яўляюцца выдатнай ілюстрацыяй беражлівяга і прафесійнага стаўлення да этнакультуры. У гістарычных гарадах Ліда і Вільня магчыма фарміраванне культурна-турысцкіх зон, якія ўключаюць аб'екты турысцкай цікавасці, прадпрыемствы абслугоўвання, што прадстаўляюць поўны комплекс паслуг як турыстам (пражыванне, сілкаванне, забавкі, даведкава-інфармацыйнае абслугоўванне і г. д.), так і мясцовым жыхарам.

Мяркую, што ў рамках развіцця дадзенага праекта варта звярнуць увагу на тое, што жыхары адной краіны, як правіла, выяўляюць цікавасць да сістэмы адукацыі іншай краіны. Таму ўстановы адукацыі Гарадзенскай вобласці і рэгіёнаў Літвы таксама могуць стаць істотнымі прывабнымі элементамі культуры ў выніку рэалізацыі дадзенага праекта. Напрыклад, сярэдняя школа з вывучэннем літоўскай мовы ў в. Пеляса Воранаўскага раёна (некалі Лідскага павета).

Не менш важны іншы вопыт еўрапейскіх краін (напрыклад, Польшчы), які ў Гарадзенскай вобласці зусім не выкарыстоўваецца: сумежныя арганізацыі (або арганізацыі-ўдзельнікі дадзенага праекта) могуць аказваць розныя паслугі навуковым таварыствам і аб'яднанням. Правядзенне разавых сустрэч, семінараў, мерапрыемстваў, якія забяспечваюць атрыманне навуковай інфармацыі, наведванне аб'ектаў этнакультуры па маршрутах, распрацаваных падчас рэалізацыі дадзенага праекта.

Дапускаю, што будуць карыстацца попытам, перш за ўсё, спецыялізаваныя паездкі ў далёкія вёскі, якія арганізуюваліся б, напрыклад, для "шукальнікаў

прыгод", тых, для каго нескранутая прырода - прадмет бясконцай цікавасці; знаўцаў узораў народнай мастацкай творчасці і фальклору. Прырода нашых краін-суседзяў прыгожая і замілавальная. Пушчы змяняюцца бязмежнымі палямі, а люстэркі азёр - бліскучымі стужкамі рэк. Продкі нашы спрадвечу любілі і шанавалі сваю прыроду, таму да нашых часоў дайшла вялікая колькасць абрадаў і традыцый. Практычна ва ўсіх рытуалах прырода паўстае перад намі, як жывая істота.

Напрыклад, вялікае ўражанне зрабіла на мяне наведванне вёсак Лідскага раёна Мігуны, Серафімы, Бабры, якія захавалі сваю першародную цэласнасць.

На тэрыторыі Лідскага раёна Гарадзенскай вобласці, мяркую, "разыначак" нескранутай прыроды і прыгод (у добрым сэнсе гэтага слова) пакуль яшчэ звышдастаткова. Узяць, да прыкладу, пошук тэрыторыі згубленага Дубровенскага палаца Вайдылы ці візіты да легендарных камянёў-шаўцоў, камянёў-краўцоў, камянёў-следавікоў, паездкі да спадчынных ткачых вёскі Збяны, на маралавую ферму ў аддаленай вёсцы Леснікі. Усё гэта патэнцыяльныя аб'екты ў Лідскім раёне Гарадзенскай вобласці. Падобныя рэсурсы могуць і павінны быць задзейнічаны ў інавацыйных турысцкіх дадатковых маршрутах на аснове праекта "Вёска - крыніца культуры".

Паўтаруся, лічу, што адмысловую ўвагу варта надаць навуковаму турызму. Паняцце гэта адносна новае. Навізна заключаецца ў тым, што менавіта сёння, на нашых вачах, гэты від турызму можа перастаць быць экзотыкай і стаць прадметам разумнага рынкавага звароту паміж дзвюма краінамі-суседзямі ў рамках бязвізавага знаходжання.

У цэлым, Лідскі раён Гарадзенскай вобласці валодае ўнікальнымі рэсурсамі для навуковага турызму:

- развітай сістэмай навуковых даследаванняў у самых шырокіх абласцях, сканцэнтраваннем якіх з'яўляецца беларуская Нацыянальная акадэмія навук (НАН); знаходжанне на тэрыторыі рэалізацыі праекта дзяржаўнай установы "Лідскі гістарычна-мастацкі музей" з яго фондамі і базай напрацаванага краязнаўчага матэрыялу.

- маляўнічымі прыроднымі ландшафтамі ;
- вызначанай колькасцю па-этнаграфічнаму цікавых вялікіх і малых вёсак гістарычнай тэрыторыі Лідскага павета;

- наяўнасцю выдатных помнікаў свецкай і царкоўнай архітэктуры XV-XIX стагоддзяў;

- дзейнасцю каларытных нацыянальных суполак. Да прыкладу, літоўская суполка "Рута" ў г. Ліда Гарадзенскай вобласці і Таварыства польскай культуры на Лідчыне.

Этнічныя рэсурсы рэгіянальнага значэння практычна асвоены, але мала вядомыя турыстычнаму бізнесу. Яны і могуць рэальна стаць відам дзейнасці ўстаноў, удзельнікаў дадзенага праекта.

Для іх уключэння ў маршруты праекта давадзецца прыкласці яшчэ нямала намаганняў. Патрабуюцца і інвестыцыі, і прадуманы план стварэння канкурэнтаздольных турысцкіх (этнаграфічных) прадуктаў.

Навуковы турызм у прыгранічным рэгіёне можна разглядаць адразу ў двух асноўных кірунках турыстычнай дзейнасці: азнаямленчы і дапаможны. Апошні дасць магчымасць аматарам актыўнага ладу жыцця прымаць удзел у навуковых і спадарожных працах у якасці валанцёраў па "гуманым добраўпарадкаванні" вёсак, якія пачынуць наведваць турысты. Тым самым, магчыма ўмацаванне пачуцця прыналежнасці да захавання нацыянальнай спадчыны і беражлівага стаўлення да экалогіі пэўных тэрыторый сваёй краіны і краіны-суседкі. Прыгранічным рэгіёнам, якія захавалі традыцыйныя спосабы вядзення гаспадаркі, навукова-пазнавальны турызм паспрыяе захаванню і адраджэнню сапраўдных карэнных нацыянальных традыцый.

Сувенірная прадукцыя, народныя рамёствы мясцовых жыхароў могуць быць прыцягнены да ўдзелу ў фэстах, народных святах. Важна, што гэта павялічыць інфармаванасць грамадскасці і ўсведамленне нацыянальнай значнасці кожнага чалавека прыгранічнага рэгіёна. У экспедыцыі мы ўбачылі рэальны прыклад яднання нацыянальнай ідэі і рэальнага супрацоўніцтва муніцыпальнага кіравання, спецыялістаў і мясцовага насельніцтва ў вёсцы Грабіёлай рэгіянальнага парку Нярыс у Літве.

Аналізуючы ўбачанае ў экспедыцыях, мяркую, што дадзенаму віду турызму для жыццядзейнасці неабходны не толькі сродкі праектаў трансмежнага супрацоўніцтва, але і дзяржаўных праграм турыстычнага развіцця і стварэнне стройнай, жыццяздольнай рэгіянальнай сістэмы турызму.

Разнастайныя этнакультурныя традыцыі суседніх народаў з'яўляюцца для сучаснага грамадства скарбніцай духоўных каштоўнасцяў кожнай нацыі. Народная культура - гэта сплаў мовы і традыцый. Гісторыя мінулых стагоддзяў аб'ядноўвае Беларусь і Літву, культура новага часу робіць цалкам зразумелымі высокія духоўныя каштоўнасці і традыцыі нашых народаў; але, пры гэтым, кожная нацыя захоўвае сваю ўнікальнасць. Прамежкавыя вынікі працы праекта "Вёска - крыніца культуры" гэта пераканаўча даказваюць.

Фінансаванне Еўрапейскага Саюза па праекце складае 270 788,70 еўра (630016,99 беларускіх рублёў).

Гэта публікацыя была падрыхтавана пры фінансавай падтрымцы Еўрапейскага Саюза. Яе змест з'яўляецца выключнай адказнасцю вядучага бенефіцыяра праекта - аддзела культуры Лідскага райвыканкама і не з'яўляецца адлюстраваннем афіцыйнай пазіцыі Еўрапейскага Саюза.

Эксперт праекта Нікіфарова Т.М.

ПАЎВЕКУ

Вайна*

(Заканчэнне. Пачатак у папярэдніх нумарах.)

Рог Сеннай

Выдзелілі мне пакой, у якім гаспадарыў з сям'ёй Мар'ян Дамброўскі, стваральнік, уладальнік і натхняльнік "Ікаца". Я не пераносіў гэтай газеты, была ад мяне найдаўшай, найбольш агіднай за цкаванне Саветаў Саюза, за ганебную і хамскую антычэшскую кампанію, за дробныя, паршывыя інтрыгі супраць Варшавы, за ўвесь свой тон, свае сімпатыі і антыпатыі. Не без пачуцця помслівай сатысфакцыі засеў я за стол пана Дамброўскага.

Пакой быў невялікі, цёмнаваты, выкладзены нейкім шэрым лямцам, з шэрымі сценамі і закопчанай столлю. З мэблі стаяў стол-бюро і нейкая шафка, рэшта пустая. У сталю знайшоў пару нумароў тутэйшай прадажніцы "Ганца кракаўскага", апошні нумар "Вераб'ёў на даху" з датай 3 верасня 1939 года, яшчэ лісток, які называецца "Пералом". У гэтых чатырох нумарах сабралася як бы рэзюме тых пяці гадоў.

"Вераб'і", як звычайна, жабрацкія, з абрыдлівымі карыкатурамі і ў танальнасці кпліва-пераможнай, асабліва пачварнай, калі паглядзець на даты. Нумар "Ганца" ад 10 лістапада таго ж года. Вялікі загалавак на "тройцы": "Немцы будуць пераможцамі ў вайне". Падзаглавак: "Вытрымкі з прамовы фюрара". Унізе другой паласы "літаратурны фельетон" Яўгена Шармянтоўскага (сённяшняга супрацоўніка лонданскіх "Ведамасцяў"...), пра вераломную жонку на прасторах гісторыі. На трэцяй лекцыя пра антысемізм. Чацвёртая - дробныя абвесткі. Канешне, найцікавейшая. Пошукі сваякоў, пасярэдніцтва ў паездках у Вільню і Кракаў, і нават у Варшаву. Ёсць ужо першыя ластаўкі, тыпу: "Арыец, спецыяліст шукае супольніка - супольніцу. Рэстаран - кавярня" і г.д.

Потым той жа "Танец" ад 28 красавіка 1942 года. Зноў прамова Гітлера: "З найвялікшай верай гляджу ў будучыню". Вось фрагмент:

"Гаворачы сёння ў імя той сапраўднай еўрапейскай моладзі, а тым самым у імя маладога адроджанага свету, раблю гэта з пачуццём чалавека, які найцяжэйшую бітву свайго жыцця мае ўжо ззаду..."

У абвестках зніклі пошукі сваякоў. Пераважаюць прапановы продажу. Чаго там няма! Дзіцячыя каляскі, каракулевая паліто, ужываная вопратка, нават мейсца ва ўсыпальніцы на новых кракаўскіх могілках!

Лістапад 1944 года. Дзіўная газетка, якая называецца "Пералом". Яна ўяўляе сабой нелегальны орган таго абломка польскай думкі, якая заклікала да неабходнасці пагаднення з Гітлерам. І тут, як у Гітлера, праходзяцца па той няшчаснай Еўропе:

"Гэтай мэтай ёсць і мусіць быць адно толькі такая пастаноўка польскай справы, каб была дасягнута найвышэйшая ступень самастойнага ўдзелу польскага народа ў жыцці, задачах і клопатах будучай супольнасці еўрапейскіх народаў (падкрэсленне рэдакцыі "Пералому")".

Чытаў тую газетку спачатку з цікавасцю, потым з непрыемным пачуццём духаты. Уставаў, адчыняў акно на мароз і імглу. Потым сама шэрасць пакою здавалася сціскае дыханне. Выходзіў.

Першыя тыдні ў Кракаве былі без сонца. Я быў, здаецца, у "Французскім", калі падышоў да мяне нехта, бадай што Важык, і шапнуў:

- Ведаеш, твая Ірка тут. Бачыў яе...

Як бы даў мне па галаве. Не пытаючыся, што, дзе? выйшаў у той хмуры поўдзень. Перасёк Мар'яцкі пляц, якраз павярнуў на Сенную, калі мне нешта падказала падняць галаву.

Хмура, вузкая вулачка, плынь людзей. На супрацьлеглым тратуары... Так. Стаяла, глядзела на мяне. Каля яе нейкі невысокі, цёмны егамосць. Калі заўважыла, што я бачу яе, сказала яму нешта і рушыла да мяне.

Я стаяў у доўгім вайсковым плашчы да пят, у футраной шапцы. Вось тая хвіля, пра якую марыў тры гады, якой помсліва чакаў у Любліне. Вось той канец маёй вайны. Вузкая вуліца Сенная, колькі тых крокаў было, пятнаццаць? Я не сказаў ні слова, не крануўся. Ішла ўглядаючыся ў мяне, ужо гатовая заплакаць.

Ішла за мной да рэдакцыі. Я маўчаў, маўчала і яна, плакала. Я спытаў пра Еву. Была ў вёсцы пад Кракавам, у той, якую сёння праглынула Новая Гута. Сядзелі ў мяне ў кабінёце. Ірэна спрабавала нешта гаварыць. Мне хапіла адной фразы: пасля ліста Марусі я таксама...

Не хачу драматызаваць. Мая маўклівасць выразна паказвала, што драма ўжо скончылася, выгарала. Прынамсі для мяне. І адзіная мая помста, пра якую столькі думаў пасля вяртання з Львова, звязалася да сцверджання, што ў яе гэтая драма толькі пачынаецца...

Каб скончыць: праз пару дзён я паехаў у Магілу. Ева была худая, танканогая, насатая. Не пазнаў я твару - за гэтыя гады нос яе стаўся нейкі арліны. Тра-

*Пераклад з польскай Станіслава Судніка паводле Jerzy Putrament. "POL WIEKU. Wojna." (Том 2 тэатралогіі), Czytelnik, Warszawa, 1962.

скатала весела, нічым не паказваючы няровнасці з нагоды няяснай, напятай сітуацыі. Дзеці выдатна пераносяць найдзічайшыя скачкі гісторыі - гэта адзіная рацыя вытрываласці роду чалавечага. Недзе ў цяні мільгануў сілуэт цёмнага егамосця.

Шчыра кажучы, і гэтае спатканне мінула мне без вялікіх устрэсаў. Я не меў лішне развітых бацькоўскіх пачуццяў, покліч крыві на мяне не дзейнічаў. Нашмат мацней прывязвае сам факт жыцця разам, штодзённага кантакту, уплыву.

Варшава ў лютым

Недзе не пачатку лютага з камітэта партыі прыйшло распараджэнне, каб з'явіўся а той і той гадзіне ў Варшаву, на пленум ЦК. Ехала нас некалькі машын.

Быў мороз, смуга, моцны вецер. Дарогі абледзянелыя, пакельна небяспечныя.

Недзе перад Енджаёвам невялікі паварот, перавернуты грузавік у рове, некалькі салдат, на шашы адзін размахвае рэвальверам, намагаецца нас затрымаць.

Гэта савецкія салдаты, атачылі аднаго са сваіх. Стары з сівой некалькідзённай барадой ляжыць на ўзніч, хрыпіць. Шафёр намагаецца ўліць яму ў рот гарэлкі. Нехта яго адпыхвае, адходзіць, плача, іншыя на яго з кулакамі: забіў чалавека!

Бяром аднаго параненага. Давозім да шпіталю ў Енджыёве. Калі вярнуліся да тых па нашага, які там застаўся, канаючы ўжо памёр.

Шаша забіта людзьмі. Цераз задымленне, мороз, вецер пхаемся, як можам, наперад. З табламі, чамаданами, клункамі. Найшчасліўшыя размясціліся ў аўтамабілях, сядзяць радамі, прытуленыя адзін да другога ў "Студэбекерах", чапляючыся за мяшкі на версе "палутарак". Іншыя тузінамі паўзлазілі на фурманкі. Некаторыя з намаганнем круцяць педалі на равах. Але найбольш пешых.

Усё гэта пхаецца ў адным кірунку: у Варшаву.

Я смутна памятаю дарогу. За Белабжэгамі круціліся, пакуль не трапілі на моцны лёд на Піліцы. У Варшаву ўехалі ноччу. Высокія блокі дамоў чарнелі ў цемры, і можна было пераканацца, што гэтыя дамы не прывіды. Але хапала, каб фары коса зачэпіліся за іх, каб кінулася ў вочы іх шкільнасць, іх трупасць.

Назойліва прыпаміналіся мне Роўна і вуліца Бялая, магілы, раскапанія, пасля густа забітыя ярусамі трупаў. Было ў гэтых дамах нейкае ўнутранае, фармальнае падабенства да живога, якое ёсць найадчувальнейшым аtryбутам смерці. Уласна таму мы баімся трупаў, што прыпамінаюць яны нам чалавека.

Была ноч, і таму было лягчэй не заблудзіць. Помніўся генеральны кірунак. Праз Алеі, Новы Свет, Ксёнжыц, каля магутных руін моста Панятоўскага даехалі да вутленькага пантоннага моста.

Тут на гэтай беднай, бруднай, пераворанай Празе, з вырвамі на вуліцах, з фанерай заміж шыб, са звалкамі разбітых вакзалаў і фабрык даведваешся, наколькі жыццё, хоць бы і найгоршае, мацнейшае за смерць.

На наступны дзень паехалі на Старое Места.

Да Замкавай плошчы можна было дабрацца аўтамабілем. Зыгмунт ляжыць на бруку. Яго ззеленелая постаць, нечакана вялікая і блізкая, траціць на зямлі сваю гератычную, стылізаваную позу, становіцца звычайнай, чалавечай. Толькі галава, павіслая ў паветры, падпёртая вузкім плячом, узбуджае нейкі клопат, хацелася б падкласці пад яе падушку. Меч і крыж зніклі з пустых далоняў, але акрамя гэтага статуя не кранулася.

Замак: ужо толькі патоўчаная цэгла. За ім барыкада. Вядзе да яе нешта, як бы сцежка. Хапаюся за мур, узлажу, балансую. Дальбог, вяршыня нонсэнсу: высакагорныя маршруты ў сэрцы Варшавы.

Сцежка бяжыць зігзагам, узбіраецца на пагорак бітай цэгля, спадае ўніз, абмінае вырвы, пераходзіць цераз равы. У пэўным месцы адхіляецца ўлева, справа велізарныя валуны, з аднаго боку паліраваныя на светла-зялёна. Толькі гэтыя ашчэпкі кафлі нагадваюць: тут стаяла катэдра Святога Яна.

Рынак - прывід Старога Места. Злева і перад намі франтоны камяніц стаяць з пустымі вачніцамі, з пусткамі за сабой. Справа і таго няма. Толькі пяцім'яровыя курганы друзу. На плошчы некалькі незарываўшыхся бомб. Вялікія, пузатыя і ўжо заржавелыя.

Камяніца Барычкаў. Тут прайшоў той вечар Пшыбася дзесяць гадоў таму. Складзенні сенаў, але над імі і за імі нічога няма. У сенах рассыпаны пер'е і паперкі. Ашчэпкі мармуровай табліцы. Аўтахтоны гавораць, што ў падвале яшчэ ляжаць трупы.

Каменныя Сходкі. Велізарныя кратары вырваў замкнулі вулачку. З правага боку выцятая выбухам сцяна пахілілася, амаль датыкаючыся супрацьлеглага дома, і застыла на палове дарогі, не рухнула.

З найбольшай сцірты друзу, з чарнеючай у завалах пячоры вылазіць на чацвярэньках чалавек, цягне за сабой мяшок. Што ён тут шукаў?

Па дарозе прыплентаўся да нас нечы далёкі знаёмы. Угаварыў, каб цяпер звярнулі на Сенную: хоча ўбачыць, ці засталася што з яго жылля.

Класічная структура драмы. Акт першы: вядомыя руіны вакол. Цяжка сабе ўявіць, каб што-небудзь... Пад'язджаем. Дом ад фронту разбіты на горкую порхаўку.

Акт другі. Вылазім, праз друз прапіхваемся на падворак. О, дзіва, афіцына цэлая, нават шыбы не ўсе выбітыя. Чалавек бяжыць па сходах, ледзве паспяваем за ім. Зверы цэлыя. Выцягвае ключ, адмыкае...

Акт трэці. Пустое, але цэлае памяшканне. Нацёрты паркет. Чалавек адчыняе адны дзверы, другія, у чарговым пакоі нахіляецца, аглядаецца, ці мы не заблізка, нешта націскае, кляне праз зубы, выпростваецца. Мы падходзім. Схованка ў падлозе пустая. Абрывае паперкі, на якім невядомы жартаўнік павярджае атрыманне дэпазіту...

У тым страшным месцы ацалелі пераважна дамы, пасечаныя артылерыяй. Немцы ўжо іх не падпальвалі. Цяпер, у лютым, найбольш людзей жыве якраз на такіх астраўках.

Стыхійны працэс аднаўлення горада. Паўцёмныя пакойчыкі, запханыя хламам, з вокнамі пазастаўлянымі фанерай. На маленькай печцы сычыць каша. Састарэлыя жанчыны ў лахманах. Дзеці і тут перано-

сяць гэтыя пякельныя ўмовы найлепей.

На вуліцах рух. Пацеркі мінакоў з'яўляюцца тут і там з заплечнікамі, клункамі, санкамі. На скрыжаваннях палявыя рынкі. На рагу Маршалкоўскай і Алеі Керцаляк. З дзясятка баб з булкамі. Трохі тых, хто гандлюе на абмен. Тлум зявак.

Чалавечая стыхія, якая трыста і больш кіламетраў пхнецца да Варшавы праз мароз, снег і голад, першая стала на адбудову сталіцы. Грыб, якому выпадзе ўрадзіцца пад каменем, вырасце крывым, але падыме камень сваім мяккім, нетрывалым целам.

“Газета польская”

Пленум адбываўся недзе на Празе. Калі знайшоў у асабняк, з разгону хацеў трапіць у залу. У прылеглым пакоі сядзеў невысокі тып у пенсне з досыць растрапанай чупрынай. Сам ужо не ведаю, з-за чаго дайшло паміж намі да страшнай авантуры. Аказалася пазней, што гэта чалец ЦК Аляксандр Кавальскі.

Я сядзеў на пленуме, як на турэцкім казанні. Першы раз быў на паседжанні кіраўніцтва нашай партыі. Слухаў выступленні, часам адчуваў падскурнае напружанне, але не ўмеў адсачыць найважнейшы кірунак пленума.

Пры нагодзе адведаў Барэйшу. Быў вельмі заняты, але пару рэдакцыйных спраў мы залатвілі. Вярнуўся Кракаў ужо амаль, як дадому.

Гэты кракаўскі перыяд - як і люблінскі - адрозніваўся ад усяго майго жыцця незвычайнай рознапланавасцю. Жыццё, якое перад тым цякло адным руслам, цяпер набрала разгон, раздзялілася на некалькі адгалінаванняў, раўназначных, адначасовых і якія паміж сабой амаль не сутыкаліся. Адгэтуль неабходнасць пераскокаў і адступленняў у часе.

Што крок мушу сам сабе прыпамінаць, што гэта ніякая не гісторыя, гэта толькі разгорнуты жыццёпіс. Што павінен пісаць толькі тое, з чым сутыкнуўся асабіста. Што пра найвялікшыя нават здарэнні, пры якіх я не прысутнічаў, можна мне пісаць толькі ў дужках.

У “Газеце польскай” я пачуваўся добра. Адпыхвала мяне ікацаўская атмасфера, але да людзей “адтуль” я не меў ніякай перадузятасці. У газеце сутыкнуліся цяпер дзве групы журналістаў: даўнія ікацаўцы і варшавякі, часам з лісткаў, часам з газет больш паважных. Я не даўся быць уцягнутым у іхнія разборкі, а ўжо асабліва не ішоў на ніякія “антыкракаўскія” гаворкі.

Не толькі таму, што бачыў палітычную дурноту такой разборкі паміж Кракавам і Варшавай. Па-просту гэтыя кракавякі мне досыць падабаліся. Былі вясёлыя і ветлівыя. Не было з імі сутычак прынцыпіяльных. Выданне запаўнялі наогул цікавым матэрыялам.

Прамільгнула пры мне праз рэдакцыю нямала людзей. Сакратаром яе быў яшчэ не такі вялікі, як сёння, Станіслаў Вітольд Баліцкі. Рос “на вачах” у палітычным сэнсе. Калі я пачаў падумаць пра змену прафесіі, натуральна запланавалі яго на пераемніка.

Акрамя сталых працаўнікоў установы як Фруйлінг, Вітольд Зэхентар, Багдан Бжазінскі праз рэдакцыю прамільгнула шмат іншых цікавых людзей. З’я-

віўся, напрыклад, малады, вельмі прыстойны чалавек, які меў між тым велізарныя станоўчыя якасці: аўтаhton з Апольшчыны, якраз вызваленнай. Пісаў вершы і артыкулы, не вельмі рашучы, што лепш. Канешне артыкулы былі вельмі, вельмі лепшыя. Завязаў з ім больш блізкі кантакт, пасылаючы яго як уласнага карэспандэнта пад Берлін.

Нажаль, хлопец ехаў праз Варшаву ці Лодзь, трапіў да Барэйшы. Той уміг улавіў, што гэта за неспадзяваная ўдача і скаапераваў яго ў сваю “Рэч Паспалітую”. Меў рацыю, бо гэта быў Асманчык!

Аднаго дня на рынку бачу дзіўныя постаці, схуднелыя, у блакітна - белых паласатых апратках. Гэта першыя вязні з Асвенцыма, вызваленыя, мабыць, недзе толькі ў палове лютага.

Праз пару дзён два з іх зайшлі ў рэдакцыю. Правёў з імі доўгую размову. Адзін прыстойны, малады, выглядае на спартоўца. Сустрэкаў яго прозвішча пад вершамі перад вайной. Гэта быў Тадэвуш Галуй.

Другі быў вышэйшы, лысы, таксама малады, з глыбокім, нізкім голасам, з іскаркамі гумару ў цёмна-блакітных вачах. І яго прозвішча не было мне чужым. Быў гэта дзеяч мясцовай кракаўскай левай пэпэсаўскай моладзі. Гаварыў мне пра яго, здаецца, нябожчык Намыслоўскі.

Што дзеяч, то гэта відно. Паколькі ў газеце палітыкаў бракавала, спрабаваў яго ўгаварыць да больш сталай сувязі з газетай. Не гаварыў “не”, але не звязаўся. Меў рацыю. Праз два гады стаў прэм’ерам.

Нейкі час “Газета польская” намагалася іграць ролю цэнтральнага агульнапольскага выдання. Я спрабаваў гэта неяк матываваць. Але хутка стала відавочным, што в.а. Варшавы - гэта, аднак, Лодзь, не Кракаў. Відаць гэта было хаця б па паводзінах некаторых знаёмых, якія пару тыдняў вагаліся, аднак потым ва ўсе ногі імчаліся ў Лодзь.

Я ані не думаў гэтага рабіць. Спрабаваў “Газету” ажывіць. Памятаючы вялікую ролю, якую ў гісторыі “Жагараў” адыграў Мацкевіч, я разгледзеўся па кракаўскай літаратурнай моладзі, шукаючы пераемнікаў Мілаша і Загорскага. Нб, абодва яны былі тут, але пра гэта пасля гэтага.

Канешне, моладзі не бракавала. Найактыўнейшым падаўся мне невысокі, моцны бландын, Адам Улодак. Даручыў яму рэдагаванне дадатку: тыднёвую паласу. Ён меў поўную аўтаномію. Назваў той дадатак “Змаганне”. Назва не вельмі адэкватная, бо ніякага змагання неяк там я не ўбачыў.

Хоць не выйшла з гэтага ніякіх “Жагараў” - усё ж маю з таго “Змагання” пэўную сатысфакцыю. Гэта ў ім дэбютавала такая добрая паэтка, як Віслава Шымборская. У той час гэта было нешта шчуплае з вялікімі вачыма.

Змагацца - гэта ўжо найбольш я сам змагаўся ў тым выданні. На маіх вачах нараджалася і расла дзяржава. Паколькі я быў пры яе пачатках, праўда, хутчэй як адзін з назіральнікаў, а не тварцоў, падаваўся сам сабе знаўцам прадмету значна глыбейшым, чым быў. На ўсіх, якія пачалі цяпер мяне апераджаць, глядзеў зверху, як на палітычных выскачак. Можце сабе ўявіць, якія фуры ворагаў ствараў я сабе пры кожнай

аказіі.

Маючы пад рукой газету, я пісаў розныя артыкулы на варшаўскія ці агульнапольскія тэмы. Напрыклад, высмейваў якраз узнікаўшую традыцыю з'ездаў і акадэміі, на якіх усё пачынаецца ад кучы прывітанняў і незаўважна пераходзіць у кучу развітанняў. Столькі там гэтага, што не застаецца месца на звычайнае паседжанне.

Альбо бічаваў пэўныя, якраз паўсталыя міністэрствы, напр., інфармацыі і прапаганды, а таксама культуры і мастацтва. Нягледзячы на факт, што тое другое ператрывала і неяк прыдаецца, не думаю, што ў тых атаках я не меў рацыі. З той інфармацыяй і прапагандай рабіліся наогул страшныя рэчы. Можна смела сказаць, што вінаватае яно ў незлічоных палітычных стратах, якія наша справа панесла ў тых месяцы.

Бо трэба ведаць, што пасля Варшаўскага паўстання аўтарытэт лонданцаў і іхніх краёвых прадстаўнікоў быў вельмі нізкі. Пры ўмелым падходзе з нашага боку да краёвых спраў з паўстаннем на чале ўдалося б зберагчы для сацыялізму тысячы вартых людзей.

Але што ж, калі ішлі за Віслу, міністэрства друкавала плакаты з подпісамі “Прэч бандытаў з АК”. Расклеівалі іх часта побач з іншымі, якія вяшчалі: “Слава героям гэта”. Такое стаўленне не магло не раздзімаць антысэмітызм, антысаветызм, антысацыялізм.

Прапаганда наогул добрая, калі яна не чутна. Гэта апошня з рэчаў, якую ўдаецца залатваць адміністрацыйна. Перадапошняя - гэта мастацтва. Міністэрства культуры і мастацтва дзейнічае, пакуль з'яўляецца міністэрствам распаўсюджвання той жа культуры і мастацтва. Інакш ляжаць усе тры - і міністэрства, і культура, і ўжо асабліва мастацтва.

Але я рабіў трохі як Дробнар: трапна, але не ў пору. Пры далікатнай, неяснай сітуацыі ў Варшаве, ва ўрадзе існаванне міністэрства той інфармацыі было неабходна. На нейкай канферэнцыі ў ЦК Якуб Берман пасля чарговай маёй філіпікі сказаў нешта накшталт таго:

- Мы высокая цэннім працу таварыша Путраманта, так высокая, што не пераважаюць гэтага нават яго атакі на тых два міністэрствы...

Трэск за акном

Здаецца, гэта было ў сакавіку. Яшчэ абавязковае зацямненне. Мы сядзім у рэстаране “Французскага гатэля”, Пшыбась і я з жонкай. Было пару хвілін па сёмай, г.зн. па каменданцкай гадзіне. Гаворым пра нешта, раптам за вокнамі, завешанымі цяжкімі гардзінамі, трэск, і я злітаю з крэсла.

Так гэта дзіўна, тое маё падзенне, што калі спрабую ўстаць, то, што мяне кранае, падаецца не прычынай падзення, але яго вынікам. Падаецца мне, што невядома чаму я ўпаў з крэсла і ў тым падзенні зламаў руку. Бо гэта несумненна: левай руцэ я бы не меў, не мог паварушыць далонню. Дзіўна, нікага болю.

Кідаюцца мяне падымаць. На вуліцы новыя стрэлы, цэлая серыя. Толькі цяпер бачу трохі крыві на мундзіры і дзірку ў рукаве, вельмі высокая, амаль каля пляча. Паволі звязваю падзенне з трэскам за акном.

Па-просту нехта на вуліцы страляў, патрапіў у акно, у мяне, у гэтае бяздзейнае плячо.

Хістаючыся - не з болю, з нечаканасці, іду цераз залу. Адчыняюцца дзверы з вуліцы. Увальваецца нейкі тып у мундзіры падпаручніка. Растрапаняны валасы тырчаць з-пад шапкі. Пагляд мутны. З рота - пена. У руцэ - ППШ. Другой рукой цягне ў гатэль цяжка параненага, старога чалавека.

Цягне і нешта балбача, нешта крычыць. Відно, што ён па-просту п'яны. З той сваёй бяздзейнай рукой іду да яго і таксама яму нешта крычу, мусяць мяне адцягваць.

Гэта - вінаваіца стральбы, партызан, цяпер у міліцыі. Называецца Кур'янскі ці Кур'яцкі. П'яны ў дым убачыў таго старога, які выходзіў якраз з гатэля. Глянуў на гадзіннік, пачаў страляць. Першай куляй трапіў у акно, у мяне. Наступную ўпакаваў старому ў живот.

Арыштуе яго за гэта і праз пару дзён выпускаць. Здаецца, уцёк пазней за мяжу, бадай што ў Балівію.

Ляжу ў нашым пакоі. Прыходзіць лекар. Сцвярджае, што гэта не косць, а нерв перабіты. Той нерв, які “кіруе” далонню і некалькімі першымі пальцамі. Робіць мне нейкі ўкол, руку ўкладвае на перавязь, кажа ляжаць.

Можа праз чвэрць гадзіны ўваходзіць у пакой знаёмы з І дывізіі, цяпер ад'ютант адной высокай вайсковай фігуры. Фігура якраз прыхаля ў Кракаў і спынілася ў тым жа гатэлі. Даведаўшыся пра здарэнне, паслала яго, каб спытаць, як я пачуваюся.

Уражаны, апавядаю. Хлопец казырае, жадае здароўя, адходзіць. А потым фігура апавядае ў Варшаве: Путрамонт падстрэлены ў нейкай п'янай авантуры. Нібы ўсё так, але колькі ж у тым абману! Калі хочацца праўды, слухна дадаецца: усёй праўды. Пропускі, замоўчванні бываюць часта найбольш ядавітай формай лгарства, якраз дзякуючы бачнасці праўды.

Некалькі тыдняў хадзіў з рукой на перавязі. Рана загілася. Толькі тады ўзялі мяне на аперацыю. Дактэр Навіцкі, пазнейшы прафесар, палажыў мяне на стол. Укол эпіпану. Смяецца, жартуе - і ўжо мяне няма.

Прачынаюся. Найгоршыя суткі жыцця. Ні то сон, ні то ява. Людзі круцяцца, прыходзяць, нешта гавораць, не ведаю, у сне ці на праўду. Страшныя, чарговыя нібы прабуджэнні. Трызненні. Пасля тых сутак апывае па мне ўся трызненевая літаратура, так модная цяпер. Па-просту тых станы свядомасці мяне не забаўлялі, ніякіх глыбін, толькі змучанасць.

Вясна

Тым часам - куча спраў. Кракаўскі Вялікдзень. Сонца, першыя парасткі зелені на Плянтах. Ужо выходжу, валакуся на Вяліполе. На Вялікдзень мілыя кракавякі на чале з Захентарам выдалі прыма-апралісавы нумар. Чатыры старонкі, сто асобнікаў накладу. Спарадзіраваны ў ім увесь нумар газеты, усе яе матэрыялы. Я качаўся са смеху, падалося мне гэта д'ябальскі забаўным.

Пачаўся тэрор. Пад Закапанам дзейнічаў “Агонь”. Меншыя банды хадзілі па Любліншчыне,

Келеччыне, Беласточчыне. У Кракаве было знешне спакойна.

Але тым не менш, аднаго дня іду Плянтамі. Раніца, можа восьмая. Рух каля недалёкага вакзала. Пад кустом некалькі чалавек. Якраз хочучь палажыць на воз цела маладога мужчыны. Ляжыць з тварам, накрытым газетай.

На мяне, здаецца, ніхто не паляваў. Часам здавалася, што нехта за мной сочыць. Не меў ніякай пэўнасці. Толькі пазней даведаўся, што рэальна за мной нехта наглядаў. За мной і жонкай.

Яна мела ў Казахстане траіх родных. Малодшы за яе на год брат пайшоў да Андэrsa пасля некалькіх прыгод з савецкімі ўладамі, якія скончыліся, здаецца, прыговорам і пасадкай. Не мела пазней пра яго звестак.

Вось жа аказалася, што пасля многіх прыгодаў ён прайшоў курс радзістаў і парашутыстаў, пасля чаго летам мінулага года скінулі яго з Італіі недзе пад Кракавам з радыёстанцыяй. У той час хадзіў у Кракаў. Неяк даведаўся, што сястра ў нашай арміі. Бачыў нас на Плянтах. Баяўся падысці...

Тым часам мы атрымалі новае жыллё. Выдатна размешчанае: у велізарным гмаху недалёка ад Баркабана, над самымі Плянтамі. Велізарнае: мабыць, шэсць пакояў з вялікай залай-салонам, калідорчыкамі, балконам, Бог ведае, з чым яшчэ. Такое вялікае - таму, што мы спазніліся. Курылюк, які сюды прыехаў са сваім "Адраджэннем", узяў сабе на той жа лесвічнай клетцы меншае, ледзь чатырохпакаёвае. Нашага ніхто не чапаў, бо велізарнае, таму што баяліся падсялення.

Мы ўзялі, бо выдатны від: Плянты, направа далёка курган Касцюшкі, яшчэ далей, ужо на гарызонце курган Пілсудскага. Я мог гадзінамі стаяць пры акне і любавалася тымі пейзажамі. Мы яшчэ ў Баневе мелі том рэпрадукцый Васпянскага. Ён азартна маляваў пейзаж з курганам Касцюшкі. Зімой, летам. Я меў нешта ў тым гусце на кожны дзень, жывое, што за шчасце.

Яшчэ мы туды не ўсяліліся, як аднаго дня нехта ўваходзіць у мой кабінет. Згорблены, барадаты. Бацька!

Я не бачыў яго ад той восені 39 года. Перапісваліся, я пасылаў ім пасылкі, але калі год назад прыехаў на з'езд СПП у Маскву, не ўдалося нам сустрэцца.

У Любліне я пачаў старанні, каб хутчэй іх з той Сібіры выцягнуць. Шмат, калі не ўсё, залежала ад аднаго майго вельмі блізкага прыяцеля. Напісаў да яго прыватна: "Дарагі такі і такі, як ведаеш, мая найбліжэйшая радня пяць гадоў у Сібіры. Ужо не гавару пра маё самаадчуванне, іх прысутнасць у краі прыдасца. Ці не маглі бы..."

Праз пару тыдняў атрымаў ліст на ўрадавым бланку:

"Гр. Путрамонт Ежы. Просьба ваша з пісьма № такі і такі, з датай такой і такой будзе разгледжана ў рамках абавязковых падпісанняў".

Гэта была чарговая сенсацыя нашага вырастання ў дзяржаву! І, канешне, бясцэнны матэрыял характэралагічны.

У той час выцягвалі ўжо з Сібіры людзей до-

сыць шырока. Пайшоў да іншых, больш далёкіх знаёмых. Знайшліся такія, якія не мелі забабонных апасенняў, што іх будуць падазраваць у кумаўстве. Бо, напэўна, тыя апасенні перш за ўсё прадывягалі майму былому прыяцелю яго адказ.

Цяпер усе чацвёрэ з'явіліся ў Кракаве. Нечакана маё велізарнае жыллё знайшло сваю матывацыю. Паехалі туды адразу.

Бацька трымаўся добра, толькі тая барада рабіла з яго старога.

Маці перанесла Сібір горш, была гэта ўжо зусім бабуля, маленькая, сухая, са зморшчаным тварам і сівымі валасамі. Сёстры выраслі і моцна адна ад другой адрозніваліся, калі гаварыць пра характары.

Прывезлі з сабой некалькі банеўскіх памятак, вельмі няшмат: нейкія фатаграфіі, таксама не ўсе, нейкія дробязі.

Апавядалі, як гэта было. Лютаўская ноч, Бурак брэша, на дзядзінец заязджаюць фурманкі. За пару гадзін спакавацца... Маці ў разгубленасці. Дакудаўцы, узятыя за фурманаў, ходзяць, радзяць, што браць...

Ася ў Лідзе, у гімназіі. Ужо былі ў цягніку на станцыі, калі ёй паведамілі. Прыбегла ў апошнюю хвілю...

Доўгая язда зімой. Разам з імі большасць банеўскіх асаднікаў. Потым пяць гадоў Сібіры, можна з таго зрабіць цэлы том.

Канец вайны

Праз пару месяцаў кракаўскага жыцця вайна дагарала. Я рабіў пастаянна тыя справаздачы, канешне, ведаў, што яе вынік перадвызначаны, а ўсё ж не думаў, што немцы так моцна пабягуць рэшткамі сіл. Толькі, калі ў палове красавіка пачаўся савецкі ўдар з-над Одры, было ўжо відаць, што гэта апошні.

Нічога не памятаю з Першага траўня: занадта заслانیлі гэтае свята падзеі ў Берліне. Калі мы атрымалі вестку пра самазабойства Гітлера, аж здзівіліся, як зусім звычайна гучалі тыя словы, якія яшчэ паўгода таму выгналі б людскія натоўпы на вуліцы, каб крычаць з радасці. Злачынны Рэйх дагараў, і з ім разам яго тварэц і нішчыцель курчыўся з дня на дзень, каб зараз знікнуць, як нешта цалкам нікчэмнае.

Некалькі дзён таму назад адстаўка Герынга натхніла Багдана Бжазінскага на вершык:

Паклікаў Герынг
Рыгара фон Грайма.
Ну, віншую,
цяпер пан мае рэй.
Цяпер пан трымае
авіяцыі лейцы.
А тут люфтвафэ.
Адз'ю, адходзіць...

Міклашэўскі намаляваў тое люфтвафэ. Не лішне намагаўся: пару паламаных крэсак. Якім вельмі дакладным быў той малюнак!

Пэўна, што там на фронце зусім не было так ружова, што гітлерюганд бараніўся тут і там да апош-

няга, гінулі людзі. Але з Кракава выглядала гэта ўсё досыць нязначным.

Але ўсё-такі вайна яшчэ адзін раз дадала Кракаву такіх і гэтакіх эмоцый.

Адной ночы разбудзіла мяне густая страляніна ўнізе, на Плянтах і вакол. Кінуўся да акна. Трашчалі рэвальверныя стрэлы, туркаталі чэргі ППШ, натоўпы таўкліся па тратуарах. Нешта крычалі.

Разбудзіў сям'ю:

- Вайна скончылася!

Не ўсе так хутка расшыфравалі тое, што рабілася ўнізе. Пэўныя нашы суседзі былі перакананыя, што гэта - зброяная заваруха...

Вайна канала доўга, і той яе канец не прынёс больш істотных змен у Кракаве. Ужо пару тыдняў таму назад адмянілі зацягненне і каменданцкую гадзіну. У грунце рэчаў для кожнага з нас вайна скончылася ў свой час. Для мяне гэта быў той рог Сеннай.

Цяпер пачалі адшуквацца знаёмыя. Сам ужо не памятаю, дзе знайшоўся Янак Выдра-Пачынскі. Меў ужо двое дзяцей, старэйшы хлопец заўзятая цікавіўся астраноміяй. Можа адтуль, што з яго бацькам мы хадзілі дзесяць год таму ноччу па банеўскіх лясх, любуючыся бязмерным жнівеньскім небам. Выдра пачаў працаваць у мясцовы "Чыгэльніку". Быў, як звыкла, мілы, схільны да келішка, уразлівы на прыгожых жанчын і партыі брыджу.

Таксама і Жорж Германюк адшукаўся ў Кракаве. І ён знайшоў сабе месца ў "Чыгэльніку". Апавядаў трохі пра Ліду. Гэта, мабыць, ён прынёс вестку пра смерць Стаха Максімовіча. Як здаецца, пасля верасня Стах вярнуўся ў Ліду, там па даручэнні акаўскай арганізацыі пайшоў у нямецкую паліцыю, быў выкрыты і расстраляны.

Аднаго дня, ужо мабыць летам, з'явіўся ў нас Рубін. І яго весткі былі панурыя: уся яго сям'я загінула. вымардаваная немцамі, здаецца, разам з лідскім гетам. Сара магла ўцячы, але не хацела пакінуць бацькоў, якія ледзве маглі рухацца. Рубін уцёк у момант, калі ўсіх вялі на смерць. Хаваўся ў кустах, як пражыў наступныя гады, не ведаю.

Уратаваўся толькі яго плямяннік, сын таго херувімкі. Праз нейкі час Рубін выехаў у Вальбрых, а праз пару гадоў у Ізраіль. Пасля выхаду першага тома "Паў-веку" я атрымаў ад яго ліст.

Такі гэта быў канец вайны. Згаданыя ўжо, Мілаш і Загорскі былі ў Кракаве. Абое ніяк не змяніліся. Мілаш ажаніўся з той прыгожай паняй, якую адбіў перад вайной у Цэнкальскага. Загорскі ўжо меў пару дзяцей. Акупацыю перажылі ў Варшаве. Здаецца гандлявалі. Мы мелі пару сустрэч, шмат размоў. Розныя рэчы з таго вынікалі, але гэта потым.

Казік вязе. Вісла

Вайна - рэч шматсюжэтная. Калі скончылася, яшчэ трывалі розныя яе рэшткі. Немагчыма іх усе пералічыць, але пару драбніц трэба занатаваць.

"Газета" стабілізавалася. Пасля дадатка моладзевага ўвялі дадатак ілюстраваны. Я сустрэў нейкага пана ў акуларах, які называўся Мар'ян Эйле. Гаварылі

мне пра яго паўголосам: гэта той, хто рабіў вітрыны "Вестак". А можа што іншае. У кожным разе павагу ўзбуджаў несумненную. Яму і даручыў гэты дадатак. Неўзабаве ён адпачкаваўся ад "Газеты", назваўся "Перакрой" і зрабіў вядомую ўсім кар'еру, стаўшы ўвасабленнем адпаведнага тыпу і ўзроўню культуры.

Яшчэ чатыры сцэны. Мабыць, гэта было ўжо ў ліпені. Я быў у Варшаве. меў вяртацца цягніком, але сустрэў Казіка Петрусевіча.

- Фраер, - крыкнуў той, - я еду на машыне, забяру цябе. Выйграеш пару гадзін.

Канешне, згадзіўся: цягнік валокся тады недзе з восем гадзін, а тут найбольш пяць. Канешне, Казік кіраваў. Быў з ім яшчэ шафёр і адна дырэктар дэпартаменту, можа дваццаціп'яцігадовая панна, прыгожая, але не ў маім гусце. Казік ужо быў у Міністэрстве караблеходства віцэміністрам.

Выехалі а трэцяй па паўдні, вясёлыя, з жартамі, як школьнікі. Ужо за Акэнцем гумар трохі скіслаў: спусціла кола. Казік трымаўся.

- Маём запасное. Пяць хвілін. А сёмай будзем у Кракаве.

Праз пяць хвілін мы былі гатовыя. Перад Гройцам спусціла другое кола.

Казік і тым разам не паддаўся.

- Маём камеру, праз пятнаццаць хвілін...

Праз чвэрць гадзін мы ехалі далей, але пад Белабрэгамі спусціла трэцяе кола. Цяпер ужо толькі Казік трымаўся. Цадзіў:

- Маём клей, праз паўгадзіны...

Калі спусціла чацвёртае, абвіс і Казік. Сычэў толькі:

- Сатана пергола!

Вечарэла, калі рушылі, быў ужо змрок. Якраз у лясх пад Кельцамі, дзе, падобна, швэндаліся бандзюгі, спусціла і папрасіла замены першае кола. Мы стаялі каля машыны люта злыя і маўклівыя.

Што буду вас мучыць. Шэсць разоў спускала гума ў тым падарожжы. Толькі а трэцяй раніцы, у прыгожы летні досвітак з'явіліся мы ў Кракаве. Я зацягнуў усіх да нас, маці прачнулася, пайшла гатаваць каву.

Маці жыла ў Кракаве восем гадоў. Але за той час не ведаю, ці тры разы сышла са свайго чацвёртага паверха ў горад. Затое ўжо і тут пазаводзіла знаёмствы, пазавязвала прыяцельствы і антыпатыі. Асабліва пасябравалі з ёй пару вясковак з ваколіц Кракава, якія прыходзілі з малаком і рознымі такімі дробязямі. Нейкая з іх адведвала яе яшчэ ў Варшаве.

Недзе ў ліпені мы выбраліся ў Плававіцы, у маёнтак Л. Г. Морстына. Прыгожы парк, падзівіліся велізарным цюльпанам. Потым у двары. Раптам дзіўны шум: як бы сарвалася велізарная чарада птушак. Выбгаем: пылае напханая збожжам стадола. За пяць хвілін было па ўсім. Адтуль ведаю мову агню.

У тым жа ліпені Барэйша склікаў з'езд "чытальніцкіх" выданняў у Вісле. Паехалі туды з ім разам. Вісла падалася нуднаватай, здаецца, ішоў дождж, памятаю ўзбочыну пагорка, рэдкія елкі, пару пансіятаў.

У перапынку паседжанняў нехта запрапанаваў

адведаць суседні паляўнічы палацык Масціцкага. Улезлі некалькі чалавек у машыну, дзесяць з нечым хвілін, вышэйшыя пагоркі, густы яловы лес, паварот - і палацык.

Тут прыгожа: від! Сам лес, хвалісты ад пагоркаў. Палацык таксама нічога сабе. Вылазім, ідзем, з палацыку вылазіць пару абарванцаў у зялёных плашч-палатках, глядзяць на нас.

Пераглянуліся, паварочваем да машыны, аж тут адзін з іх:

- Пачакайце.

Аглядаемся. Я ў мундзіры маёра (забыў дадаць, што атрымаў таго маёра, здаецца, на Вялікдзень, але таму што гэта сталася пасля таго франта, якому званне прыйсвой кравец, лішне гэтым не праймаўся), іду да іх, ужо гатовы даць наганяй. Вылазіць іх больш, нейкі паручнік.

- Пачакайце тут, - сказаў, зыркнуўшы на маю паперку.

З'явіліся абарванцы з ППШ. Мы сядзім на лавачцы, раптам стаўшы абыякавымі да прыгожага краявіду. Цягнецца гэта досыць доўга.

Потым прыходзіць нехта старшы. Праглядае паперкі, выбачаецца...

Аказваецца, што тут дзейнічае падраздзел КБВ. Перахапілі сігналы, што тут якраз сёння мае быць спатканне нейкай ваколічнай банды. Зрабілі засаду.

Я быў уражаны абмундзіраваннем аддзела. Найразмаітшае. Некаторыя жаўнеры як бы наўмысна падкрэслівалі індывідуалізм свайго строю. А адначасова адчувалася, што гэта загартаваныя і дасведчаныя жаўнеры. Бо ўсё становілася ўжо сур'ёзна.

У Вісле наша прыгода выклікала залпы смеху. Вярталіся з Барэйшам праз Вадавіцы. Там прыпыніліся. Я меў размову з былым берасцейскім вязнем, народным паслом Путкам. Суразмоўца падаўся мне сімпатычным. Шкадаваў пазней, што не вытрымаў на сваіх радыкальных перадаваенных пазіцыях, што скаціўся да Мікалайчыка.

Смех і бура

Таго (Мікалайчыка) мы віталі на Акэнці, мабыць, у траўні. Пасля доўгіх перамоваў, пра якія нічога не ведаю, таму маўчу, дагаварыліся да Ураду Нацыянальнага Адзінства. Мікалайчык у ім стаў віца-прэ-м'ерам. Якраз прылятаў з Англіі.

Я выпадкова быў у Варшаве. Нехта з прыцелем мусіў там быць, для кампаніі паехаў і я.

На аэрадроме адны знаёмыя: недзе пару соцень чалавек. Не памятаю дэталю, памятаю атмасферу, мы ўлюбляліся! Канешне, ужо цяпер у тых крыках былі шпількі. Не ведаю, хто пачаў той двубой на "няхай жыве", у кожным выпадку нас было больш, і на кожны ўспамін пра Мікалайчыка адказвалі крыкамі пра адзінства народа, зямельную рэформу і гэтак далей. Большасць прысутных аднак жа не вельмі разбіралася ў тонкасцях, па-просту крычала. Яе запал выклікаў незвычайнае замяшанне. Энтузіязм стаў усеагульным, крычалі ўсе, кожны нешта іншае. Нехта нават крычаў: "Няхай жыве міністр Матушэўскі".

Гэта быў той наш Матушэўскі, рэч простая. Той ад інфармацыі і прапаганды. Ужо не Ігнацы, але яшчэ не Рышард.

Акэнце. Май 1945 г. Чакаем на прылёт Мікалайчыка

Варшава, чэрвень 1945. У кулуарах КНР. Злева направа Кот, Путрамонт, Барэйша і інш.

Перад першымі ўгодкамі Маніфесту я зноў з'явіўся ў Варшаве. Заплянуў у пару ўстаноў, потым паехаў у гета.

Пагоркі ўжо не цэплы, ужо амаль пліны! Узлез на адзін з іх. Як вокам сягнуць толькі тыя пагоркі, ужо зялёныя, кучаравыя ад крапівы, лубіну, яшчэ нечага. Толькі далёк муры нейкага касцёла.

Сустрэў некалькі дзяцей. Дзелавіта, дбайна калупаюцца ў тых пагорках. Найменшы ўнізе. Мае калыску на калёсіках, такую для лялек. Але сёння гэта сур'ёзны сродак перавозак: астатнія ладуюць туды, што знойдуць: кавалкі драўніны.

Загаворваю з адным. Бацька застаўся недзе ў Германіі. Сямігадовы суразмоўца быў там таксама з маці, вывезенай пасля паўстання. Былі ў Берліне, на фабрыцы.

- Ну як там было? - пытаю, з журналісцкім досведам чакаючы на скаргі.

- Добра, - неспадзявана адказвае малы. І дадае з лёгкай марай, - бручку давалі...

На наступны дзень я - на прыёме ў Бельвядэры. Генеральскія мундзіры, міністры, якія ўжо супернічаюць з імі. Тыя ўчарашнія знаёмкі з "абшчажыццяў", тыя Галькі і Янкі ўжо выстраіліся. Яшчэ не ў футры, але прынамсі ў міны і жэсты. Мне гэта нават на руку: лягчэй на досціпы.

Кручуся па малым палацыку. Пуставаты, я не думаў, што ён такі просты. Яго найвялікшая аздаба - гэта парк. Мы выйшлі на паветра, было душна. Аточаны кучай зявак Мікалайчык. Мяне прадставілі яму, выглядае дабрадушна, але гаворыць не па-нашаму, з тым познаньска-нямецкім "р".

Ён стаіць абапёрты на балюстраду. Я стаю по-

бач. Абмяняліся парай нейкіх звычайных фраз, не маю нават ніякага анекдота, каб паўтарыць.

У Бельвядэры нудна. Сустрэкаю Люська, яшчэ некага. Плануем уцёкі. Мінцу таксама пра гэта марыцца. Едзем да яго на Прагу. Нейкае цёмнае памяшканне. Сядзем, пачынем гаварыць адзін перад другім анекдоты, а потым незаўважна спаўзаем на ўспаміны, пачынаем успамінаць вайну, яшчэ не здаючы сабе да канца справы, якім далёкім і непаўторным этапам нашага жыцця яна стала.

Яшчэ не ведаем дакладна, што скончылася. Яшчэ не ў свядомаці, што той новы перыяд рыхтуе нам пасткі цяжэйшыя для ўхілення і яшчэ больш непазбежныя клопаты.

Былі ў добрым гуморы, вясёлыя, незвычайна трохі меланхолічныя, але і гэта больш для какецтва: што маладосць мінула. Падчас чарговай Люскавай гісторыі раптам сцямнела.

Мы кінуліся да вокнаў. Дзень быў такі пагодны, што тая хмара за вокнамі падалася недарэчнасцю. А між тым была, нізкая, жудасна чорная. Трэба было запаліць святло. Можна праз дзесяць хвілін за вокнамі шалела пекла, гром, град, лівень. У горадзе валіліся пазасталыя руіны, залівала падвалы, загінула некалькі чалавек.

Назаўтра ўжо было сонца. Вяртаўся ў Кракаў. Цяжкае гэта было падарожжа. Уся шаша была завалена велізарнымі таполямі, якія пападалі ўчора падчас той віхуры, круціліся сапёры, секлі сівыя галіны, бялелі апілкі.

Берлін, 23.XI.61 г.

Пераклад закончаны 21.04.2020 г.

Найбольш значныя гістарычныя выданні апошняга часу

У Смаленску ў выдавецтве “Інбелкульт” выйшла кніга “БНР - 100. Святкаванне 100-гадовага юбілею ў Беларусі і замежжы”, 84 ст., наклад 650 ас.

У Менску ў выдавецтве “Лімарыус” выйшла кніга Уладзіміра Содаль “Буйніцы і драбніцы”, 564 ст., наклад 150 ас.

У Менску ў выдавецкім доме “Звязда” выйшла кніга Алеся Аляшкевіча “Замкавая гара”, 416 ст., наклад 700 ас.

У Менску ў выдавецтве “Галіяфы” выйшла кніга Міхася Зюзюка “Таямніца Гары Міндоўга”, 144 ст.

У Менску выйшла кніга “Летапіс ТБМ, 2014 - 2019”, 156 ст., наклад 150 ас.

У сеціве з’явіўся другі нумар электроннага краязнаўчага гістарычна-літаратурнага часопіса “Нясвіжскія каеты”, 76 ст.

Максім Рунец. *Макет помніка Юліюсу Столе ў Бярозаўцы*